

**T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**1980 SONRASI GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE
SİYASAL TERCİHLER VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN
SİYASETE BAKIŞI "DİYARBAKIR ÖRNEKLEMİ"**

**HAZIRLAYAN
KADRI GÜRÜŞEN
23409**

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Rüstem ERKAN**

**DİYARBAKIR
2006**

ÖZET

Bu araştırma; 12 Eylül 1980 Darbesi'nden günümüze GAP illerinde (Diyarbakır örneğinde) siyasal tercihin şekillenmesinde etkili olan faktörlerin anlaşılması, ülke genelindeki siyasal profile paralel mi yoksa farklı bir tablonun mu oluştuğu ve bunun altında yatan nedenlerin anlaşılması ve son olarak Diyarbakır'daki sivil toplum örgütlerinin siyasete bakışının anlaşılması için yapılan bir alan araştırmasıdır.

Araştırmada öncelikle kaynak taraması yapılmış, saha araştırması aşamasında ise elde edilen bulgular basit ve çapraz tablolar değerlendirilerek söz konusu durum anlaşılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

This is an area investigation from the blow of 12 September 1980 till nowadays among GAP cities (in Diyarbakır camps) for the affective factors to be comprehensible in determination of political preferences. To understand whether it is parallel with political profile or a different scene had been formed, to make the causes comprehensible and finally to understand the view of civil society organizations of Diyarbakır through politicians. At first source shadings have been done and during the area investigations the findings have been evaluated and the situation has been tried to be comprehensible.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK
LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan:.....

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Üye :.....

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2003

.....

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Son yıllarda ülkenin doğu güneydoğusunda yaşanan çatışma ortamı geçmişe oranla hızını hayli kaybetse de bölge ile ilgili sosyolojik araştırmalar gerek yerli gerekse yabancı araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Bölge siyasetinin ülkenin batısına oranla farklı bir şekilde cereyan etmesi ve yaşanan çatışma ortamı araştırmacıları bölgeyle ilgili çalışmalara sevkederken sözkonusu araştırmalar genellikle teorik bazda veyahut araştırmacıların gözlemleriyle sınırlı kalmış bölge halkının ve bölgede faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin siyasete bakışı saha çalışmasıyla yeterince irdelenmemiştir. ‘12 Eylül 1980 Darbesi’nden Günümüze Gap İllerinde Siyasal Tercih ve Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasete Bakışı’ adlı bu yüksek lisans tez çalışması sözkonusu boşluğu gidermeye katkıda bulunmak amacıyla alan çalışması olarak hazırlanmıştır.

Yüksek lisans eğitimim süresince aldığım derslerde ve döneminde hem kaynak hem de bilgilerini benden esirgemeyen Sosyoloji Bölümünün bütün öğretim üyelerine, tez çalışmamın her aşamasında desteğini aldığım, çalışmada yaptığı düzeltmeler ile bana yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Rüstem Erkan hocama sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

<u>Özet</u>	I
<u>Abstract</u>	II
<u>Tutanak</u>	III
<u>Önsöz</u>	IV
<u>İçindekiler</u>	VI
1. BÖLÜM	11
Araştırmanın Metodolojisi	11
1.1. Araştırmanın Konusu:	11
1.2. Araştırmanın Amacı:	11
1.3. Araştırmanın Evren ve Örnekleme:	12
1.4. Veri Toplama Yolu ve Araçları:	12
2. BÖLÜM	12
TEMEL KAVRAMLAR	12
2.1. Siyaset :	12
2.2. Siyasal İktidar:	13
2.3. Devlet:	14
2.3.1. Toplumsal Sözleşme Teorisi:.....	14
2.3.2. Marksist (Çatışmacı) Teori:	14
2.3.3. Oppenheimer’in Kuvvete Dayandırdığı Devlet Teorisi	14
2.4.Siyasal Rejimler:	15
2.4.1. Otokratik Rejim:	16
2.4.2. Demokratik Rejim:	16
2.4.3. Karma-Oligarşik Rejim:	16
2.5. Çağdaş Bir Yönetim Şekli Olan Demokratik Rejimde Temel Kavramlar:	16
2.5.1. Özgürlük:	17
2.5.2. Eşitlik:.....	17
2.6. Siyasal Partiler:.....	18
2.7. Siyasal Parti Sistemleri:	18
2.8. Oluşumları Açısından Siyasal Partiler:	18
2.9. Siyasi Propaganda :	19
2.10. Seçim Sistemleri :	19
2.10.1. Çoğunluk Sistemleri:.....	20
2.10.2. Nisbi Temsil Sistemleri	20
2.11. Sivil Toplum.....	21
2.11.1. Bir Batı Toplumsal Aşaması Olarak ‘Sivil Toplum’	21
2.11.2. Çağdaş Sivil Toplum Kavramı.....	23
3. BÖLÜM	24
TANZİMAT FERMANI’NIN İLANINDAN GÜNÜMÜZE	
KADAR TÜRK SİYASETİ’NİN BELLİ BAŞLI EVRELERİ	24

3.1.Tanzimat Fermanı'nın İlanından İttihat-Terakki Yönetiminin Başlangıcına Kadar Osmanlı İmparatorluğunda Siyasal Durum.....	24
3.2. İttihat Ve Terakki Yönetimi	29
3.2.1.İttihat ve terakki yönetiminin devrilmesi ve tekrar başa geçmesi:	32
3.3.Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Siyasetine Genel Bir Bakış:	33
3.3.1.İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet'in İlanı.....	34
3.3.2.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	36
3.3.3.Serbest Cumhuriyet Fırkası :	38
3.3.4.CHP-Devlet Bütünleşmesi.....	39
3.3.5. Ekonomik Alanda Atatürk-İnönü Fikir Ayrılığı	41
3.3.6. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Süreci.....	42
3.3.7.Demokratikleşme Süreci	43
3.3.8.Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri.....	45
3.4. 1950 Demokrat Parti İktidarından 27 Mayıs 1960 Darbesine Kadar Olan Dönemde Gerçekleşen Siyasal Gelişmeler	47
3.4.1.1954 Seçimleri:Genişleyen DP'li Çoğunluk	48
3.4.2.1957 Seçimleri : DP'de Çöküş Sinyalleri.....	50
3.4.3.Laiklik Tartışmasında Ordu-Demokrat Parti Gerginliği	51
3.5. 12 Mart 1971 İhtilaline Giden Süreçte Siyasetin Durumu.....	52
3.5.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi	52
3.5.2.Demokrasiye Dönüş	54
3.5.3.1961 Genel Seçimleri ve TBMM'nin Açılması.....	55
3.5.4.Sol Düşüncenin CHP'ye Yansıması.....	57
3.5.5. Örgütlü Sol: Türkiye İşçi Partisi	58
3.5.6.Yeni Cumhurbaşkanı'nın Seçilmesi : Ordunun Siyaset Üzerindeki Denetimi	59
3.5.7. Soldaki Bölünmeler.	59
3.5.8. Sol Tahammülsüzlük ve Toplumsal Şiddet	60
3.5.9.Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 'nden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 'ne	61
3.5.10.Milli Nizam Partisi (MNP)	62
3.6. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Türkiye'de Siyaset	63
3.6.1.12 Mart Dönemi (1971-1973).....	63
3.6.2.1973 Seçimleri	67
3.6.3.CHP-MSP Karma Hükümeti	68
3.6.4.İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti	69
3.6.5. 80 Öncesi Siyasal Gerginlik ve Toplumsal Şiddet.....	71
3.7. 12 Eylül 1980'den İtibaren Türkiye (1980-1995)	72
3.7.1.12 Eylül Rejimi (1980-1983).....	72
3.7.2.Kurucu Meclis.....	75
3.7.3.Yeni Anayasa.....	75
3.7.4.Siyasal Partili Hayata Güdümlü Dönüş ve 1983 Seçimleri.....	76
3.7.5. 17. Dönem TBMM (1983-1987).....	79
3.7.6. Partiler ve Yerel Seçimler.....	80
3.7.7.Eski Siyasilerin Siyaset Sahnesine Geri Dönüş Süreci	82
3.7.8. 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri	83
3.7.9. 18. Dönem T.B.M.M (1987-1991).....	84
3.7.10. 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri ve Sonuçları	85

4. BÖLÜM: 12 EYLÜL 1980 İHTİLALİNDEN GÜNÜMÜZE KADAR YAPILMIŞ MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN GENEL SONUÇLARI VE BUNLARIN GAP İLLERİNDEKİ SONUÇLARLA KARŞILAŞTIRILMASI.....	86
4.1. 1983 Türkiye Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle ‘GAP’ İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	88
4.2. 1987 Türkiye, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle ‘GAP’ İllerindeki Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması	92
4.3. 1991 Türkiye Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle GAP İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	96
4.4. 1995 Türkiye Milletvekili Genel seçim Sonuçları İle GAP İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	105
4.5. 1999 Türkiye, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle GAP İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması.....	111
5. BÖLÜM: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	117
A. Gap İllerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Özellikleri)	117
ADIYAMAN.....	117
BATMAN	118
DİYARBAKIR	118
GAZİANTEP.....	119
KİLİS	119
MARDİN.....	120
SİİRT.....	120
ŞANLIURFA.....	121
ŞIRNAK.....	122
B. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Tarihçesi	122
6. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	127
Anket Sonuçları	127
Tablo 1 : Cinsiyet Dağılımı.....	127
Tablo 2: Doğum Yeri Dağılımı.....	128
Tablo 3: Yaş Dağılımı.....	129
Tablo 4: Eğitim Durumu.....	129
Tablo 5: Meslek Durumu	130
Tablo 6: Toprak Mülkiyeti	131
Tablo 7: Toplam Aylık Gelir.....	131
Tablo 8: Sahip Olunan Toplam Çocuk Sayısı.....	132
Tablo 9: Aile İçi Karar Almada Yetki Kullanma Dağılımı	133
Tablo 10: Daha Önce Başka Bir Yerleşim Biriminde İkamet Edenlerin Göç Etme Sebepleri.....	134
Tablo 11: Köyden Kente Göç Etme Nedenleri	134
Tablo 12: Bölgenin (Güneydoğu) Ekonomik Olarak Geri Kalma Nedeninin Nasıl Algılandığı.....	135
Tablo 13: Bölgenin Ekonomik Olarak Geri Kalmışlığının Şiddet/Çatışma Ortamına Olan Etkisinin Nasıl Algılandığı.....	136
Tablo 14: Bölgeye (Güneydoğu) Devlet Eliyle Yapılan Yatırımların Yetersiz Olduğunu Düşünme Nedenleri	136
Tablo 15: Bölgede (Güneydoğu) Huzur Ortamının Sağlanması İçin Ekonomik Kalkınmanın Yeterli Olup Olmadığını Algılama Dağılımı	139
Tablo 16: GAP’ın Bölgeye (Güneydoğu) Refah Getireceğine İnananlar.....	139

Tablo 17: GAP'ın Bölgeye (Güneydoğu) Refah Getirmeyeceğine İnanma Nedenleri ..	140
Tablo 1: Aşiret Yapısının Bölgede Varlığını Sürdürme Nedenleri	141
Tablo 19: Aşiret Yapısının Bölgedeki (Güneydoğu) Varlığını Devam Ettirmesinde Siyasilere Aşiretlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygılarının Etkili Olduğunu Düşünenler	141
Tablo 20: Bir Aşirete Bağlı Olanların Siyasal Tercihlerini Belirlerken Aşiretten/Aşiret Reisinden Etkilenme Durumu Dağılımı.....	142
Tablo 21: Dini Cemaatleşmenin Bölgede (Güneydoğu) Varlığını Koruma Nedenleri	143
Tablo 22: Dini Cemaatleşmenin Bölgede (Güneydoğu) Varlığını Korumasında Siyasilere, Cemaatlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygılarının Etkili Olduğunu Düşünenler	144
Tablo 23: Türkiye'nin En Önemli Sorununu Algılama Dağılımı	144
Tablo 24 Türkiye'nin En Önemli Sorununun Nasıl Çözüleceğine Dair Çözüm Önerileri	145
Tablo 25: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Önemli Sorununu Algılama Dağılımı.	146
Tablo 26: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Önemli Sorununun Nasıl Çözüleceğine Dair Çözüm Önerileri	147
Tablo 27: 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Bir Dernek, Sendika Veya Partiye Üye Olanların Dağılımı.....	147
Tablo 28: Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda Vb.) Üye Olanlar	148
Tablo 29: Eğitim Durumu İle Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda vb.) Üye Olma Durumu Arasındaki İlişki	149
Tablo 30: Meslek Durumu İle Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda vb.) Üye Olma Durumu Arasındaki İlişki	150
Tablo 31: Ülkemizde Zaman Zaman Gündeme Gelen "Azınlık Tartışmaları" Konusunda Ne Düşünüldüğü	151
Tablo 32: Oy Verilecek Partide Aranacak Başlıca Özellik	152
Tablo 33: Etnik Kimliğin Nasıl Değerlendirildiği.....	152
Tablo 34: Bölgenin (Güneydoğu) Ekonomik Olarak Geri Kalma Nedeninin Nasıl Algılandığı İle Etnik Kimliği Değerlendirme Durumu Arasındaki İlişki.....	154
Tablo 35: Bölgede (Güneydoğu) Uzun Süredir Yaşanan Çatışma/Şiddet Ortamının Nedenlerini Değerlendirme Dağılımı	156
Tablo 36 Son Yıllarda Kültürel Haklar Konusunda Atılan Adımları Değerlendirme Dağılımı	156
Tablo 37: Son Yıllarda Kültürel Hakların Tanınması Ve Korunması Yönündeki Çabaların Şiddet Olaylarının Azalmasına Katkıda Bulunup Bulunmadığını Değerlendirme Dağılımı	157
Tablo 38: Çatışma/Şiddet Ortamının Son Yıllarda Etkisini Yitirmesinin Nedenini Değerlendirme Dağılımı	158
Tablo 39: Son Yıllarda Yaşanan Huzur Ortamının Kalıcı Olacağını Düşünenler	159
Tablo 40: Yaşanan Huzur Ortamının Kalıcı Olacağına İnanmama Nedenleri	159
Tablo 41: Uluslar Arası Bazı Kuruluşların (AB, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Vb.) Bölgede Yaşanan Olayları Yakından Takip Etmesini Değerlendirme Dağılımı	160
MÜLAKAT SONUÇLARI	161
Tablo-1	161
Tablo-2.....	161
Tablo-3	162
Tablo-4.....	162
Tablo-5	163

Tablo-6.....	163
Tablo-7.....	164
Tablo-8.....	164
Tablo-9.....	165
Sonuç Ve Değerlendirme.....	166
Kaynakça	167
Ek-1	169
ANKET FORMU.....	169
Ek-2.....	174
MÜLAKAT (GÖRÜŞME FORMU).....	174
Ek-3.....	175
VALİLİK İZİNİ	175

1. BÖLÜM

Araştırmanın Metodolojisi

1.1. Araştırmanın Konusu:

Araştırmanın konusu olarak 12 Eylül 1980 darbesinden sonraki süreçte GAP illerinde (Diyarbakır örneğinde) siyasetin nasıl şekillendiği ve ülke genelindeki siyasal tablodan farklı bir görüntünün şekillenip şekillenmediğinin tespit edilmek istenmesinin nedenini 12 Eylül'ün ekonomi kritiğinde aramak gerekmektedir: Darbeden önceki dönemde ekonomik yatırımlardan yeterince pay almayan, sahip olduğu feodal yapı itibarıyla nüfusunun çoğunluğunu topraksız köyünün oluşturduğu ve farklı etnik kökene sahip olması nedeniyle üvey evlat muamelesi gördüğünü düşünen bölge halkı için 12 Eylül'le beraber 24 Ocak kararlarının tüm hızıyla uygulanmaya başlamasıyla daha yakın bir ihtimal olarak belirebilecekti.

1.2. Araştırmanın Amacı:

Araştırmanın amacı 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan ilk milletvekili genel seçimi olan 1983 seçimlerinden günümüze kadar yapılmış genel seçimlerde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde alınan sonuçların ülke geneliyle paralel mi? Yoksa farklılık mı arzettiği ve buradan hareketle bölgede siyasetin dinamiklerinin oluşumuna etki eden faktörlerin ortaya konması ve son olarak kimi zaman çatıları altında siyaset yapıldığını gözlemek mümkün olan bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının bölgedeki siyasal yapının oluşmasına olası etkilerinin anlaşılması olarak özetlenebilir.

1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.

Araştırmanın evrenini Diyarbakır merkezi oluşturmaktadır. Örneklem olarak alınan 100 kişi ise yaş, cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi ve doğum yeri gibi farklı kriterler göz önünde tutularak seçilmiştir.

1.4. Veri Toplama Yolu ve Araçları:

Araştırmanın saha çalışması aşamasında önce Türk siyasal hayatının şekillenmesinde belirleyici olan olaylar dikkate alınarak belirli dönemler dahilinde Türkiye siyaseti hakkında kuramsal bir çerçeve oluşturmak için kaynak taraması yapılmıştır.

Saha araştırması kısmında ise örneklem olarak seçilen 100 kişi üzerinde uygulanmak üzere 62 soruluk anket formu düzenlenmiş yine sivil toplum örgütü yöneticilerine uygulanmak üzere 10 soruluk mülakat (görüşme) formu düzenlenmiştir.

Deneklerin 43 soruluk anket uygulamasına verdikleri cevaplar ve buradan çıkan sonuçlar çalışmaya önemli somut veriler sunmuştur. Araştırmanın ön uygulaması 10 denek üzerinde yapılmış; anlaşılamayan sorular yeniden düzenlenmiştir. Elde edilen veriler 41 tablo halinde gösterilerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Son olarak sivil toplum örgütlerine uygulanmak üzere 9 sorudan oluşan mülakat formu düzenlenmiş ve bunun sonuçları da tablolştırılmıştır.

2. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Siyaset :

Siyaset (politika), sözcük anlamı itibari ile Yunanca “polis” (kent-şehir) kavramından türemiş olup, “site-devlet yönetimi” karşılığı olarak kullanıla gelmiştir. Günümüzde siyaset veya politikaya farklı tanımlar yapılmakla beraber en genel şekli ile politikayı şöyle açıklayabiliriz; İnsanlar yaratılışları, sosyo-ekonomik yapıları, kültürleri ve düşünsel-ideolojik

durumları gereği farklı çıkarlara sahiptir. Bu farklı çıkar durumu toplumun diğer toplumlara karşı sahip olma ya da korunma durumlarını meydana getirmiştir. Çatışmanın sebebi olarak görülen bu karmaşık yapı siyaseti zorunlu bir öge olarak ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bireyin özel çıkarları ile toplumun genel çıkarlarını otoriteye dayatarak maddi ve manevi değerlerinin dağıtılması siyaset ile mümkün hale gelmiştir (Öztekin, tarihsiz; 14).

2.2. Siyasal İktidar:

Toplum içinde ya da toplumsal sistemlerde kurumsallaşmış ve meşru bir hal almış güç kullanımına iktidar (otorite) denir. İktidar bir bireyin ideolojisini veya toplumun belirli niteliklerde ortaya koyduğu eylemler ve bunun herkesçe kabul görmesini ve etkilemesini belirtir. Sosyoloji de otorite kavramını en fazla kullanan sosyolog Max Weber'dir. Weber iktidarın tabakalaşmanın temel kavramı olarak görmektedir. Dolayısıyla Weber'de iktidar genel anlamda kişilerin, grupların başkaları karşı çıktığında bile istedikleri şeyleri kabul ettirmesidir. Meşru otoritesinin üç tipini belirten Weber de yasal otorite, emir verme gücü herkes için geçerli olan rasyonel kurallardan; geleneksel otorite ise hem emreden hem de emredilen için hüküm bildiren geleneksel kurallardan güç almaktadır. Bunlara ek olarak karizmatik otorite, Weber'in toplumsal değişme anlayışının bulunduğu, toplumun belirli dönemlerinde ortaya çıkan insanüstü niteliklere sahip gibi görünen bireyin gerçekleştirdiği otoritedir. Bu anlamda Weber'de yasal ve geleneksel otorite süreklilik arz ederken, karizmatik otorite toplumda bunalımlı dönemde ortaya çıkıp çabuk sönmektedir (Kongar, 2000; 99).

Genel anlamda, 'Devlet hizmetlerini düzenlemek ve yürütmek (sanatı)' olan siyaset: bu görevini, her ülkenin kendi anayasası ve yasaları çerçevesinde siyasetçiler aracılığıyla yerine getirir. Dolayısıyla siyasetçi de devleti yöneten veya yönetmeye aday kişidir (Kaleli, 1995:74).

Yönetimdeki siyasetçi (iktidar partisi) ile yönetmeye aday siyasetçi (muhalefet partileri), anayasa ve kanunlarla belirlenmiş şartlar (seçim zamanı da süreler) içinde, propaganda faaliyetlerinde bulunarak yarışmalar (Kaleli, 1995:74)

Siyasi partiyi de; yaygın ve devamlılığı olan bir teşkilata sahip, iktidarı ele geçirmek ya da ona ortak olmak için, belli bir program etrafında faaliyet gösteren kuruluş olarak tarif edebiliriz.

2.3. Devlet:

Devletin kaynağı üzerine farklı görüşlerin belirtilmesi devletin tanımlanmasının da farklılık göstermesine vesile olmuştur. Devletin ortaya çıkışı, hangi kaynaktan türediği, nasıl olması gerektiği, gerekli olup olmadığı soruları sürekli tartışılmıştır.

Bu konuda;

- Toplumsal sözleşme teorisi
- Maksist teori
- Oppenheimer'in kuvvete dayandırdığı devlet teorisi

devletin kaynağı ve tanımlanması açısından en önemli görüşlerdir.

2.3.1. Toplumsal Sözleşme Teorisi:

Bu teoriye göre devlet, insanların doğal toplumdan yapay topluma, bireycilik sürecinden toplu halde yaşamaya geçişle ortaya çıkmıştır. Geçiş sürecinin toplumsal bir sözleşme ile yaparken kendi özgürlükleri ve özel yaşamlarını koruma altına almışlardır (Öztek, tarihsiz; 41). Bu teoriyi geliştirenlerin başında T. Hobbes, J. Locke ve J. J. Rousseau gelmektedir. Ayrıca bu teorinin içinde tam olarak yerini almasa da liberal düşünceye yakın olarak Hegel devleti, asayiş sağlayan bir araç; hakem görevini alan, genel yararı korumaya yönelik aklın en temel varisi olarak açıklamıştır.

2.3.2. Marksist (Çatışmacı) Teori:

Marx ve F. Engels'in ortaya attığı bu teoriye göre, sınıflar arası mücadele ve toplumsal çıkarlar devleti ortaya çıkarmıştır. Sınıflı toplumun belgeleyicisi olan devlet, karmaşa içinde farklı gruplara mensup olanların üst kesimin çıkarları doğrultusunda anlaşmasıdır. Dolayısıyla devlet kurumu varolduğu sürece sınıflı toplum varolacak ve bu sürekli üst sınıfın çıkarları doğrultusunda olacaktır (Hall & İkenberry, 2000; 19).

2.3.3. Oppenheimer'in Kuvvete Dayandırdığı Devlet Teorisi

Oppenheimer'e göre devletin kaynağı kuvvete yani güçlünün güçsüze olan üstünlüğüne dayanmaktadır. Ancak burada söz konusu olan bireyler değil topluluklardır.

İnsanlar doğaları gereği mevcut yapılarını korumaya çalışırken aynı zamanda kendi mülkiyetlerine de yeni bir şeyler katmaya çalışırlar. Devletin olmadığı dönemlerde insanlar ne kendi mülkiyetlerini koruyacak ne de kendi mülkiyetlerine bir şey katacak askeri ve idari mekanizmaya sahiptir. Oppenheimer'e göre korkuya neden olacak bu durum insanların devlet gibi bir mekanizmayı ortaya çıkarmasına neden olmuştur. (Aksoy, 1997; 41) Devletin kaynağına ilişkin yukarıda belirtilen teorilerden hareketle günümüzün şekillenmiş hali ile devleti, içerde ve dışarıda düzeni sağlamak, adaleti ve toplumun iyiliğini belirli bir toprak halkası üzerinde koruyan, en önemlisi de bunu meşru otorite gücüne dayandıran bir örgüt olarak tanımlayabiliriz. Siyasal iktidarın en üst seviyede kullanıldığı, diğer kurumların üstünde bir kurum olarak devlet kurumunun farkını şu şekilde belirtebiliriz (Tanilli, 2001; 17).

- Örgütün hacmi ve vatandaşların zorunlu üyeliği
- Kurum içi ileri düzeyde iş bölümü
- Yapılanma gücü
- Yasal ve meşru ceza verme

2.4.Siyasal Rejimler:

Toplumsal yaşamın başlamasından bu yana, toplum içinde makro ilişkilerde en sade ilişkilere kadar gruplar ve topluluklar arasında sürekli bir yönetme-yönetilme, egemen olma-egemenlik altında kalma ilişkisi varolagelmıştır. Siyasal rejim, bu yönetme-yönetilme ilişkisi çerçevesinde siyaset kurumunda mevcut yapılanmanın tanımlanmasıdır. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki, bunların birbirleriyle olan etkileşimi ya da zorlama durumu siyasal rejimin niteliğini gösterir.Tarih içinde çeşitli şekillerde görülen siyasal rejimleri Duverger üç şekilde sınıflamaktadır (1986; 21).

- Otokrasi
- Demokrasi
- Karma-Oligarşik Rejim

2.4.1. Otokratik Rejim:

İktidar, güç ve otoritenin toplumda başkalarına karşı sorumlu olmayan birey ya da grubun telefinde bulunmasıdır. Yönetilenler herhangi bir seçim ya da müdahale iye yönetenleri seçmediği için yönetme ilişkisinde hiçbir katkıları yoktur. Duverger otokratik rejimde yönetenlerin başa geçme işlemini kalıtım, fetih, halef seçme ve başka yönetenler tarafından atanma olarak ayırır (1986; 13).

2.4.2. Demokratik Rejim:

Otokratik rejimin aksine demokratik rejim rasyonel temeller üzerinde oturtulmuş hali ile yönetilenlerin yönetenleri bizzat seçim yoluyla belirlendiği rejimdir. Demokratik rejimin ilk örneklerini eski Yunanda görmek mümkündür. Eski Yunanda halk meclisleri kurulur, bu meclislerde halk ile birlikte yaşlı, deneyimli insanlar arasında diyalog kurulup yönetilenlerin yönetime katılması sağlanırdı. Günümüz ile karşılaştırıldığında kadınların ve kölelerin seçme işlemine katılmaması eski Yunan demokrasisinin eksiklikleri sayılabilir. Günümüzün çağdaş demokratik rejiminde yönetilen kesimin yönetime katılımını düzenleyen mekanizma siyasal partilerdir. Partiler aracılığı ile bireyler istediği kişileri seçerler. Bu bağlamda yönetilenleri ve onlara sunulan adayları, toplumdaki farklı düşünce sistemleri bir araya toplama işlemini yapmada siyasi partiler demokrasiyi güçlendirirler (Duverger, 1986; 15).

2.4.3. Karma-Oligarşik Rejim:

Bu rejim otokrasiden demokrasiye geçişin bir hamlesi olarak görülebilir. Yönetenlerin tamamıyla otokratik ve demokratik değil de her iki rejimin bir karışımı olarak seçilmesidir. Örneğin bir parlamentonun yanında hükümdarın varlığı ya da biri seçimle diğeri otokratik (atama) yolla seçilmiş parlamentoların bulunduğu ülkeler karma oligarşik rejimler olarak gösterilebilir (Duverger, 1986; 19). Duverger'nin ortaya attığı bu rejim tiplerinin yanı sıra din adamlarının yönettiği teokrasi ile seçkin, elit tabakanın yönettiği aristokratik rejim otokrasi rejiminin içinde ele almak mümkündür. Çünkü bu rejimlerde de yönetilenlerin yönetime katılması söz konusu değildir.

2.5. Çağdaş Bir Yönetim Şekli Olan Demokratik Rejimde Temel Kavramlar:

Günümüzün en önemli yönetme mekanizmasını oluşturan demokratik rejim, özgürlük, eşitlik, çoğunluk-çoğulculuk ve bunun bir uzantısı olarak siyasal partiler ile seçme ve seçilme

kavramları üzerinde kurulmuştur. Bu ilkelerden herhangi bir tanesinde meydana gelecek zedelenme demokrasinin tehlikeye girmesine neden olur. Demokratik rejimin geçirdiği evrelerden, siyasal demokrasiden sosyal demokrasiye uzanan süreci göz önünde bulundurarak bu kavramları açıklamak yararlı olacaktır.

2.5.1. Özgürlük:

Özgürlük kavramı farklı tanımlamaların getirilebileceği bir yapısı vardır. Kimilerine göre özgürlük bağımsızlık demektir. Kimine göre istediğini düşünebilme, düşündüğünü serbestçe ifade etme ve yayınlayabilmedir; bir başkası özgürlüğü mevcut demokratik yasalar çerçevesinde bireysel hak ve taleplerin istendiği gibi kullanılması olarak tanımlar. Özgürlük kavramının demokrasi açısından önemini gösterdiği nokta kamu özgürlüğüdür. Tarihsel süreç içerisinde burjuvazinin feodal yapıya karşı başkaldırısı ile ekonomik özgürlük alanının genişlemesi Fransız devriminden sonra geniş özgürlükler alanını aralamaya başlamıştır. Kamu özgürlükleri bu noktada kendisini ortaya çıkarmış, demokrasinin temel taşı olmuştur. Kamu özgürlükleri toplum içinde her vatandaşa devlet tarafından tanınmış olan pozitif hukuk ile güvence altına alınmış özgürlüklerdir. Güvence altına alınması gereken bu özgürlükler insanın doğuştan gelen haklarının yanı sıra, ifade edebilme özgürlüğü, insanca yaşama ve demokrasinin bir gereği olan seçme-seçilme özgürlüğü gibi bir çok alanı kapsar.

2.5.2. Eşitlik:

Eşitlik ve özgürlük kavramları ilk etapta birbirine karşı gibi görünse de demokrasinin birbirine tamamlayan unsurlarıdır. Özgürlük siyasal demokrasinin ürünü iken eşitlik sosyal demokrasinin sloganı olmuştur. Sosyal demokrasi için önemli olan insanların diğer insanlara karşı köle olmasını engellemek, sömürüye son vermektir (Duverger, 1986; 22). Kapitalist toplumun gelişmesiyle birlikte toplumun büyük bir bölümünü oluşturan işçi sınıfı koşullarının kötüleşmesi ve sınıflar arasındaki uçurumun yükselmesi yeni bir yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde insanlar arasında eşitliği istemek sosyal demokrasinin çıkışına neden olmuştur. Sosyal demokrasinin eşitlik ilkesine göre, devletin yapması gereken, sosyal adalet çerçevesinde insanlar arasındaki ekonomik uçurumun düşük seviyeye indirmesidir. Bu bakıma sosyal demokrasi için “siyasal demokrasinin yanlışı özgürlüğün kullanılması için gerekli maddi koşulların tanınması ve ekonomik güçlerin egemenliği üzerine bir sal örtmesidir. Sosyal demokrasi ise bu iki yanlışı düzeltmeye yöneldiği ölçüde siyasi demokrasinin özgürlük rejimi olma iddiasını destekler.” (Duverger, 1986; 24).

2.6. Siyasal Partiler:

Siyasal partiler, siyasal otorite, mülkiyet ve gücü elde etmek için veya ona ortak olmak için kurulan, belirli amaçları, programları ve ideolojisi olan birey ve sosyal grupların oluşturdukları örgütlerdir (Kızılçelik & Erjem, 1996; 476). Günümüz siyasal partileri batıda, burjuva sınıfının feodal beylere karşı feodal siyaset ilişkisinin gösterilmesi ve yerini parlamentolara bırakması sonucu ortaya çıkmıştır (Tanilli, 2001; 219). Siyasal partilerin ilk ortaya çıktığı ülkeler ABD (1827) ile birlikte İngiltere (1932)'dir (Tanilli, 2001: 219). Siyasal partilerin yönetime ilişkisi çerçevesinde farklı sistemleri ve oluşan tarzları itibariyle iki şekilde inceleyebiliriz.

2.7. Siyasal Parti Sistemleri:

Siyasal parti sistemleri ülke yönetimi açısından üç farklı başlık altında toplayabiliriz.

2.7.1. Tek Partili Sistem: Tek partili sistem, tek bir partinin yasama ve yürütme gücünü birlikte yürütmesidir. Tek partinin sahip olduğu parlamentoda seçkin kişiliklerin partisi dışında başka partiler bulunmaz.

2.7.2. Çift Partili Sistem: Bu sistemde oyların çoğunluğu iki parti tarafından bölüşülür. Bu iki parti dışında başka partiler olsa da sembolik olmaktan öteye gidememektedir. İki partili sistemde partilerin dünya görüşü arasında ciddi farklar bulunmamaktadır. Seçimlerde birinci olan parti genellikle çoğunluğu elde edip yürütmeyi kendi tekellerine alırlar (Taşdelen, 1997; 11).

2.7.3. Çok Partili Sistem: Çok partili sistem iktidara ikiden fazla partinin talip olması ile başlar. Parti sayısının fazlalaşması ile birlikte bir partinin tek başına çoğunluğu elde etmesi zorlaşır. Dolayısıyla iktidarı elde etmek için birden fazla partinin koalisyonu kurması gerekir. Çok partili sistemde iktidara birden fazla partinin koalisyonu olduğu için hükümetin ömrü kısa olmakta seçimle sık sık yenileşmektedir (Duverger, 1986; 42). Örneğin çok partili sistemin görüldüğü Fransa ile iki parti egemenliğindeki ABD'de siyasal iktidarın boyutu ve istikrarı çok fazladır.

2.8. Oluşumları Açısından Siyasal Partiler:

Ortaya çıkmalarına bağlı olarak siyasal partileri 2 farklı oluşuma dayandırabiliriz. Bunlar;

2.8.1. Kadro Partileri: Kadro partileri Batı da burjuva sınıfının feodaliteye karşı korumak için oluşturduğu parti tipleridir. Bu partiler üye sayısı az olup ekonomik olarak güçlü olan kesimlerden oluşmaktadır. Ağırlık merkezleri meclis grubu olup fazla sayıda üye yapmış gibi çalışmaları yoktur. Söz konusu partilerin diğer özelliği de parti disiplini ve genel merkezin zayıf olmasıdır (Taşdelen, 1997; 114).

2.8.2. Kitle Partileri: Burjuva ile aristokrasi kesimi arasındaki mücadelenin yerini işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki çatışmaya bırakması ile kurulmuştur. İşçi sınıfının genel ve eşit oy hakkını kazanması ile siyasal mücadele bir sınıfın (burjuvasının) tekelinde olmaktan çıkar. Çünkü burjuvasının karşısına geniş halk kitlelerinin desteğini bulan işçi partileri çıkmıştır (Tanilli, 2001; 220). Bu partiler toplumun güçsüz kesimlerinden oluştuğu için ekonomik durumunu karşılamak amacıyla çok sayıda üye toplamak zorundadır. Masraflarının üyelerinden aldıkları aidatlarla karşılayarak, teşkilatlanmayı kitleleri (yığınların) arasına taşımışlardır. Bu bakıma kitle partilerinin bürokrasi ve disiplini en üst düzeyde olur. (Taşdelen, 1997; 115).Günümüzde bu iki parti tiplerinden en fazla rastlanan partiler kitle partileridir. Çünkü işçi sınıfına karşı olarak burjuva ve muhafazakar kesim de geniş kitlelere yayılmak zorunda kalmıştır. Avrupa'da Hıristiyan demokratlar başta olmak üzere, faşist partilere kadar tüm partiler kitle partisi olmaya doğru evrim geçirmişlerdir.

2.9. Siyasi Propaganda :

Propaganda, adını bir filizin toprağa dikilerek yeni bitkiler elde edilmesi anlamına gelen Latince 'propagare' kelimesinden almıştır. TDK sözlüğüne göre propaganda; 'herhangi bir düşüncüyü, bir kanıyı yaymak ve ondan yana olanları çoğaltmak için söz, yazı ya da başka araçlarla yapılan etki' (Kaleli, 1995:15).

Siyasi rekabet ile birlikte doğan siyasi propaganda, modern anlamda ilk defa Fransız İhtilali (1789) sırasında uygulanmıştır. Bu dönemde hazırlanan birçok bildiri, broşür ve gazete ile büyük kitlelere ulan ihtilalciler, zaten 'hazır' olan kamuoyunu, propaganda sayesinde yanına olmayı başarmıştır (Kaleli, 1995:19).

2.10. Seçim Sistemleri :

Seçim sistemlerini; çoğunluk ve nisbi olmak üzere iki temel gruba ayırmak yerinde olur (Kaleli, 1995:87).

2.10.1. Çoğunluk Sistemleri:

Bu sistemler; dar bölge veya geniş bölge olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca 1960 yılına kadar bizde de uygulandığı şekli ile, seçmenlere bir liste sunulduğu için geniş bölgeli seçim sistemine 'liste Usulü Çoğunluk Sistemi' de denir.

Dar Bölge Seçim Sistemi: Bu sistemin doğum yeri İngiltere'dir. Seçimler bu sistemde tek turda tamamlanır. Seçim çevreleri ülke genelinde seçilecek milletvekili sayısında belirlenir. Yani, kaç milletvekili seçilecekse ülke o sayıda seçim çevresine bölünür. Son derece basit olan bu sistem, aynı zamanda bir partinin tek başına iktidar olmasını 'genellikle' mümkün kılar. Dar bölge sisteminin Türkiye'de uygulanması durumunda doğabilecek sakıncalardan bazılarını, dikkat çeken Prof. Türk, özetle şunları söylüyor:

Dar bölge sisteminin Türkiye'de uygulanması durumunda hızlı nüfus artışı ve sağlıksız kentleşmeden doğan çok önemli bir sakıncaya değinmek isterim. Seçim çevreleri arasında, nüfus veya seçmen sayısı bakımından denkliği belirli bir ölçüde sağlayabilmek için hemen hemen her seçimden önce seçim çevreleri sınırlarının yeniden belirlenmesi gerekecektir. Bu, idari bakımdan büyük güçlükler yaratır. Parlamento, il genel meclisi veya belediye meclisleri için ayrı ayrı seçim çevreleri de ihdas edilecek olursa, idari kargaşa büsbütün artar. Seçim çevrelerinin sık sık değişmesi belirli bir seçim partiye avantaj sağlamak için seçim çevreleri sınırlarının yapay bir biçimde belirlendiği iddialarının ortaya atılmasına elverişli bir zemin doğurur.

2.10.2. Nisbi Temsil Sistemleri

Adalet ilkesinin ağır bastığı bu seçim sistemi türleri, partilerin güçleri ile orantılı olarak Meclis'te temsil edilmesine imkan tanır (Kaleli, 1995: 92).

Sistem adil olduğu kadar, fayda ve sakıncaları bakımından da dikkatle incelenmeye değer. Her şeyden önce, pek çok siyasi partinin doğmasına hatta mevcutların bile parçalanmasına sebep olan yapısı itibarıyla önemlidir (Kaleli, 1995: 92).

Gerçekten de, toplumda belli bir zümrenin, grubun veya oluşumun dar çevreye hapsolmuş fikirleri bile, bu sistem sayesinde parlamentoya taşınabilmektedir. Bu bir anlamda çoğulculuk veya katılım olarak değerlendirilebilir, İstikrarı sağlayacak tek başına hükümet bu

sistemden çok zar çıkacağı için, partiler birbirine muhtaç olduğu kadar ayrı da düşebiliyorlar (Kaleli, 1995: 92).

2.11. Sivil Toplum

2.11.1. Bir Batı Toplumsal Aşaması Olarak ‘Sivil Toplum’

Batı yakın tarihinin belirleyicilerinden biri, feodal düzendir. Feodal düzenin siyasi açıdan en önemli karakteristiği ise dağınık ve dağılmış bir sistem olmasıdır. Feodalizmi düşündüğümüz zaman önümüze gelen imgelerden biri, zayıf bir kral ve ülke izinde asayişin feodal asiller sınıfı tarafından sağlanmasıdır. Feodalizmin bu aşamasında, Avrupa'nın çoğu yerinde şehirler ve şehir hayatına bağlı olan ticaret son derece sönük bir varlık göstermektedir. Çizdiğimiz bu tu tablodaki ilk önemli değişiklikler de şehirlerin ve ticaretin yeniden canlanmasına bağlıdır. Bu gelişme feodal sisteme en ağır darbeyi indirmiştir. Gelişmeyi 12. yüzyıldan itibaren izlemeye başlayabiliyoruz Değişikliği yaratan çapraşık etkenler arasında, ortaçağda güvenliğin artmasıyla gelişen ziraati ve ziraat için gerekli olan ve yalnız şehirlerde imal edilebilen ziraat aletlerinin şehir imalatındaki rolünü sayabiliriz (Mardin, 2000: 10). Dolayısıyla, Üstünel'in de belirttiği gibi, ortacağ benzeri sosyo-ekonomik ilişkilerin geçerli olduğu, toprak-ağalığı, para-babalari ve benzeri ürkütücü baskı gruplarının egemen olabildiği toplumlarda piyasa-düzeni, biçimsel-demokrasi, sivil-yöneticiler görüntüde varlıkların sürdürebilseler bile, bunların çağdaş anlamda sivil toplum oldukları kabul edilemez (Üstünel, 1991: 49).

Şehirlerin gelişmesiyle birlikte ticaret de geliştiğinden, şehir faaliyeti toplumun tümü için yeni bir zenginlik kaynağı oldu. Feodal esiler de o zamana kadar görmedikleri ve mekanizmasını bilemedikleri bu yeni kaynaktan yararlanmak istediler. Fakat yararlanabilmesi için tüccarın, küçük esnafın ve üreticinin korunması gerekiyordu. Şehrin üretken sınıflarıysa asillere verdikleri yeni imkanların karşılığını almak istiyorlardı. Böylece, asillerle şehir ahalisi arasında bir uzlaşma ortaya çıktı. Şerhliler şehir hayatının sürdürülmesini mümkün kılacak haklar ve imtiyazlar istediler ve bunları elde ettiler. Bu hakların başta gelenleri, asillerin şehir hayatına karışmamaları, şehirlerin kendi milislerini(askeri güzlerin örgütleyebilmeleri, hukuk kurallarının şehir duvarları içinde şehrin tayin ettiği şekilde işleyebilmesi ve kendi mahkemelerin kurabilmeleri idi. Bu amada ortaya çıkan şehir özgürlükleri, Batı tarihsel gelişmesinin en önemli karakterlerinden birini oluşturur. Verilen hakların her birine bir

'hürriyet' adını verirsek, belirli bir 'hürriyet' anlayışının şehirlerde odaklaşmaya başladığını da hatırlarız. Bu haklar içinde belki en önemlilerinden biri şehir içinde olgunlaşan grupların, b grubu teşkil eden fertlerden ayrı olarak, bir 'hükmi şahsiyet' kimliği kazanabilmesi ve bu kolektif kimlikle, kimliğin verdiği savunma kabuğunun arkasına sığınarak iş yapabilmeleriydi. Burada hemen belirtmemiz gereken bir husus, bu tip 'hürriyet'lerin Osmanlı İmparatorluğu'nda son derece güdük kaldığıdır.

Osmanlı 'kamu hukuku'nda hükmi şahsiyet bir dereceye kadar dini birimlerin kazındığı bir hüviyettir. Ancak, ilerde göreceğimiz gibi, Batı'da hükmi şahsiyetin çok daha geniş bir boyut kazanması, genel olarak ülkenin 'vatandaş' haklarının tabii bir boyutu sayılası Osmanlı İmparatorluğu'nun 'klasik' devirleri yapısında yoktur.

İmtiyazlar sayesinde bir 'hükmi şahsiyet' kazanan şehirlerin kendileri de bundan sonra kendi kendilerin idare eden bir merkez olarak geliştilediler. Birkaç şehir aynı amaçlar etrafında birleşince de ortaçağ asillerinin hiç beklemedikleri güç kümelenmeleri ortaya çıktı. Asiller, ortaçağdan kalma kurumları, gelişen yeni süreç doğrultusunda şekillendirmeyi kabul etmek zorunda kaldılar. Sonuç olarak şehirde, şehrin dışına taşarak bir bölge'nin yargı fonksiyonunu üzerine alan yeni yargı organları (parlements'lar) ve yeni danışma organları (etats'lar) ortaya çıktı. (Mardin, 2000: 12) Görüldüğü üzere, bu noktada, feodal devirlerde asiller arasında şahsi anlaşmalara bağlı olan kamu düzeni yavaş yavaş bir coğrafi alanı kapsamaya başlıyor. Şahsıların anlaşmaları olmaktan çıkıp 'kamu' gibi bir soyut kavramla ilgisi oranında da değişiyor, özetle yepyeni bir varlık olar ortaya çıkmaya başlıyor. Bu sistemin Avrupa'da görülen genel çizgilerine alman kamu hukukunda Standestaat sistemi denmiştir; fakat kavramın Batı'daki bir toplumsal evreyi ifade etmesi batımından daha genel bir kullanımı mevcuttur (Mardin, 2000: 12).

Bütün bunlar olurken, Avrupa'da taşra kapsamındaki küçük birimlerin gittikçe büyüyen bir krallıklar sistemi haline gelmeleri bir diğer yenilik çığırını açtı. Başlangıçta, krallar şehirlerle birlikte çalışmışlardı. Fakat yeni devletler sistemi içinde her milli devletin kendisini milli sınırları içinde savunması sorunu durumu değiştirdi. Şehir ahalisinin mili savunma konularıyla ilgilenmesi mümkün değildi. Savunma ve saldırı—örgütlenmesinin bir merkezden idare edilmesi gerekiyordu. Eski milislerin yerin mili bir ordu almaya başlamıştı. Şehir ahali bu değişikliği desteklemeye hazırды ve destekledi de. Ancak, krallar bu sayede güçlendikçe şehir ahalisinden 'hürriyetleri' yavaş yavaş geri almaya başladılar. Böylece, Standestaat

sistemi gittikçe güçlenen bir merkezîyetçi-bürokratik devletler sistemine dönüştü. Fakat şehirleri verilen imtiyazların izi Batı Avrupa 'da hiçbir zaman tamamen silinmedi. Devlet ne kadar güçlenirse güçlensin, üretici sınıfların desteğine muhtaçtı. Yeni devletler şehirlielerin iktisadi verimliliğini kısıtlayan uygulamalardan kaçındılar. Orta sınıfların palazlanmasına yol açık bırakıldı. Hatta orta sınıflardan çok fazla fedakarlık istendiği zaman, devletle orta sınıflar arasında bir çatışma çıktı. İngiltere'de 1640'ların ayaklanması, Fransa'da 1789 ayaklanması (değişik bir bileşimi olmasına rağmen) genelinde bu çatışmaların ürünü olarak gösterilebilir (Mardin, 2000: 13)

İktisadi sınıfların devlet birimi içindeki birimi içindeki bu özerklikleri bize 'sivil toplum'la –kavramı tarihi bir gelişme açısından incelediğimiz zaman- neler kastedildiğini anlatır. Anahatlarını anlattığımız dengede, böyle, a) Devlet dışındaki hayatın akışının garanti altına alınması ve b) İktisadi faaliyetlerin milli hayatın çerçevesi içinde bile bir özerkliği sahip olması gibi unsurların belirdiğini görüyoruz (Mardin, 2000: 13).

2.11.2. Çağdaş Sivil Toplum Kavramı

17. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa düşünürlerinin 'sivil' köklü ifadeler ('sivil Hürriyetler' gibi) kullanmaya başladıklarını görüyoruz. Bu ifadeler Standestaat samanında elde edilen hürriyetlerin daha genel bir plana intikal ettirilerek kamu hayatının gerekli bir özelliği olarak göstermenin aldığı yeni bir biçimdir. Şimdi sivil toplum teorilerde bir medeniyet aşaması olarak iele alınmaktadır. Toplumun vurgulanan özelliği de , 'siyasi'nin sultasından kurtulabilmiş ilk toplumsal sistem oluşudur. Sivil Batı'nın bütün 'hürriyet' anlayışında, 'siyasi güçlerin sultasından kurtulma' bu kökeni dolayısıyla önemli bir yer kapsar. Genç Osmanlı İmparatorluğu ve devrim Türkiye'siyle bir karşılaştırma yaparsak, bu 'kurtulma' fikrinin bizde hiçbir zaman Batı'da olduğu kadar derin kökleri sahip olmadığı görülür (Mardin, 2000: 14).

Alman filozofu Hegel (1770-1830), Batı'nın 'sivil toplum' anlayışına katılmış bir düşünündür. Fakat aynı zamanda görüşe önemli değişiklikler getirmiştir. Hegel'e göre 'sivil toplum', kazanç, şahsi mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi hayat kesitlerinin toplu olarak yaşanmış şeklinin ifadesidir. İnsanların tek tek yararlandıkları yaşam yönleri bu yolla kolektif bir şekil alır. Ancak bu kollektif şekil kendi başına yeterli değildir, zira bu biçimlerin simgelediği büyük insanların egoistliklerinin oluşturduğu boyuttur. Bu 7çıklarlar böyle bir ihtiyacın karşısına bitaraf bir güç olarak 'devlet'i çıkarmıştır. Bundan dolayı insanların

gelişmesini şekillendiren toplumsal evreler içinde yalnız ‘sivil toplum’ değil, insanların ‘devlet’in kapsamında yaşamaları da sayılmalıdır. Sivil toplum tarihsel bakımdan olduğu kadar kavramsal bakımdan da bir eksiği olan bir toplum aşamasıdır. İnsan ancak ‘devlet’ birimi içinde yaşadığı zaman en ‘yüksek’ amacına ulaşmıştır (Mardin, 2000: 14).

Hegel’den ‘sivil toplum’ sorunun devralan Mar?’ a göre, Hegel bu göründe yanılmıştır. Bir görüntü ve bir ‘aldatmaca’ olduğunun anlayamadığı bir sürece gerekli bir evrim aması olarak göstermişken, Lan/’a göre Hegel ‘sivil toplum’ ve ‘devlet’i iki ayrı birim olarak gördüğü için, devlette iktisadi faaliyetleri ve bu faaliyetleri düzenleyenlere ‘boyun eğme’ hadisesini görememiştir. Kişinin ve sınıfların iktisadi çıkarlarını ‘ vatandaş’ olarak gördükleri ilimlerden ayırmak yanlıştır. Hegel, devleti, topluluk hayatının gerçek içeriği saydığı sivil toplumun dışında, ona şekil veren bir çerçeve olarak görmektedir. Oysa sivil toplumun biçimle organik bir bağlantısı mevcuttur. Devlet, kişinin evrensel gelişmesinin sonucu değil, çıkarlarının şekillendirdiği bir sonu olarak görülmelidir. Devlet şahsi çıkar çarkının dışına çıkamadığı için – 19. yüzyıl kapitalist devletinin aksine- insanların gelişmesine getirilmiş bir engeldir (Mardin, 2000: 15).

3. BÖLÜM

TANZİMAT FERMANI’NIN İLANINDAN GÜNÜMÜZE KADAR TÜRK SİYASETİ’NİN BELLİ BAŞLI EVRELERİ

3.1.Tanzimat Fermanı’nın İlanından İttihat-Terakki Yönetiminin Başlangıcına Kadar Osmanlı İmparatorluğunda Siyasal Durum

‘Tanzimat’ dönemi, 1839’da Gülhane Hattı-ı hümayunu’nun yayınlanmasıyla başladı. Hattı-ı Hümayun’a göre, Hristiyan uyruklular ile Müslüman uyruklular yasa önünde eşit kılınıyordu. Hiç kimse, mahkemelerde yargılanmadan cezalandırılmayacaktı. Böylece, Müslüman olmayan uyrukluların hakları padişah tarafından güvence altına alınmıştı. Hattı-ı Hümayun, ayrıca imparatorluğun çöküşünün önlenmesi için, yönetimin batılılaşması yönünde, yeni yasaların çıkacağını da bildiriyordu (Kongar, 1999:66). Osmanlı devleti’nde

batılılaşma gereğinin hissedildiği, yani belli bir sorunun teşhis edildiği alan öncelikle askeriye olmuştu (III.Selim, II.Mahmut). Şimdi ise gerek gayrimüslimlerin gerekse Müslüman tebaanın kaderi, bir anayasa düzenlenmeyip hala padişaha bağlı olunmakla beraber ve yine daha çok batılı devletlerin Osmanlı'nın içişlerine karışmasını önlemek amacıyla da olsa ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasacılığın ilk nüvelerinin oluştuğunu ve askeri alanda başlayan aydınlar arasında oluşması temel çatışmanın padişah ve merkezi bürokrasi arasında batılılaşma çabalarının siyasi /hukuksal alana taşındığını söyleyebiliriz. Nitekim bu konuda Akyol da şöyle demektedir; aslında 'çok hukuklu' bir yapıdan, vatandaşlık hukuku esasına geçiş, Osmanlı'nın Batı'da gelişen Milliyetçilik akımlarına karşı aldığı bir önlem olarak da görülebilir (Akyol.1996:aktaran Kongar,1999:66). Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus da Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği sıralarda ve bundan sonraki süreçte Batılılaşma adına atılan her adımda bundan öncekilerden farklı olarak batı da meydana gelen düşünsel gelişmeden de etkilenildiğidir. Bu konuya daha sonra dönmek üzere şimdi fermanın İmparatorlukta ne gibi yankılar bulduğuna bakalım: Tanzimat Fermanı'nın yankıları beklenildiği gibi olumlu olmamıştı. 'Tanzimat' neden kendisine karşı bir takım olumsuz tepkiler doğurdu? Olumsuz tepkilerin ilk nedeni, olarak bildirinin, nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar yerine Hristiyanlara yönelmiş olarak gösterilebilir (Karal 1970, Aktaran Kongar, 1999: .66). Bu durum pek doğaldır ki, Müslüman uyruklular arasında olumsuz tepkilere yol açtı. İkinci olarak, padişahın yetkisi sınırlanmakla beraber, bu yetki sınırlanması sonunda, herhangi bir yasama organı yaratılmadı. Böylece yetki sınırlanmasının sözde kalması, olumsuz tepkilere yol açtı. Olumsuz tepkilerin üçüncü ve belki de en önemli nedeni, Tanzimat'ın imparatorluğun çöküşünü durduramamış olmasıdır(Kongar,1999: .67). Doğrusu bu durum daha önce de belirttiğimiz üzere fermanın imparatorluğun kendi iç yapısındaki süreçler sonunda gerçekleşmeyip Batıya karşı hoş görünmek amacıyla ilan edilmesiyle dorudan ilgili gibi görünmektedir.Çöküşü durdurmaya yönelik olan bu adım amacına ulaşmış imparatorluk bir süre için ayakta kalabilmiştir.

Gülhane Fermanı'ndan on yedi yıl sonra, dış etkilerin bir sonucu olarak 1856 yılında Islahat Fermanı yayınlandı. Kırım savaşı'nın sonunda, batılılar, Rusya'nın Kaynarca Antlaşması ile kendisine Osmanlıların Ortodoks uyruklulara bazı güvenceler vermesini istediler. (Berkes,1973: s.190). Böylece, Gülhane Fermanı'nın ilkelerini yineleyen ve açıklayan Islahat Fermanı ortaya çıktı. Sonuç tam bir başarısızlık oldu. Hiç kimse ferman'a sevinmedi. (Karal 1976,aktaran: Kongar,1999: s.66). Üstelik Rusya, Ermenileri kışkırtmayı sürdürdü. Osmanlı devleti ile Ermeniler arasındaki çatışma bu kışkırtmalar sonucu

şiddetlendi. Uzun dönemde, Islahat Fermanı başka bir sonuca yol açtı. Hristiyan uyrukluların Ulusçuluk çabalarına destek oldu ve imparatorluğun dağılmasını kolaylaştırdı (Kongar 1999: 66). Bunun nedeni ise, Islahat Fermanı'nın Tanzimat'tan çok daha fazla gayrimüslimleri gözetilen bir nitelik taşımasıydı.

İşte 'Genç Osmanlılar' akımı denen olay bu olumsuz tepkilerin birleşmesi sonunda oluştu. Bu akım temel olarak anayasacı ve İslamcı görüşlerin birleşimi niteliği ile ortaya çıktı. Akımın

odaklaşmasına yol açtı. Halk bu çatışmanın dışındaydı. Bu nedenle de yönetici düzeyindeki her yenilik yönetenler ile halk arasındaki uçurumun daha da artmasından başka bir işe yaramadı (Kongar, 1999:67).

Genç Osmanlı'lar akımı ilerici ve tutucu öğeleri birlikte taşıyordu. Anayasacılık eylemin ilerici niteliğini belirtiyordu.Öte yandan İslam dini tutucular tarafından, değişmeye karşı bir silah olarak kullanıldığından, İslamcılık, eylemin tutucu bir özellik kazanmasına yol açtı. Kısacası Genç Osmanlılar akımı, kendi içinde tutarlı değildi ve aydınlar ile halk arasındaki ayrılığı daha da arttırdı(Kongar,1999:67). Genelde mevcut konumlarını kaybetmek istemeyen bürokratlardan oluştuğu için ve yine halktan kopuk bir tutum geliştirdikleri için eleştirilebilecek olan "Genç Osmanlılar" "Jön Türkler" akımı düşünsel anlamda o günün Avrupa'sında oluşan yenilikleri Osmanlı toplumuna taşımaları ve yine anayasacılığın başlatılması için verdikleri mücadele nedeniyle Cumhuriyet Türkiye'sine giden yolda önemli roller üstlenmiştir denilebilir. Daha sonra İttihat ve Terakki adını alacak bu akım ayrı bir başlık adı içinde irdelendiği için akımla ilgili sözlerimizi şimdilik bitirmek yerinde olacaktır.

Genç Osmanlılar'ın eylemleri Abdulhamit II.'nin 1876 anayasasını yürürlüğe sokması ile sonuçlandı. Bu anayasa, etkili bir biçimde kuvvetler ayrımı (yaşama,yürütme yargı) ilkesini getirmiyordu ve padişah bütün hükümet etkinliklerini egemenliği altında tutuyordu (Kili,1972: Aktaran, Kongar,1999:67). Öte yandan Genç Osmanlılar akımı bir İslam birleşimine yöneldiği için,anayasa da bir İslam anayasası oldu. Yine de hukuksal bakımdan getirdiği hükümler yönünden oldukça laik bir nitelik taşıyordu (rustow1965,Aktaran: Kongar1999: 67).

1876'da devlete bir anayasa vermeyi ve anayasalı bir düzen kurmayı vaad ederek tahta geçen ve bu sözünü tutan II.Abdulhamit 2 yıl içinde, Rus Savaşındaki yenilgi sonucu düşman ordularının Ayastefanos'a (Yeşilköy'e) kadar gelmesinden yararlanarak, meclis-i mebusan'ı

dağıtmış ve kanun-u esasiyi askıya almış ya da uygulamasını ertelemiştir. Biçimsel hukuk açısından, padişahın anayasayı ortadan kaldırmak şöyle dursun çiğnemediğini bile teslim etmek, yalnızca anayasal haklarını kullandığını söylemek gerekir. Gerçekte ise ‘Salname’ denilen devlet yıllıklarında muntazaman boy gösteren Kanun-u Esasi’nin kağıt üstündeki varlığına karşın, rejim meşruti olmaktan çıkmış, eskisi gibi Mutlaki hale gelmiştir (Tunçay, 1977:27). II. Abdülhamit hakkında (bazen lehinde ama daha çok aleyhinde) o kadar efsane uydurulmuş ki, bir yanda “Ulu Hakan” öte yanda ‘Kızıl Sultan’ heyulaları arasında tarihsel gerçeği ayırdetmek kolay olmamaktadır (Tuncay,177:28).

İT. Cemiyeti’nin 1908’e kadar 20 yıla yaklaşan oluşma süreci içinde, Jön Türkler çoğunluğu yurt dışında, çeşitli adlar taşıyan örgütler kurmuş, türlü yayın organları çıkarmış, bazen birbirleriyle çatışmış ,bazen uzlaşmışlardır. Bu kanatlar arasında Ahmet Rıza’nın ‘Meşveret’ çevresi, Mizan’cı Murat grubu Dr..Abdullah Cevdet’in ‘İçtihad’ı, Tunalı Hilmi ve arkadaşlarının ‘Osmanlı’sı ve Prens Sabahattin’in <Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet> örgütü anılabilir. Bunların en önemlileri olan birincisi ve sonuncusu, kurtuluşun aslında bir padişah değiştirmek ve bir temel yasayı yürürlüğe koymaktan daha derin etkenlere bağlı olduğunu fark etmişler, bu iki noktanın bir ön mesele olarak gerçekleştirmesi gerektiğini kabul etmek zorunda kalmışlardır (Tuncay,1997:28,29).

İT. hareketinin geniş ölçüde yurt dışında üslenmiş bir aydın muhalefetinden, ordu subaylarının benimsedikleri, sonuç alıcı (ve sınırlı sivil destekli) bir darbeciliğe dönüşmesine, Makedonya sorunu neden olmuştur. Dış baskılar sonucu, elde kalan son Avrupa topraklarının da ıslahat yapılamadağı bahanesiyle yitirileceğini kavrayan genç subaylar, kendi mesleki yakınmalarından da hız alarak Jön Türkler’in yurt-ıçi örgütlerine egemen olmuşlar ya da kendileri aynı çizgide örgütlenmeye girişmişlerdi (Tunçay,1997:29).

Hareket nitelik değiştirince, sonuca gidilmesi çabuklaşmıştır. O sıra Terakki ve İttihat (Tİ) adını taşıyan konfederatif örgüt, 1908 mayısındaki Manastır’daki (Rusya hariç) büyük devletlerin konsolosluklarına bir lahiya ile başvurarak, Makedonya’ya müdahale girişimlerini protesto ederken, kendi varlığını da açığa vurmuştur (Tunçay,1997:29).

Padişahın bu kaynaşmayı askeri tedbirlerle bastırmaya gücünün yetmemesi üzerine, cemiyetin izniyle bazı genç subaylar asker-sivil, müslim-gayri müslim karışımı çeteler kurarak dağa çıkıp yıldız ve Babıali üstünde baskı yapmaya başlamışlardır. Bu eylemler sonucunda 33 yıl istibdatten

sonra, 1908 yılında II.Abdülhamit 23/24 temmuz gecesi hürriyeti ilan etmiş, yani Kanun-u Esasa'yi yeniden yürürlüğe koyarak Meclis-i Mebusan'ı toplayacağını açıklamıştır.(Tuncay,1977:30). Bu tarihten itibaren İT'nin imparatorluğu yönetmeye başladığını söylemek mümkündür. Gerçeği İT'nin yönetimi tamamen ele geçirmesi 1.dünya savaşı öncesidir. Ancak bu tarihten itibaren de İT istediği sadrazamı padişaha onaylatıp başa getirmiş ve yönetimi fiilen ele geçirmiştir.

Önceki bölümlerde Tanzimat dönemi ve sonrası batılılaşma çabaların da öncekilerden farklı olarak Batı'daki düşünsel gelişmelerden de etkilenilmeye başlandığı vurgulanmıştı. Bu noktaya kısaca değinmek gerekirse; Bizde Batılılaşma, çoğu tarihçimiz tarafından, kısmen Tanzimat öncesine uzanan yönleri olsa da, esasen, Batı'da Pozitivizmin ortaya çıkış ve yükseliş dönemiyle eş zamanlı olan Tanzimat'la birlikte başlatabilir. Pozitivizm, bir çok bakımdan, 19.yüzyılın ilk yarısında Aydınlanma'nın önce Fransızlara özgü bir devamı olarak belirmiş,daha sonra tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Batı fikir dünyasıyla temasa geçtiğimiz sırada,öncelikle batı'da o sırada hakim olan aydınlamacı ve pozitivist karakterli epistemolojik ve politik düşünüş tarzıyla tanışmamız kaçınılmazdı(Özlem, 2002:457).

Aydınlanmacı ve pozitivist Batılı(özel olarak Fransız) kendisini Rönesansla başlayan bir dizi ekonomik,bilimsel ve düşünsel bir evrimin bir ürünü ve mirasçısı saymış, aynı evrimi daha ileriye götürme misyonunu yüklenmiştir. O, batılı olmayan tüm toplumları da, kendi geçtiği evrelerden geçerek kendi yaşama biçimine ulaşabilecek toplumlar olarak görmüş ve bu görüşünü batılı olmayan toplumların aydınlarına genişliğine ihraç etmekten de geri kalmamış; hatta yapılması gerekenleri de sıralamıştır. Buna göre, Batılı olmayan toplumlar, Batı'nın Rönesans'tan itibaren gerçekleştirdiklerini çok kısa bir süre içinde gerçekleştirmek zorundadırlar. Bunun için topluma aktif şekilde müdahale etmek gerekmektedir ve bu müdahaleyi gerçekleştirmek 'modern pozitif toplum'un niteliklerini kavramış aydınlara, bir 'intelijensiya'ya ihtiyaç vardır(Özlem,2002:458). Doğrusu bu durum Osmanlı aydını için tam da denk düşmektedir.elde bir çok şeyi çok kısa sürede yapmayı gerektiren çökmek üzere olan bir İmparatorluk vardı.Şimdi ise çökmekte olan imparatorluğu kurtarmak için gerekli çare bulunmuştu. (pozitivizm) ancak 'pozitif toplum anlayışı'nın benimsemesi Osmanlı'yı batı seviyesine getirebilecekti.

Bu nedenledir ki,1875'ten 1905'e kadar Osmanlı aydınları arasında bu pozitivist inanç doğrultusunda adı konulmamış bir' toplum mühendisliği' fikrinin pek makul olduğu

görülmektedir. Ahmet Rıza Fransız Pozitivistlerinin ünlü derneği’’societe des positivistes’in şiarı olan ordre et progres’ (düzen ve ilerleme) şiarını ‘unian et progres’e (birlik ve ilerleme’’ittihat ve terakki) dönüştürerek İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de isim babalığını yapmıştır. (Pozitivizm gibi yine Fransız kaynaklı Milliyetçilik akımı da Batılılaşma çabalarını etkilemiştir. Fransız İhtilali’nin gerçekleşmesiyle beraber Tanzimat Fermanı’ndan II.Meşrutiyet’e kadar bir çok gelişme bir noktada bağımsızlık savaşlarına girmemeleri için gayrimüslimlere şirin görünme çabasıydı.

3.2. İttihat Ve Terakki Yönetimi

Başlangıçtan beri Genç Türkler iktidarda,daha önce muhalefet ve sürgün safhasında ortaya çıkmış bulunan iki eğilim arasında bölündüler. Bir yandan bazı Adem-i Merkeziyet tedbirlerinin, dini ve milli azınlıklar için bazı özerklik haklarının lehinde olan liberaller vardı, öte yanda da gittikçe da ha açık bir şekilde merkezi otorite ve Türk hakimiyeti fikrini tutan milliyet -çiler. İkincilerin aracı önce perde arkasında kendini gizleyen bir iktidar, daha sonra da üstün ve pervasız otorite iddiacısı olarak, İttihat ve Terakki Cemiyet idi.

Türklerin Hristiyan tebaası ve komşuları, çok uluslu bir Osmanlı devletinin işlemezliğini kanıtlamaya çalışırken Türklerin kendileri de zayıflamış merkezi kontrolün bazı tehlikelerine canlı örnek oldular. Kamil Paşa hükümetinden çeşitli nedenlerle hoşnutsuz olan İttihat ve Terakki,13 şubat 1909’da onun düşmesini ve yerine, eski rejimin diğer bir kalıntısı olmakla beraber o an için Milliyetçi Genç Türkler’e daha makul gelen Hüseyin Hilmi Paşa’nın sadarete geçmesini sağladı (Lewis:213,214). İttihat ve Terakki 1913’ teki Babiali baskınına kadar yönetimi doğrudan ele geçirmemekle beraber sadrazam atamalarında büyük etkinlik göstermiş ve böylece yönetimi etkilemiştir.

İttihat ve Terakki siyasi muhaliflerine karşı yıldırma ve öldürme yöntemlerini kullanmakla da itham ediliyordu; 7 Nisan da Serbesti Gazetesinin Baş Yazarı Hasan Fehmi İstanbul’da Galata köprüsünde esrarlı bir şekilde öldürülünce, bunun cemiyetin işi olduğuna yaygın bir şekilde inanıldı ve cemiyet pek çok yergi ve hakaretlerin konusu oldu (Lewis, 2000:214). Yönetimi ele geçirince daha önce vaadedilen özgürlükçü ortamın tersi uygulamalar daha sonra Türk siyasetinde olağan hale gelecekti.

Bir haftalık artan bir gerginlikten sonra, 12 Nisan'da İttihat ve Terakki Cemiyeti basında bir bildiri yayınlayarak, artık gizli bir cemiyet olmadığını ve olağan bir siyasi parti haline geldiğini tekrarladı. Aynı gece, Kamil Paşa'nın düşmesinden sadece bir ay sonra, gerici bir silahlı ayaklanma patlak verdi. Bu ayaklanmada, 5 Nisan günü Ayasofya camiiindeki bir toplantıda kurulmuş aşırı bir dini örgüt olan İttihat-ı Muhammedi'nin rolü vardı (Lewis, 2000:214). İstanbul'daki Birinci Ordunun çoğu Arnavut olan askerlerinin ayaklanmasıyla sivil ayaklanma askeri bir renk aldı. Ayaklanma 12-13 Nisan gecesi bazı avcı ve piyade birliklerinin barakalarında baş kaldırıp sabahın erken saatinde Galata Köprüsünü geçerek meclis binasının dışında Ayasofya Meydanında toplanmalarıyla başladı. Çok az direnmeyle karşılaştılar, kendilerine diğer birliklerden de asiler, bazı mollalar ve medrese öğrencileri katıldı. Diğer gruplar katın belli başlı merkezlerinde toplandılar. Ayaklananların istekleri basitti; 'şeriat tehlikededir, şeriat isteriz' bazıları da mektepli subayları istemedikleri ekliyorlardı (Lewis, 2000:215).

Bu bunalımda hükümet çaresizlik içinde çırpınıyordu; Sultan zorba hoşnutsuzluğa geleneksel karşılığı vermek zorunda kaldı -bir sadrazam değişikliği-. Meclis-i Mebusanda Ahmet Rıza, devrimden beri bulunduğu başkanlıktan düşürülerek, yerine İsmail Kemal geçti (Lewis, 2000:215). Şeriat isteyerek ayaklananları sakinleştirmek için sadrazam değişikliği artık Osmanlı'da bir gelenek halini almıştı.

Karşı darbe çok gecikmedi gerici ayaklanma haberleri derhal Selanik'e telgrafla bildirildi ve Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında bir 'Kurtuluş Ordusu' İstanbul'a yürüdü. Onunla birlikte Niyazi ve haberleri işitince pek acele Berlin'deki Türk elçiliğinden dönen, Enverde vardı. Mahmut Şevket Paşa'nın Kurmay Başkanı Mustafa Kemal idi. Kurtarıcılar 23 Nisan'da başkente ulaştılar ve ertesi gün ayaklananlarla bazı çarpışmalardan sonra başkenti işgal ettiler (Lewis, 2000:215).

Hürriyetçiler ayaklanmayı desteklemiş ve yenilgisine ortak olmuşlardı. İttihatçılar fena halde sarsılmış, şimdi eski durumlarını kazanmak için işe koyulmuşlardı. İlk ödevleri, 1908 devriminden sonra da tahtını kurtarmayı beceren sultan Abdülhamit'i 'hal' etmek ve Selanik'e hakaretle sürgüne göndermek oldu. Yeni Sultan Mehmet Reşat, saray personelini baştan aşağı temizleyen ve oraya kilit mevkilere kendi adamlarını getiren İttihat Terakki'nin elinde oyuncaktı. Ondan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Türkiye'nin gerçek hakimi oldu (Lewis, 2000:216,217,).

İttihat ve Terakki'nin egemenliği, 1911 de ciddi bir tehditle karşı karşıya gelmek mevkiinde kalıncıya kadar, ciddi olarak sarsılmadı. Meclis içindeki muhalefetin ilk belirtileri, II.Meşrutiyetten sonraki ilk mecliste görülmeye başlamıştı .Fakat ondan sonraki bunalımlar ve başarısız ayaklanmadan sonra konan ve uzatılan sıkı yönetim,çok etkin her hangi bir muhalefetin gelişmesini önledi.1911 başlarında,bir çok çevrelerde olayların gidişinden gittikçe artan bir şekilde duyulan hoşnutsuzluk, İttihatçı saflarda ilk büyük ayrılıkta ifadesini buldu. Cemiyetin izlediği siyasal ve toplumsal politikaları ciddi olarak eleştiren, Miralay Sadık ve Abdülaziz Mecdi Bey'in liderliği altında 'Hizb-i Cedit' adıyla bir grup 23 Nisanda kendi isteklerine dayanan on maddelik bir muhtıranın yayınlanmasını sağladı. Bunların çoğu demokratik ve meşruti usullere daha çok uyulması ve benzer ıslahatla ilgiliydi (Lewis,2000:219). 21 kasım 1911 de İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı, hemen tüm grup, parti ve kişilerin birleşmesiyle liberal birlik (hürriyet ve itilaf) adlı yeni bir parti kuruldu (Lewis,2000:220).

Hürriyet ve itilaf kurucularının çoğu zaten parlamento üyesi olduklarından, hemen meclis içinde bir muhalefet kurmayı başardılar. İttihatçılarla ilk gerçek mücadeleleri, parti ancak yirmi günlük iken oldu. Dışişleri Bakanı Rifat Paşa'nın Londra elçiliğine atanmasıyla İstanbul için bir mebusluk sandalyesi boşalmıştı. Bunun için yapılan ara seçimde iki aday vardı. İttihatçıların adayı içişleri Bakanı Memduh Bey, itilafçıların adayı itilafçı gazeteci Tahir Hayreddin. İtilafçıların adayı seçmenler heyetinin tek bir oy çoğunluğuyla seçildi (Lewis, 2000:220,221).

Hürriyet ve otoritenin kendilerine karşı bu tehlikeli birleşmesi karşısında, fırka her ikisine karşı da süratle harekete geçti. Ocak 1912'de İttihatçılar meclisin dağıtılmasını sağladılar. Şubatta Kamil Paşa'nın layihasını yayınladılar ve onu gözden düşürmek için kullandılar; bunu 'Mezardan Bir Ses' adlı bir baş makalede tartışan Hüseyin Cahit (Yalçın). İttihatçıların ses tonunu belirtti. Nisanda da o kadar iyi hazırlanmış ve yönetilmiş bir genel seçim oldu ki, 275 kişilik bir toplam içinden ancak altı muhalif üye meclise girmeyi başarabildi. Bir ara seçimde ilk muhalefet zaferini hakim partinin baskısı altında yapılmış ilk genel seçim izlemiştir. İkinci bir örnek yerleşmişti.Bu seçim Türk tarihinde "sopalı seçim" diye bilinir(Lewis, 2000:221,222). Bundan sonra sopalı seçimlere Cumhuriyet Türkiye'sinde de rastlamak mümkün olacaktı. Gerek CHP ve DP gerekse 1980 ihtilali sonrasında başa gelen ANAP' dahi seçim sisteminde yaptıkları değişikliklerle kendi oylarını daha doğrusu sandalye sayılarını arttırmayı bilmişlerdir.Bir başka ifadeyle Türk siyaset mirasına çok iyi sahip çıkmayı her zaman bilmişlerdir diyebiliriz.

Mayıs-Haziran 1912’de açıkça Rumeli’deki asi subaylarla ilişkili olarak İstanbul’da bir ‘halaskar zabitan’ grubu kuruldu. Amaçları gayri meşru bir hükümet ve meclisi bertaraf etmek, İttihat ve Terakki Fırkasının iktidarını yıkmak, yeni ve serbest seçimler yapmak ve anayasa meşruiyetine dönmektir. Genç Türk devrindeki bütün muhalefet partileri gibi, bu ihtilalci grub da ordunun politikadan çekilmesini istiyordu. Şüphesiz ordu, yine ordunun bozduğunu onarmak zorunda kalabilirdi (Lewis, 2000:222). Doğrusu Ahmet Rıza ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ile başlayan ordudan medet umma stratejisi, birçok pozitivist ve (siyasette ve ideolojide pozitivistlere karşı düşseler ve ‘bilim’ tanımları farklı olsa da, onlarla aynı evrenselci/ yasacı/ilerlemeci düşünme şablonunu kullanmış olan) birçok Marksist aydın için bugün de geçerliliğini korumaktır. 1961’de kurulan yön dergisi ve yön hareketi bunun en tipik örneğini oluşturmuştur.

Haziran sonunda Arnavutluk’taki durum ciddi endişeler doğurmuş ve Sait Paşa’nın başında bulunduğu İttihatçı hükümet hakkında eleştirici hareket süratle büyümüş bulunuyordu. 14 temmuzda harbiye nazırı Mahmut Şevket Paşa istifa etti .Bu fedakarlık, eleştirileri yatıştıramadı. Ve 16 temmuz da hükümet mecliste güven oyu almak zorunluluğunu duydu. Sadrazamın ve Dışişleri Bakanı’nın Arnavutluk’taki karışıklıklar hakkında açıklayıcı konuşmalarından sonra sadece dört muhalife karşı güven oyu aldılar (Lewis, 2000:222).

Halaskar Zabitan bunun üzerine harekete geçti. Basında yayınlanan bir grup beyannamesi, Şüray-ı Askeri kanalıyla padişaha gönderilen bir bildiri ve, herşeyin üstünde,uğursuz bazı askeri hazırlıklar ve hareketler, çabuk sonuç doğurdu.17 temmuzda meclisten ezici çoğunlukla güven oyu almasının üstünden yirmi dört saat ya geçmiş ya geçmemişken, Sait Paşa ve kabinesi çekildi (Lewis, 2000:223) Tefik Paşa’nın kısa bir geçici hükümetinden sonra, yeni kabine 21 temmuz 1912’de kuruldu. Sadrazam, bilgin ve asker Gazi Ahmet ve Muhtar Paşa idi.Nazım Paşa ve Kamil Paşa sırasıyla Harbiye Nazırı ve Devlet Şurası Başkanı oldular. Sonunda Kamil Paşa tekrar sadarete geldi (Lewis:223).

3.2.1.İttihat ve terakki yönetiminin devrilmesi ve tekrar başa geçmesi:

Türkler arasında ‘Büyük Kabine’ diye bilinen Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümetinin kurulmasıyla, muhalefetin ilk ve temel isteği İttihat ve Terakki’nin iktidardan uzaklaştırılması-karşılanmış oldu. Sıkı yönetim kaldırıldı ve hemen ertesi gün 5 Ağustosta ittihatçıların hakim olduğu meclis feshedildi, hizmet başındaki subaylara politikaya

karışmayacaklarına dair yemi ettirildi ve kendilerinden aynı mealde bir senet de alındı (Lewis, 2000:223).

23 ocak 1913 günü kabinenin Edirne'nin Bulgarlara verilmesi teklifini düşünmekte olduğunun -görünüşe göre yanlış- zannedildiği bir zamanda, İttihatçılar Babıali'ye baskın yaptılar. Başlarında Enver Bey'in bulunduğu küçük bir subaylar grubu zorla kabine odasına girdiler ve harbiye nazırı Nazım Paşa'yı vurdular.onların silahlarının tehdidi altında yaşlı Kamil Paşa hemen istifasını yazdı ve Enver Bey bunu muzaffer bir edayla saraya götürerek padişaha sundu (Lewis,2000:224).

İttihat ve Terakki fırkası ordu, polis ve devlet dairelerinde hazırlıklarını yapmıştı.Şimdi tekrar sağlam bir şekilde iktidara geldiler ve Mahmut Şevket Paşa'nın sadarete getirilmesini sağladılar. Mahmut Şevket Paşa'nın II. Haziran 1913' te öldürülmesi onlara son hürriyet ve demokrasi kısıntılarını da ortadan kaldırmak bahanesini verdi. O tarihten 1918'e kadar Türkiye, üç adamın egemenliğinde -Enver, Talat ve Cemal Paşalar- fiili bir askeri diktatörlükle yönetildi (Lewis, 2000:224). 1913-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti İT'nin diktatörlüğü altında yönetilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu dikta, Talat, Enver ve Cemal Paşaların triumvirası ile simgelenecektir (Tunçay,1997:36).

Balkan savaşı'ndan sonra, İT diktatörlüğünün yaptığı işleri anlatabilmek ve anlamlandırabilmek için, geliştirilen ideolojiyi incelemek gerekir.

Bunu anlayabilmek için Ziya Gökalp'in bir kitabının başlığındaki hedefler sırasını izlemek yerinde olur. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasır (çağdaş)laşmak.(it'nin 1909 Selanik kongresinden beri merkez-i umumi üyesi olan Ziya Gökalp'in bu kitabı, 1918 yılında yayımlanmış bulunmakla beraber 1913-1914'te Türk yurdu dergisinde çıkan yazılarından oluşmaktadır (Tunçay, 1997:37). Gökalp, ulusların oluşumunu, Durkheim sosyolojisinden esinlenen bir şemayla, üç aşamalı bir sürecin sonu diye görüyordu. Buna göre dil ve ırk birliğine dayalı kabile toplumundan din birliğine dayanan ümmete, aradan da kültür (hars) ve uygarlıkla (medeniyet) tanımlanan ulusa erişilmektedir.

3.3.Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Siyasetine Genel Bir Bakış:

Açılıştan bir süre sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çeşitle gruplar oluştu. Bu

grupların varlığı, Mustafa Kemal'in Meclisle rahat çalışmasını önlüyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurdu. Grubun kuruluşu, "devletçi-seçkinciler"in Meclis üzerindeki denetimini simgeliyordu. Meclisteki "gelenekçi-liberal" kişiler ise, olayı, doğrudan Padişaha karşı ve Cumhuriyet'in ilan edilmesine yönelik bir eylem olarak yorumladılar (Kongar, 1999:137). Aslında gelenekçi-liberallerin bu teşhisi hiç de yanlış değildi. Daha sonra belirtileceği üzere sonradan başta Halk Fırkası Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüşecek olan bu grup Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte Mustafa Kemal tarafından atılmış bir adımdı.

Böylece Cumhuriyet'e karşı olan ve ayrıca Mustafa Kemal'in kişisel diktatörlüğünden çekinen mebuslar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubuna karşı ikinci bir grup oluşturdular. Bu 'İkinci Grup'un özelliği Mustafa Kemal'e karşı olması, Sultanlık ve Halifelik ile simgelenen eski toplumsal-siyasal düzene bağlı bulunmasıydı. 'Gelenekçi-liberal' cephenin temsilcisi olan İkinci Grup'a katılan 'mebuslar'ın sayısı 120 kadardı. Öte yandan 'Müdaafa-i Hukuk Grubu' 200 kadar mebustan oluşuyordu (Kongar,1999:137). Bundan sonra da Türk siyasetinde uzun bir süre mücadele farklı partilerin da katılımıyla 'devletçi-seçkinler' ve 'gelenekçi-liberaller' arasında yaşanacaktı.

Bu arada gerek Sovyet Rusya ile olan ilişkiler sonucu, gerekse kimi sosyalistlerin çabalarıyla, Anadolu'da bir sosyalist akım oluşmuştu. 'Yeşil Ordu' ve resmi olarak kurulan 'Türkiye Komünist Partisi' gibi örgütler bu akımın sonucuydu. 'Yeşil Ordu' Çerkes Etem de katıldıktan sonra, askeri bir güç niteliği kazanmıştı. Fakat, Çerkes Etem'in düzenli ordu tarafından yenilmesinden önce bile bu örgüt bütünüyle etkisini yitirdi. Resmi Türk Komünist Partisi ise Mustafa Kemal'in buyruğu ile, 19 Ekim 1920 tarihinde kurulmuştu. Böyle bir partinin kuruluşunun ardındaki temel neden, Anadolu'daki sosyalist akımların denetimi ve Doğu Anadolu'da bir Sovyet varlığı karşısında, ulusal bağımsızlığın korunmasıydı (Tunçay 1967 Aktaran; Kongar, 1999:138). Aslında Türk devletinin Komünizme baştan beri soğuk bakması ve buna karşı tedbir olması bununla sınırlı kalmayacaktı. 12 Eylül sonrası kurulan Halkçı Parti de ordu tarafından sol akımları kontrol altına almak için bilinçli olarak kurdurulmuştu.

3.3.1.İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet'in İlanı

Rumeli Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, seçim

dolayısıyla halka yayınladığı bildiride, 9 umdeyi açıkladı. Bildirinin giriş bölümünde ulustan aldığı yetki ile oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevlerini büyük ölçüde yerine getirdiği ve yeni seçimlere karar verdiği, bundan sonraki dönemde barış olduğunda bir ekonomik kalkınma hamlesi içine girileceği bu yeni dönemde Meclisin çoğunluğunu bu amaç etrafında toplamak ve birleştirmek, bu yolda ulusal egemenlik temelinde bir Halk Fırkası kurmak yolunda hareket edileceği, Meclis'te halen mevcut olan Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Gurubu'nun (1.Grup) Halk Fırkası'na dönüşeceği belirtiliyordu (Tunçay, 1997:90). 9 Ağustos'ta Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti üyesi bazı milletvekillerinin katılımı ile Ankara'da bir toplantı yapıldı; toplantının amacı yeni kurulması düşünülen fırkanın nizamnamesini hazırlamaktı. Nizamname 9 Eylül'de kabul edildi. Halk Fırkası ise ancak 11 Eylül'de resmen kuruldu, bununla birlikte daha simgesel bir tarih olan 9 Eylül Halk Fırkası'nın kuruluş günü olarak kabul edildi (Tunçay, 1997:90).

Seçimlerden sonra, 11 Ağustos 1923 tarihinde İkinci Türkiye büyük Millet Meclisi, örgütlü bir karşıt grubu dışarıda bırakmış olarak açıldı. Bu Meclis bir devrim Meclisiydi. Lozan Antlaşmasını onayladı ve Cumhuriyeti kurdu (Kongar, 1999:138).

Bu noktada yeni kurulan Türk Devleti'nin ideolojisi olarak seçilen Cumhuriyet ile ilgili, toplumumuza farklı şekilde yansması dolayısıyla bazı açıklamalar yapmak zorunluluğu hissediyoruz ki, buna sebep Batı Medeniyetine has bir kurum olan Cumhuriyet rejiminin nasıl genetik bir sapmayla halk için halka rağmen uygulanmaya çalışılmasıyla ilgilidir. Batı siyasi düşüncesinde, siyasal organizasyonun 'yapma bir şey' olduğu anlayışı, insanın doğası gereği toplumsal veya siyasal bir varlık olmadığını, dolayısıyla siyasal organizasyonun da doğadan gelen bir şey olmayıp insanlar tarafından kurulduğunu ifade eder. Ne var ki, aynı düşünce geleneğinde, siyasetin ve siyasal organizasyonun doğal veya Tanrısal bir temeli bulunmadığı fikri, kaçınılmaz olarak, siyasal gücün meşrulaştırılması sorununa yol açmaktadır. Yani, insanların bizzat kendi doğalarından veya tanrı'nın onlar için tasarlamış olduğu evrensel bir plandan kaynaklanan yükümlülüklerinin olmadığı modern koşullar altında, siyasal gücün meşruiyet temelleri yani ona boyun eğmeyi haklı ve meşru kılan gerekçeler neler olacaktır . Bu soru yüzyıllar boyunca Padişahı Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi sayıp buyruklarına uymuş bir toplumun şimdi Cumhuriyet yönetimiyle yönetilmek istenmesi hatırd tutulunca daha da önem taşımaktadır.

Modern siyasi düşüncenin bu soruna getirdiği ve bugün de geçerliliğini koruyan belli

başlı iki yanıtta söz edilebilir. Bunlardan ilki, liberal siyaset felsefesi geleneği içinde gelişen 'doğal haklar ' veya 'insan hakları' teorisi ; ikincisi ise cumhuriyetçi siyaset felsefesi geleneği içinde gelişen 'halk egemenliği' teorisidir. Her iki teori de, farklı boyutlardan 'modernliğin özgürleştirici boyutları' denen şeyin tesis edilmesine katkıda bulunmuştur: Doğal haklar teorisi bireyin topluma ve dolayısıyla devlete önselliğini temellendirmiş ve böylece, bireye devlet karşısında bir moral dokunmazlık sağlamıştır. Cumhuriyetçi siyaset felsefesi siyasal katılımı merkez alan bir kamusal alan teorisi geliştirmiş ve bu sayede yurttaş özgürlüğünü, yani, siyasal özgürlüğü tesis etmiştir (Toker ve Tekin, 2002:86).

Türkiye'de ise, siyasal organizasyonun 'yapma bir şey ' olduğu fikrinin, 19. yüzyılın sonundan itibaren Batıcı seçkincilerin zihinlerinde gelişmeye başladığını; ama bunu, söz konusu organizasyonun siyasal terimlerle meşrulaştırılması gerektiği fikrinin izlemediğini görüyoruz. Bizzat kurucuları tarafından Cumhuriyet'le özdeşleştirilmiş olan 'yeni bir toplum yaratma' ideali, eski meşruyet kaynağı olarak geleneği çürümüş ve imha edilmesi gereken bir geçmişe hapsedmekte, yeni meşruyet kaynağı olarak halk egemenliğini ise henüz belirli olmayan bir 'gelecek'e ertelemektedir. Bu durum, Türkiye'de Cumhuriyet'in siyasete yüklediği anlam ve işlev bakımından Batı Cumhuriyetçiliğinin soy idealleri karşısında bir 'genetik sapma' haline gelmesine yol açmıştır (Toker ve Tekin, 2002:86.87). Bu satırlardan çıkarılacak sonuç Cumhuriyet rejiminin halka rağmen halk için bir anlayışla benimsendiğidir. Türk toplumunun hedeflediği Batı toplumları düzeyine ulaşabilmesi hızlı bir dönüşümü gerektirmekteydi. Bununla ilgili açıklamalar önceki bölümlerde yapılmıştı.

3.3.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1924 yılı sonbaharında uzun zamandır alttan alta süren siyasal çatışmalar su yüzüne çıktı. Yeni kabul edilen Anayasaya (1924 Anayasası) göre milletvekilliği ile devlet memuriyetinin bir kişi üzerinde birleşmesi mümkün değildi. Bu nedenle bu durumda olan kişilerin bir tercihte bulunmaları gerekiyordu. M.K. Paşa özellikle ordu mensubu olan milletvekillerine milletvekilliğinden istifa ederek, asli görevlerine dönmelerini istedi. I. Ordu Müfettişi Kazım (Karabekir) Paşa, 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa ve 7. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa bu görevlerden ayrılarak, milletvekili kalmayı tercih ettiklerin açıkladılar. Bunun dışında diğer ordu mensupları milletvekilliğinden istifa ederek, ordudaki görevlerine döndüler (Tunçay, 1997: 97).

Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarlı talebine karşılık bazı ordu mensuplarının siyasal alanda faaliyet göstermeyi tercih edeceklerini açıklamaları, siyasal alandaki çatışmayı açık olarak gösterdiği gibi, aynı zamanda da siyasal çatışmanın büyük ölçüde ordu mensubu kişiler arasında meydana geldiğini gösteriyordu. Dolayısıyla Milli Mücadelenin önder kadrosu içinde meydana gelen bu siyasal anlaşmazlık sonuçta ordu komutanları arasındaki bir anlaşmazlık olarak belirginleşiyordu (Tunçay, 1997:98).

'Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka', 17 Kasım 1924'te kuruldu. Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından biri olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, partinin genel sekreteri oldu. Siyasal özgürlükler bakımından parti programı 'liberal' bir nitelik taşıyordu ve 'dinsel inançlara saygılı' bir parti olduğu programda yer almıştı. Partinin 'gelenekçi-liberal' cephe tarafından Mustafa Kemal'e karşı kurulduğundan kuşku yoktu (Kongar, 1999: s.138,139). Partinin Yönetim Kurulu Başkanlığı'na Kazım Paşa, İkinci Başkanlığına ise Rauf Bey ile Adem Bey getirildiler. Ali Fuat Paşa da Genel Sekreter oldu (Tunçay, 1997:99).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan üç gün sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu'nda sıkıyönetim ilanı önerisi reddedilen İsmet Paşa Hükümeti 21 Kasım' da istifa etti. Böylece muhalefet partisinin doğuşu ile birlikte bir siyasal bunalım da ortaya çıkmış oldu (Tunçay, 1997:99).

Doğu illerindeki Kürt ayaklanması 1925 Şubatı'nda patlak verdi. 'Şeyh Said' isyanı olarak bilinen bu ayaklanma 'devletçi- seçkinciler' tarafından devrimlerin topluma zorla kabul ettirilmesi için uygulanacak yöntemlerin gerekçesi olarak kullanıldı. Ayaklanmaya katılanların yargılanması için olağanüstü yetkilerle donatılmış 'İstiklal Mahkemeleri' kuruldu. 'Terakkiperver Fırka'nın yerel şubeleri ayaklanmayı destekledikleri gerekçesiyle bu mahkemeler tarafından kapatıldı. Ankara İstiklal Mahkemesi ise Partinin tümüyle kapatılmasını hükümete öğütledi. Böylece 'Terakkiperver Fırka', 3 Haziran 1925'te karşı devrim nitelik taşıdığı öne sürülerek kapatıldı (Kongar, 1999:139).

Şeyh Sait Ayaklanması'nın siyasal sonuçları tek-parti diktatörlüğünün kurulması sürecinde önemli bir dönüm noktası oldu: Ayaklanmadan sonra ülkede yeni başlamış olan çok partili hayat daha doğum anında sona erdi ve Takrir-İ Sükun Kanunu ile hükümet tüm ülkede otoriter bir yönetim kurmayı başardı (Tunçay, 1999:101,102).

Bastırılan isyan, kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (5 Haziran 1925) ile zaten yeni kurumsallaşmakta olan Türkiye Demokrasisi yara almış, rejim sertleşmiş, bu iç sorun dış diplomaside Musul'un kaybedilmesine varan büyük zararlar vermiştir (Kılıç, 2004:77). İsyanın dini ve etnik özelliği. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde meydana gelmesi bu bölgede kuvvetli altyapı bulması Kılıç'ında belirttiği üzere yakın tarihte yaşanan Hizbullah terörü ile Kürt-İslam Ayaklanması modeline benzerlik göstermektedir (Kılıç, 2004:77).

Bu ayaklanma ile Kurtuluş Savaşı'ndaki işbirliği dağılmıştır. O zamana dek toplumda bütünlüğü saylayan temel öge sayılan din kurumunun bu işlevi tam anlamıyla görmekte yetersiz kaldığı ve ulusal birliği sağlamak için başka çözümler bulunması gerektiği anlaşılmıştır. Zaten ulusal devletin ve ulusun kurulmasındaki temel ilke (laiklik) böyle bir seçimin yapılmasını gerektirmekteydi.

Artık ana öge olan Türklük merkeze alınacaktı. Ancak yeni cumhuriyetin ulus tanımı, Müslüman etnik biçimleri dışlayacak bir ölçüte dayanırsa ulusal birliği sağlamak zor olacaktı. İşte "Türk kültürüne bağlı olmak" ölçütü böyle bir "gönüllü" ölçüt olarak ortaya atılacak "Türkiye sınırları içinde yaşayan ve Türküm diyen" herkes Türk sayılacaktı (Özarlan, 2001:77).

Ancak 1925-1938 yılları arasında ardı arkası kesilmeyen ayaklanmalar, Kürt bilincinin oluşmasına yol açmış, ayrıca genç Cumhuriyetin bu yöreyi (Doğu) ulusal pazara katamaması yüzünden bu "kimlik" projesi başarılı olamamıştır (Özarlan, 2001:78).

3.3.3.Serbest Cumhuriyet Fırkası :

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın derin etkileri Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında kendini derhal belli etti. Ekonomisi zaten zayıf olan genç Cumhuriyet, bu dış etki ile daha da güç bir duruma düştü. Gerek Cumhuriyetin ilanından itibaren hızla gelişen Kemalist devrimlerin yarattığı halk katındaki tepkiler, gerek bu tepkiyi bastırmak için kullanılan baskı mekanizmaları ve gerekse hükümetin, ekonomik ve sosyal alanda somut başarılar sağlayamaması geniş bir hoşnutsuzluğun yaşanmasına neden olmuştu.

M.K. Paşa, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların hükümetin Meclis'te eleştirisiz ve denetimsiz bir konumda kalmasından kaynaklandığını düşünüyordu.

Bu açıdan bir muhalefet partisi siyasal açıdan yararlı olabilirdi.

Takrir-i Sükun Kanunu öncesinde Başvekillik görevinden ayrılmak zorunda kalmış olan Fethi Bey, 1930 yılının Ağustos ayında Paris Büyükelçiliği görevinden izinli olarak yurda döndüğünde, M.K: Paşa'nın talep ve talimatı üzerine bir muhalefet partisi kurmak üzere girişimlerde bulunmaya başladı. Girişimin basın aracılığıyla kamuoyuna da duyurulması uygun bulunmuş olmalı ki, önce Fethi Bey yeni bir parti kurulması yolundaki arzu ve düşüncesini basında yayımlanan bir mektupla M.K. Paşa'ya bildirmiş ve daha sonra da arzusunun kabul edildiğine ilişkin M.K. Paşa'nın cevabi mektubu yine basında yayımlanmıştır (Tunçay, 1997:106,107).

Serbest Fırka'nın resmen kuruluşu 12 Ağustos 1930 tarihinde tamamlandı. Partinin programı oldukça 'liberal' idi. Devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve daha geniş düşünce özgürlüğü programın ana hatlarıydı. 'Serbest Fırka'nın da 'liberal' ilkelere dayalı karşıt düşüncüyü savunması bekleniyordu. Fakat bu kararların 'Serbest Fırka' yöneticilerine iyi aktarılmadığı anlaşılıyor. Kuruculardan Ağaoğlu'na göre, 'Serbest Fırka'nın kurulduğu ana kadar CHF önderleri tarafından konulmuş ve bu önderler liberal karşıt parti görevini kurucularının haberi olmadan 'Serbest Fırka'ya vermişlerdi (Kongar, 1999:141).

Önderlerin bir yurt gezisinden sonra, 'serbest Fırka'ya, başkaldırmayı, gericilik ve Cumhuriyet karşıtlığını desteklemekle suçlandı. Çünkü, tek parti yönetiminden bıkmış olan halk, ' Serbest Fırka' yöneticilerine büyük bir ilgi ve bağlılık göstermişti. Yerel seçimler bu hava içinde, 23 Eylül 1930 tarihinde yapıldı. Yurt çapındaki örgütlemesi henüz tamamlanmamış olmasına karşın 'Serbest Fırka' bu seçimlere katılma kararı aldı. Fakat adaylar, Samsun'dan başka yerde seçim kazanamadı. Valiler ve yöneticiler hemen her yerde, CHF'nin kazanması için baskı yapmışlardı. Böylece o günlerde yüksek olan siyasi gerilim daha da arttı. Bunun sonucu ' Serbest Fırka'yı kurduran M.K. Paşa bu kez de demokrasi denemesinin durdurulmasına karar verdi (Kongar, 1999:142). Fethi Bey, 17 Kasım'da Dahiliye Vekaleti'ne yazdığı bir yazı ile partinin feshedildiğini açıkladı. Parti sadece üç buçuk ay yaşayabildi (Tunçay, 1997:108).

3.3.4.CHP-Devlet Bütünleşmesi

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanan Üçüncü

Büyük Kongresi siyasal bakımdan önemlidir. Herşeyden önce bu kongrede Cumhuriyet Halk Fırkası kendisi için bir program kabul etmiştir (Tunçay, 1997: s.113). Düşünülmelidir ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile siyasal mücadele verirken Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir programı yoktu. Yine kongrede parti kendisine yeni bir nizamname de kabul etmiştir Kabul edilen programda: Anayasa ilkesi olarak güçler birliği ilkesi onaylanmakta, bir önceki kongrenin program beyannamesinde de belirtilen tek dereceli seçimin temel amaç olması gerektiği belirtilmekteydi. Önemli olan bir başka nokta ise, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ana ilkeleri sayılan ve '6 Ok' biçiminde belirginleşen ilkelerin bu kongrede tamamlanmasıdır. 1927 yılında yapılan kongrede Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Laiklik ilkeleri benimsenmişti. Bu kongrede ise bu ilkelere Devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri eklendi (Tunçay, 1997:113). Bu ilkelere özellikle 'Devletçilik' 1929 'Dünya Ekonomik Bunalımı' ile yakından ilgili görünmektedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın siyasal alanda tam bir tekel kurmasına ve siyasal niteliği de olan kuruluşların parti içinde eritilmesine yönelik program, hızla uygulamaya konuldu. 24 Mart 1931 tarihinde M.K. Paşa'nın Türk Ocakları'nın Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesi yönündeki talebine karşılık olarak, 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı'nın toplanması sonucunda Ocakların lağvedilmesi kararlaştırıldı (Tunçay, 1997:114). Türk Ocakları'nın yerine bu kez partiye bağlı olarak Halkevleri kuruldu. Halkevleri, il ve ilçe merkezlerinde şubeler açtı ve kırsal kesimde ise 1940 yılından sonra Halk odaları kuruldu. Halkevleri, Cumhuriyet halk Fırkası'nın ilkeleri doğrultusunda çalışan kuruluşlardı (Tunçay, 1997: s.114). Devrimin ideolojisini halka anlatmak ve benimsetmek amacıyla kurulan ve doğrudan CHF'nin menfaatlerine de hizmet eden halkevleri daha özgürlükçü ve liberal bir söylemle başa geçecek olan DP yönetimince kapatılacaktı. İddia (bahane) ise halkevlerinin (komünist) yetiştirdiği idi, Doğrusu bu durum yani partiler arasındaki çekişmede birinin diğerini komünistlikle suçlaması ve bunun üzerinden siyaset yapması bununla sınırlı kalmayacak ve Türk siyasetinde Özellikle Ecevit-Demirel çekişmesi sırasında sıkça yaşanacaktı.

Partiyle devlet-hükümet yakınlığı öyle bir noktaya ulaştı ki, artık bir noktadan sonra partinin bağımsız varlığına dahi gerek görülmemiş olacak ki, Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet-hükümet cihazı fiilen birleştirildi. 15 Haziran 1936 tarihinde parti Genel Sekreteri Recep Peker görevden alındı ve 18 Haziran CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayımlanan bir genelge ile parti ile devlet-hükümetin birleştirildiği açıklandı. Buna göre, Dahiliye Vekili olan kişi aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olacak ve illerde de valililer

CHP İl Başkanları olacaklardı (Tunçay, 1997:116).

3.3.5. Ekonomik Alanda Atatürk-İnönü Fikir Ayrılığı

Atatürk ile İnönü arasında daha Milli Mücadele yıllarında başlayan siyasal birliktelik 1937 yılında sona erdi. Oysa Atatürk ile İnönü arasında süregelen uzun ve yakın siyasal işbirliği kendini hemen belli ediyordu: İsmet İnönü Cumhuriyetin ilanından itibaren, 21 Kasım 1924 - 2 Mart 1925 tarihleri arasında görev yapan Fethi Okyar Hükümeti dışarıda tutulacak olursa, 1937 yılının Eylül ayına dek kesintisiz biçimde Başvekillik yapmıştı. Doğal olarak bu çatışma ve ayrılık, döneme damgasını vuran en önemli siyasal gelişme olarak kabul edilmelidir (Tunçay, 1997:116).

Atatürk ile İnönü arasındaki anlaşmazlık konularını üç değişik alanda özetlemek mümkündür: İlki, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün İnönü'nün başkanlığındaki hükümete sürekli olarak dışarıdan müdahale eğiliminde bulunmasıdır İkinci sorun, dış politika alanındaydı. Özellikle Hatay sorununun gündemde olduğu bu dönemde, Hatay'a karşı izlenmesi gereken dış politika, Atatürk, ile İnönü arasında önemli bir anlaşmazlık noktasıydı. Atatürk, kendine özgü sezgi gücü ile uluslararası ilişkiler ve politikayı değerlendirdiğinde Türkiye'nin Hatay'ı topraklarına katabileceğine inanıyordu. Oysa bu konuda Atatürk'e göre daha ılımlı bir politika izlemekten yana olan İnönü, herhangi bir ileri adım atmaksızın sorunun görüşmeler yoluyla, gerekirse daha uzun bir sürede çözülmesinden yanaydı. Bu nedenle de Atatürk'ün hükümeti eleştirdiği biliniyordu. Üçüncü konu ise, ekonomik alanda izlenmesi gereken politikanın belirlenmesiydi. Bu alanda Atatürk ile İnönü arasında temel bir görüş farkı vardı ve bu alanda alınan her kararda ya da uygulanması düşünülen her projede, bu görüş farklılığı, kendini açığa vuruyor ve çok kez önemli bir çatışmaya neden oluyordu (Tunçay, 1997:117).

Atatürk, başından beri devletçi ekonomik politikanın başarısından kuşku duymuştu. Nitekim İnönü de, Atatürk'ün her zaman özel girişimi esas tuttuğunu ve liberal bir ekonomiden yana olduğunu açıklıkla belirtmiştir. Atatürk'ün gözünün önünde bir de kısıtlı olanakları ile yola çıkmış, fakat kısa zamanda verimli ve başarılı yatırımları ile atılım yapmış bir İş Bankası örneği ve tabii ki onun başarılı Umum Müdürü Celal Bayar vardı. (Tunçay, 1997:117).

İsmet İnönü 20 Eylül 1937 tarihinde Başvekillik görevinden ayrıldı. Gerçi ayrılık

istirahat amacı ile bir izin alma şeklinde açıklanmıştı. Fakat aradan bir hafta geçtikten sonra ayrılığın kalıcı olduğu resmen açıklandı. İnönü'nün yerine Celal Bayar'ın Başvekil olması, ayrılığın ekonomik politikadaki tercih sorunu olduğunu bir kez deha gösteriyordu. Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük siyasal sorunların çözülmesi için İsmet İnönü'yü tercih ettiği gibi, bu kez ekonomik sorunların hızla çözülmesi için de Celal Bayar'ı tercih ediyordu; böylece İsmet İnönü'nün devlet müdahalesini genişletme eğilimlerine karşı bir tutum almış oluyordu (Tunçay, 1997:117).

İnönü Başvekillikten istifa ettikten sonra siyasal yaşamdan çekildi. Evine kapandı. Gerçi hala Malatya milletvekiliydi fakat ne sokakta ne de basında rastlanıyordu. Celal Bayar Hükümeti ise, İnönü hükümetinin hemen hemen aynıydı. Sadece İnönü Hükümeti'nde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olan Refik Saydam yeni hükümette bütün ısrarlara rağmen görev almamıştı (Tunçay, 1997: s.118).

Bayar hükümetinin yaklaşık bir yıllık faaliyeti göz önüne alındığında ve siyasal ve ekonomik kararları İnönü Hükümetlerinki ile karşılaştırıldığında, bazı yeni ekonomik politika eğilimleri sezilmekle beraber, arada önemli bir fark olmadığı görülmüyordu (Tunçay, 1997:119).

3.3.6. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Süreci

Atatürk'ün ölümü ile sadece Cumhurbaşkanlığı değil, fakat aynı zamanda CHP değişmez Genel Başkanlığı da boşalmıştı. İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesiyle ilk boşluk dolduruldu: ancak CHP Genel Başkanını seçmek için partinin olağanüstü kurultayını toplamak (tüyük gereği) zorunluydu. 26 Aralık'ta toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı sadece İnönü'yü CHP Değişmez Genel Başkanlığı'na seçmekle kalmadı, aynı zamanda <Ebedi Şef> sıfatı verilen Atatürk'ün yerine yaşayan önder olarak İnönü'ye de <Milli Şef> sıfatının verilmesine vesile oldu (Tunçay, 1997:123). Doğrusu bu sıfatın İnönü'ye verilmesinin arkasında Atatürk'ün ölümü sonrası toplumsal siyasal ve hukuksal otoritenin sağlamlaştırılması gibi pratik bir fayda gözetilmiş gibi görünmektedir.

1938 yılının son ve 1939 yılının ilk günlerinde bazı siyasal içerikli yolsuzluk davaları Bayar Hükümeti'ndeki değişimi hızlandırdı. Önce İktisat Vekili Şakir Kesebir ve Maarif Vekili Saffet Arıkan görevlerinden istifa ettiler. Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp'ın istifası

bunu izledi. Bayar Hükümeti'nin en önemli girişim sayılabilecek olan Deniz Bank ile ilgili açılan soruşturma ve yargılama sırasında da, Bayar Hükümeti'nin prestiji bir hayli sarsıldı. Nihayet CHP parti divanı toplantısında alınan TBMM. Seçimlerinin yenilenmesi kararı üzerine Bayar Hükümeti istifa etti. 25 Ocak 1939 tarihinde görevinden ayrılan Bayar'a hükümeti yeniden kurma görevi verilmedi ; böylece <geçiş dönemi> büyük ölçüde tamamlanmış oldu (Tunçay, 1997:125). İnönü Bayar'ın istifasından sonra yeni hükümeti kurmakla, bir yıl önce iktidardan ayrılırken kendisi ile kader birliği yapmış olan Refik Saydam'ı görevlendirdi (Tunçay, 1997:125).

3.3.7. Demokratikleşme Süreci

Savaş nedeni ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlara çözüm bulunması zorunluluğu, yönetimin önünde duruyordu. Bu amaçla, 1940 yılının ilk günlerinde Milli Korunma Kanunu kabul edildi. Yasa, hükümete ekonomiyi yeniden düzenlemek amacıyla o zamana dek görülmemiş ölçüde geniş yetkiler ve olanaklar veriyordu. (Tunçay, 1997:130).

Hükümetin bir yön değişikliğini düşünmekte olduğunun ilk işareti daha savaş bitmeden önce 1 Kasım 1944'te yasama yılının açılış nutkunda İnönü Türk siyasal sisteminin demokratik parlamenter niteliğini kuvvetle vurguladığında verilmişti. 19 Mayıs 1945'te İnönü bu temayı ayrıntısıyla ele aldı ve rejimi daha demokratik kılmak için önlemler almaya söz verdi, ancak bu önlemlerin ne olduğunu açıkça belirtmemekteydi (Zürcher,1999:304). Doğrusu bu önlemler; 2. Dünya Savaşı'na İnönü'nün ustaca hamleleriyle fiili olarak katılmamayı başaran Türkiye'nin savaş sonrası oluşumlar içinde (NATO, Avrupa Konseyi gibi) yer almak istemesine bağlı olarak Batı'nın ve özellikle ABD'nin beklediği ekonomide ve siyasette "liberalleşme" ile ilgili görünmektedir. Yine belirtmek gerekir ki, Türkiye Cumhuriyeti kendi yerini baştan beri batıda görmüştü. Ancak savaş sonrası gelişen olaylar batıda yer almak için atılacak adımların hızlanmasına yol açmıştır.

Yine ilk olarak Ocak ayında öne sürülen 'Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu' Mayıs ayında Millet Meclisi'nde tartışmaya sunuldu. Türkiye hala bunaltacak ölçüde bir küçük çiftçiler ulusuydu (Zürcher,1999:305). Büyük toprak sahiplerinin olmayışı tarımda verimliliğin düşük olması sonucunu doğuruyordu.

Meclise Mayıs 1945'te sunulan bu yasa, kullanılmayan devlet arazilerini, dini vakıf arazilerini, tarıma elverişli hale getirilmiş arazileri, mülkiyeti belli olmayan arazileri ve beşyüz dönümden fazlasına sahip olan toprak sahiplerinden istimlak edilecek arazileri dağıtmak suretiyle, hiç toprağı olmayan yada çok az olan çiftçilere yeterli toprak temin etmeyi amaçlıyordu. Mecliste bu yasa üzerine olan tartışmalar, hükümetin ilk kez açıktan açığa ve şiddetle eleştirilmesine vesile oldu. Yasaya muhalefette bulunanlar yakınları toprak sahibi olan milletvekilleri idi ve bunların sözcüsü olan Adnan Menderes'in kendisi Aydın'lı büyük bir toprak sahibiydi. (Zürcher,1999:305-306). Türk siyasetinde çok partili döneme geçişe yol açan ve başta on yıl kesintisiz olan daha sonra ise varisi olan partilerle günümüze kadar etkileri olan Demokrat Parti'nin kuruluşunda, partinin kurucuları arasında olan kişileri ekonomik anlamda çıkarlarının zedelenmesi önemli rol oynamış gibi görünmektedir.

Sonunda yasa sert tartışmalar rağmen oybirliğiyle kabul edildi. –bu, Cumhuriyet Halk Partisi'ne halen hakim olan disiplinin açık bir göstergesiydi- ancak çok kısa bir süre sonra, 7 Haziran'da, Menderes, öteki üç milletvekili, (eski Başbakan) Celal Bayar, Refik Koraltan ve (ünlü tarihçi) Fuat Köprülü ile birlikte, CHP grubuna anayasanın tam uygulanmasını ve demokrasinin kurulmasını isteyen bir önerge sundu. 'Dörtlü Takrir' diye bilinen bu önerge, bir muhalefet partisinin kurulmasından çok CHP'de bir reformu amaçlar gözükiyordu, ama yine de bu önerge savaş sonrasındaki örgütlü siyasal muhalefetin başlangıç simgesi oldu (Zürcher,1999:306).

Doğrusunu söylemek gerekirse, çok partili dönem, Temmuz ayında İstanbullu ünlü sanayici Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi adında bir muhalefet partisi kurduğu zaman başlamıştı (Zürcher, 1999:307). Bir süre sonra, Tan ve Vatan'da yazdıkları eleştirel makaleleri nedeniyle Adnan Menderes ile Fuat Köprülü ve ardından Refik Koraltan 21 Eylül'de CHP'de resmen ihraç edildiklerinde meydana geldi (Zürcher,1999:307).

İsmet İnönü 1 Kasım'daki bir konuşmasında, Türk demokrasinin ana noksanının bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunda ifade etmiş (anlaşılan Milli Kalkınma Partisini önemsemiyordu) ve 1947 yılı için planlanan genel seçimlerin o sırada var olan iki dereceli oluşuna açıkladı.Aralık ayı başında Celal Bayar CHP'de istifa etti.Dörtlü Takriri imzalamış olan dört milletvekilinin hepsi artık iktidar partisinden ayrılmış ya da ayrılmak zorunda

bırakılmıştı ve yeni bir partinin kurulmasına yakın olduğu belliydi (Zürcher,1999:307). Daha sonra ayrıntılı olarak bahsedilecek olmakla beraber şunu da belirtmek gerekir ki, İnönü'nün bir muhalefet partisinin eksikliğini dile getirmesi daha önce Atatürk'ün kurulmasını öğütlediği Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinde farklı dinamiklere sahipti. Bir kere o dönemde halkın memnuniyetsizliğini dile getirmesi pek söz konusu değildi ve yine dış etkiler de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasında rol oynamıştı bu parti direk olarak Atatürk'ün isteği doğrultusunda kurulmuştu. Oysa ki şimdi ki durum değişmişti ve İnönü belki de Demokrasi'nin tesisini kaçınılmazlığını görüp bir siyasi manevra yaparak kendisinin de demokrasinin tesisinde yana olduğunu belirterek taraftar kitlesini arttırmak belki de daha doğrusu korumak – amacındaydı.

3.3.8. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da resmen kuruldu ve İnönü'de işaret almış olan Cumhuriyet Halk Partisi ve organlarınca başlangıçta memnurlukla karşılandı. Demokrat Parti şubelerini kurmaya başlar başlamaz bütün ülkede coşkulu bir karşılık bulunduğu ortaya çıktı. Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri hoşnutsuzluğun olduğunu bilmekteydiler, yine de hoşnutsuzluğun derecesi karşısında afalladılar Mayıs 1946'da olağanüstü kongre istendi. Bu kongrede bazı liberalleşme önlemleri alındı: tek dereceli seçimler kabul edildi ve değişmez genel başkanlık konumu ile Milli Şef sıfatı kaldırıldı. Kongreden sonra basın yasası liberalleştirildi ve üniversiteler bir miktar özerklik kazandı (Zürcher,1999:308).

Türk siyasetini dönüşüme zorlayan ve çok partili hayata geçişini kaçınılmaz hale getiren gelişmeleri iki başlık altında toplamak mümkün görünmektedir. Bunlardan birincisi Batı dünyasının etkisiydi ve daha önce de kısaca değinildiği üzere İkinci Dünya Savaşı sonunda, baskı rejimlerinin (nazizm, faşizm) yenilmiş ve yıkılmış olması da halkların baskı rejimlerine tepki göstermesine neden olmuş ve Türk toplumu da bundan nasiplenmiştir. İkinci olarak ise gerek uygulamış olan devletçi politikaların (ki varlık vergisi bunun önemli bir ayağını oluşturmaktaydı) ve gerekse savaş ekonomisinin bir sonucu olarak, bir kapitalist sınıfın belirginleşmesidir.

Besbelli Demokrat Partileri hazırlıksız yakalamak umuduyla, genel seçimlerin tarihi Temmuz 1947'den Temmuz 1946'ya alındı. Demokrat Partileri itiraz ettiler ve seçimleri (daha önce yıl içindeki belediye seçimlerinde yapmış oldukları gibi) boykot etmeyi bile düşündüler,

ama sonunda katıldılar (Zürcher,1999:308). 21 Temmuz 1946'daki genel seçimler oldukça durgun bir hava içinde geçti.Meclis'teki toplam 465 iskemle için DP ancak 273 aday gösterebilmişti.Seçimler çoğunluk sistemine göre yapılmıştı.Tek dereceli seçim düzeni de ilk kez uygulanıyordu.Daha önceleri, seçmenler ikinci seçmenleri seçerler ikinci seçmenlerde milletvekillerine oy verirlerdi (Kongar,2000:147).

Demokrat Parti'nin 273 adayından yalnız 62'si seçilebildi.Fakat bu sonuç Demokrat Parti'nin sahip olduğu desteğin göstergesi olmaktan çok uzaktı.Seçimlerin dürüst yapılmadığı hakkındaki yakınmalar Meclis içinde ve dışında yaygınlık kazandı.Hükümetin yakınmalara yanıtı karşıt partiyi destekleyen iki gazeteyi kapatmak oldu (Kongar,2000:147).

Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmeye kararlı görülen İsmet Paşa, gerginleşen durum karşısında işe karışmak zorunluluğu duydu.Demokrat Parti'nin başı olan Celal Bayar ile özel konuşmalar yaptıktan sonra,12 Temmuz 1947'de bir bildiri yayınladı.Tarihe '12 Temmuz Beyanamesi ' adı ile geçen bildiri, karşıt partiye gerekli güvenceleri sağlamayı amaçlıyordu.Her ne kadar bildiri Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanan 'tarafsız' bir bildiri diye nitelendirildiyse Türkiye'de demokrasinin gelişmesi bakımından bir dönüm noktasıydı, Demokrat Parti sona ermiş olacaktı (Us,1966.Aktaran:Kongar,2000:147,148).

Bildiri İsmet İnönü ile Başbakan Recep Peker, 9 Eylül 1947'de görevinden ayrıldı ve Demokrat Parti ile hükümet arasında geçici de olsa bir barış imzalamış oldu.Peker'in ayrılmasında sonra işbaşına geçen Hasan Saka (1886-1960), Demokratların ekonomik durum ve demokratik olmayan uygulamalar konusundaki eleştirilerden bunaldı.Sonunda hükümet 14 Ocak 1949 tarihinde görevi bıraktı (Kongar,2000:148).

Bu arada Demokrat Parti içinde de çekişmeler başlamıştı.Parti iktidara yaklaştıkça, partiyi denetleme çabalarının yoğunlaşması doğaldı.Ayrıca parti içindeki kimi kesimler hükümet ile Demokrat Parti arasındaki yakınlaşmadan Bayar ve Adnan Menderes, parti içi çekişmelerde başarıyla çıktılar.Partide atılan ve ayrılan siyaset adamları,yeni siyasal örgütler kurdular.Bir kesim Müstakil Demokratlar adı ile grup oluşturdu.Başka bir kesimde Mareşal Fevzi Çakmak'ın (1876-1950), önderliği altında düşmanı oluşmuştu (Kongar, 2000:148).

Hasan Saka'da sonra Hükümeti kurmakla görevlendirilen Şemsettin Günaltay (1883-1961), 'liberal' eğilimleriyle tanınmış bir siyaset adamıydı.Hükümet programı,Türk demokrasisini yürütebilmek için gerekli olan bütün önlemlerin alınacağı sözünü veriyordu (Arar,1968,Aktaran:Kongar,2000:148).Yeni seçim yasası Meclis tarafından 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edildi.Ülke artık seçimlere hazırdı.

3.4. 1950 Demokrat Parti İktidarından 27 Mayıs 1960 Darbesine Kadar Olan Dönemde Gerçekleşen Siyasal Gelişmeler

14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Parti'nin başarısıyla sonuçlandı.Oyların yüzde 53'ünü alarak Meclisteki iskemlelerin çoğunluğunu kazanmıştı.22 Mayıs'ta yeni Meclis toplanarak Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığına, Celal Bayar'ı ise Cumhurbaşkanlığına seçti.Adnan Menderes Başbakan olarak kabineyi kurmakla görevlendirildi.Türkiye'nin siyasal tarihindeki en önemli devrimlerden biri, (Kongar,2000:148). Demokrat Parti, CHP'nin yüzde 39.8'lik ayına karşılık oyların yüzde 53.4'ünü almıştı.Türk seçim sistemine göre CHP'nin 69 sandalyesine karşılık DP yeni meclisteki 408 sandalyeyi kazanmış oluyordu.CHP ülkenin daha kalkınmış olan batı bölgesinde tek bir vilayet kazanamamıştı, kazandığı bütün vilayetler Ankara'nın doğusundaydı ve bu büyük ölçüde,azgelişmiş bölgelerde CHP'ye sadık olan eşraf aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlenmiş olmaları yüzündendi (Zürcher,1999:317).

DP'nin sınıfsal niteliği ve kimin çıkarlarına hizmet ettiği değerlendirme yapmanın bakış açısına göre değişen pek tartışmalı bir konudur.Siyasal liberalizm terimleriyle bunun tek-parti otokrasisine karşı yükselen bir halk hareketi olduğu ileri sürüldüğü gibi, Memleketi kapitalist ve emperyalist bloğa teslim eden bir egemen sınıflar (büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi) koalisyonu olduğu da iddia edilmiştir.Bu soruların her ikisinde de gerçek payı vardır.Yadsınmayacak olan,bu dönemde (özellikle ilk yıllarda)Türkiye'nin o vakte kadar görülmemiş bir gelişme içine girdiğidir (Turgay,1997:177,178).

Kanımızca DP nin başarısı,ekonomik programlarının da neredeyse CHP'ninkiyle aynı olduğuna dikkate alındığında,daha çok,CHP'nin başarısızlığından kaynaklanmış görünmektedir.Bir başka ifadeyle:Türk siyasal hayatında benzerlerine ikisi de çokça rastlanacağı gibi Türk halkı yeni partiyi (DP'yi) savunduğu ekonomik vb. programlardan değil,CHP iktidarının başarısızlığına tepki olarak birinci parti yapmıştır.Yine de gözden

kaçırılmaması gereken diğere bir husus da DP'nin ilk yıllarındaki ekonomik refah durumun DP'nin ekonomi alanında aldığı tedbirlerden çok İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde dünya ülkelerini Sovyetler'in Komünist ideolojisinden uzak tutmak için geliştirdiği, Marshall yardımları sayesinde gerçekleştirdiğidir.Üstelik ilerde daha ayrıntılı değinileceği üzere; bu yardımlar,ilerleyen süreçte Türk dış politikasını bağımlı hale getirecek ve 'Kıbrıs Sorunu' patlak verince Türk hükümetinin hareket kabiliyetinin ne kadar sınırlandığı net bir şekilde görülecektir.

3.4.1.1954 Seçimleri:Genişleyen DP'li Çoğunluk

DP'nin temel güvensizliğini 1953'te basın ve üniversiteler üzerinde hükümet denetimini arttıran (profesörleri siyasal faaliyetlerine men edilmesi gibi)bazı yasa değişikliklerinin kabulünde de görüldü.Mayıs 1954 için planlanan seçimlerden iki ay önce basın yasası tekrar sertleştirildi (Zürcher,199:324).

Sonradan görüldüğü üzere bu endişeler tamamen gereksizdi.DP'nin ekonomideki başarısı özellikle de kırsal kesimde halkın geniş kesiminin desteğini garantilemişti.CHP kampanyasının ana teması özgürlüğün olmayışı ya özdeşleştirilen bir partiden geldiği için inandırıcılıktan yoksunda 2 Mayıs 1954'te DP oy oranı (yüzde 53.6'dan yüzde 58.4'e)yükseltmiş oysa CHP'ninki yüzde 39.9'dan yüzde 35.1'e düşmüştü.Bu mecliste DP'nin 503,CHP'nin sadece 31 sandalyeye sahip olması demektir. Önemsiz bir parti olan üçüncü parti Millet partisi idi. 1950'de tek sandalye kazanmış Temmuz 1953'te dini, siyasal amaçla kullandığı için yasaklanmıştı. Ancak hemen sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi olarak yeniden kurulmuştur. 1954'te çok küçük bir başarı elde etmiş, oyların yüzde 4.8 ini ve 5 milletvekilliğini almıştı. Hepsini de, lideri (ve 1950'de, 1954'e kadar millet partisinin tek milletvekili olan) Osman Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'den sağlanmıştı (Zürcher, 1999:324.325). görüldüğü üzere Milli Nizam Partisinin dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatılmasına ve Demokrat Partinin özellikle ordu ve aydınlar tarafından siyaseti din üzerinden yaptığı şeklinde eleştirilmesinden önce çok partili döneme geçişten sonra dini siyasete karıştırdığı için kapatılan ilk parti Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın kurduğu Osman Bölükbaşı'nın liderliği yaptığı Millet Partisiydi.

1954 seçimleri Menderes açısından çok büyük bir başarıydı. Ekonomik canlanma, onun politikalarının doğru olduğunu göstermişti ve artık köylüler kendisini destekliyordu.

Ancak sonraki üç yıl boyunca ekonomideki durgunlaşma demokrat partiye olan desteği yavaş yavaş kemirmeye başladı. Bu kısmen, (örneğin, tüketim mallarına konulan sınırlamaların neden olduğu) yaşam seviyesindeki inkar edilemez kötüye gidiş yüzündendi. Bununla beraber şu da gerçektir ki ortalama köylünün maddi iyileşme beklentilerinde ani bir yükseliş olmuş ve hükümet bu beklentileri karşılayamamıştı (Zürcher, 1999:334).

Çok daha ciddi olan sorun, aydınlar, bürokrasi ve ordu mensupları desteğinin eksilmesi idi. Buna bir ölçüde, artan ekonomik sıkıntılar, özellikle (memur, öğretmen, üniversite öğretim üyesi ve subay gibi maaşlı kimseleri, toplumdaki diğer topluluklardan daha çok etkileyen) enflasyon sebep olmaktaydı, ama daha da önemli olan bir etken hükümetin artan otoriteleriydi. Bir ekonomik ve siyasal liberalleşme programıyla iktidara getiren bu hükümet 1954'ten itibaren ekonomik liberalleşmeyi kurtarmak için siyasal liberalleşmeyi geniş ölçüde feda ediyordu. (Zürcher, 1999:335) 1954'te İnönü ve partisine bağlılık duygusundan hala kuşkulanan bürokrasiye karşı birtakım tedbirler alındı. 25 yıldan fazla hizmeti olan her memurun işten el çektilirip sonra emekli edileceğine dair yeni bir yasa getirmek süratiyle bürokrasi üzerindeki ağırlığını artırdı. Bu yasa yargıç ve profesörleri de ilgilendiriyor. Ve yürütme ve hatta yargı üzerinde siyasal denetim kurulmasını tamamlıyordu. Türkiye'de hep zayıf olan akademik serbestlik daha da kısıtlanmaktaydı (Zürcher, 1999:335).

Türk toplumundaki gerilimin derecesi ilk kez Eylül 1955'teki ayaklanmalarda belli oldu. Kıbrıs'ın geleceği konusun da İngiltere, Yunanistan, ve Türkiye arasına Ağustos-Eylül aylarında yapılan görüşmeler basının körüklediği artan bir milliyetçi coşkuya yol açmıştır. Bu sırada Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin yakınlarında bir bomba patladı ve 6-7 Eylül'de İstanbul'da büyük çapta bir ayaklanma oldu. Büyük olasılıkla, Menderes ile Dışişleri Bakanı Zorlu, Türkiye'de halkın Kıbrıs meselesini olan duyarlılığını gözler önüne sermek için, İstanbul'da öğrencilere-kendiliğinden oluşan sınırlı bir gösteri yaptırma kararı almışlardır. (Zürcher, 1999:336).

DP içerisinde parti içi bölünmeye yol açan temel anlaşmazlık konusu, Ekim ayında bazı milletvekillerinin kısıtlayıcı basın yasası gereğince hakkında dava açılmış olan gazetecilerin yazdıklarını ispat hakkına sahip olmalarını ve bunun mahkemelerde delil olarak kabul edilmesini istemeleriydi. Artan eleştiriler Menderes'i parti meclis grubunda güven oyu istemeye zorladı. Menderes güven oyunu aldı ama parti içindeki anlaşmazlık o denli büyümüş tiki liberal kanat Aralık ayında Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu önderliğinde DP'den

koparak ‘‘Hürriyet Partisi’ni kurdu. Bu parti bir hamlede Millet Meclisi içindeki en büyük muhalefet partisi oldu (Zürcher , 1999:336).

1958’e kadar seçim beklenmiyordu ama hükümet tarım taban fiyatlarının yükseltileceğini ve çiftliği borçlarının ödenmesinin ay ay erteleneceğini açıklayınca seçimlerin eli kulağında olduğu anlaşıldı. Nitekim seçimlerin 27 Ekim’de yapılacağı açıklandı (Zürcher, 1999:337).

3.4.2.1957 Seçimleri : DP’de Çöküş Sinyalleri

Büyük muhalefet partileri (Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi) bir süredir iş birliği konusuna tartışmaktaydılar. Bu görüşmeler çok verimli olmamış sadece 4 Eylül’deki bir ortak ilkeler deklarasyonu ile sonuçlanmıştı. Ancak Muhalefet partileri arasındaki her türlü etkin işbirliği 11 Eylül’de çıkartılan ve seçimlerde ortak listelerin yapılmasını yasaklayan bir yasayla imkansız hala getirilmişti (Zürcher 1999: 337).

Demokrat Parti 1957 seçimlerini de kazandı fakat Meclisteki, iskemlelerin çoğunluğunu elde etmesine karşı, aldığı oy oranı, yüzde 50’nin altına düşmüştü. Oyların bu dağılımı Demokrat Parti önderleri tarafından yenilgi olarak değerlendirildi. (Ağaoğlu, 1967, Aktaran, Kongar,2000:154). Hürriyet Partisinin seçim sonucu son derece düş kırıcı oldu. Onların gövdesi olmayan bir baştan oluşturdukları yeni taban örgütü olmayan bir parti oldukları açığa çıktı. Sadece oyların yüzde 3.8 ile 4 sandalye almışlardı. Seçimlerden sonra Aralık 1958’de Hürriyet Partisi CHP ile birleşme kararı aldı. Bunlar oraya çok ihtiyacı duyulan yeni fikirleri aşıladılar ve CHP’nin kendi politikalarının yeniden toplumsal adalet ve demokratik güvenceler doğrultusuna yönetmesinde bu fikirlerin yardımı oldu. Oyların yüzde 7’sini almasına rağmen sadece 4 sandalye elde eden aşırı muhafazakar Cumhuriyetçi Millet Partisi , seçim sonrasında küçük köylü partisi ile birleşti, böylece Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kuruldu (Zürcher, 1999: 338).

3.4.3.Laiklik Tartışmasında Ordu-Demokrat Parti Gerginliği

1950'den önceki yıllarda, demokrat liderler, devletin laik temelinde hiçbir esaslı değişikliğe izin vermeyeceklerini vurgulamaya çok itina gösteriyorlardı. Bu tutumları DP'yi sert şekilde eleştirmeye başlayan "Sebilürreşat" dergisi gibilerince temsil edilen İslami akımlar tarafından hakarete uğramalarına ve daha köktenci birtakım muhalefet partilerinin kurulmasına yol açmıştı. Bu partilerin içinde en önemli olanı Millet Partisiydi (Zürcher , 1999:339). Aslında bu noktada şu tespiti yapmak mümkün görünmemektedir: CHP'nin otoriter yönetiminden bunalan halk kurulması ihtimal muhalefet partisine (DP'ye) beklentilerini gerçekleştirme yönünde iyi sinyal vermekteydi. İlk yıllarda bu sinyali almayan – alma gereği duymayan beklide – DP İslami söylemi kullanarak azalan desteğin tekrar çoğalması için dini siyasete alet edecektir.

Demokratlar din kumrunun (Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla) bürokrasiyle bütünleşmesine son vermediler. Her imam-hatip bir devlet memuru olarak kalmaya devam etti. Bununla beraber, tarikatlar gibi özel dinsel örgütlerin varlığını kabul ettiler ve hatta 1954 ve 1957 seçimlerinde nurcuların desteğini kabul etmekle bu tür örgütleri meşrulaştırmış oldular. Demokrat liderler İslam'a yönelik tavırlarıyla dinin zorunlu olarak kalkınmayla uyumsuz olmadığını zımnen kabul etmişlerdir. Bu kabulleniş Atatürkçü doğmaları özümsemiş olan ve yönetici zümre içindeki konumlarını Batı'ya yönelik pozitivist bakış açısının temsilcileri olmalarına borçlu olan (Memurlar, Öğretmenler, Akademisyenlerin ve :Subayların dahil olduğu) eğitimli seçkinleri çoğunluğuna göre, kendi kültürel hegemonyalarını ve siyasal arenadaki ve devlet aygıtındaki tekellerini tehdit ediyordu. Bu da onların İslami kanıtlarının siyasal olmayanlarının bile dışa yansıtılmasına gösterdikleri tepkilerinin niçin neredeyse isterikçe tepkiler olduğunu açıklamaktadır. Kendini Atatürk'ün mirasının bekçisi addeden ordu içerisinde, DP'nin Kemalist Geleneklere ihanet ettiği kamısı çok güçlüydü. Bu göreceğimiz gibi, hükümetin felaketi olacaktı (Zürcher, 1999:340).

1958 yılında, Hükümet ile silahlı kuvvetler arasında bir şeyler olabileceğinin ilk işaretleri görüldü. Aralık 1957'de dokuz subay hükümete karşı bir gizli tertip hazırlamaktan dolayı tutuklandı. Tutuklanmalar 19 Ocak 1958'de halka açıklandı. Demokratlar, ordunun önde gelen subaylarının yönetimle ve bilhassa İsmet Paşa ile olan yakın ilişkilerinden dolayı orduya karşı hep güvensizlik duymuşlardı. Ama ordunun yönetim kademesinde 1950'de yapılan temizlik hareketinden sonra daha rahatlamışlardı. Gerçekten de, silahlı kuvvetlerin üst

kademesinin on yılın uzunca bir süresi boyunca seçimle gelmiş hükümete sadık kaldığı anlaşılıyor. Ancak bu durum artık 1950'lerin sonlarında bütün subayların sadık kalacağını garantilemiyordu. Bunun sebebi, NATO üyeliği ile ABD'nin silahlı kuvvetlere yaptığı para yardımının ve verdiği bilgi hizmetlerinin neden olduğu temel değişikliklerde yatmaktaydı (Zürcher, 1999:347).

3.5. 12 Mart 1971 İhtilaline Giden Süreçte Siyasetin Durumu

3.5.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

Türk halkı, 27 Mayıs 1960 sabahı saat üçte askeri bir darbe olduğunu radyodan Albay Alparslan Türkeş tarafından okunan bildiri yayınlandığında öğrendi. Bildiri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin “kardeş kavgasına yer vermemek” ve “demokrasiyi içine düştüğü buhrandan” kurtarmak maksadıyla ülke yönetimine el koyduğu duyuruyordu. Bildiri darbenin yansızlığını önemle vurgulamaktaydı (Zürcher,1999:351). Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nda bir grup albay ve daha alt rütbeli subayların gerçekleştirdiği 29 Mayıs 1960 Darbesi, Demokrat Parti yönetimine ve parlamentoya olduğu kadar ordu hiyerarşisine karşı yapıldığı için sonrakilerden (12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980) farklı anlam taşımaktadır (Tunçay, 1997:192).

Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs'ta hükümete el koymasının gerekçelerini üç ana temele dayandırıyor. Birinci gerekçe, Demokrat Parti'nin demokrasiden sapmış olmasıydı. İkinci gerekçe, Demokrat Parti'nin kendi yandaşlarına değişik ve ayrıcalıklı işlem yaparak halkı ikiye bölmeydi. Üçüncü gerekçe ise Demokrat Parti'nin Atatürk devrimlerinden ödünler vermesi ileri sürülmüştür. (Özbudun, 1966 Aktaran : Kongar , 2000:156). Demokrasiyi genişletmek iddiasıyla iktidara gelen bir partinin (DP) yönetiminden askeri bir müdahale ile uzaklaştırılması ilk olacak ama son olmayacaktır. Bundan sonraki iki darbeye de (1971 ve 1980) yukarıdaki gerekçelerden özellikle demokrasiden sapmış olmak ordu tarafından gerekçe olarak kullanılacaktır.

Askeri eylemin birinci sorunu yönetime el koyma işlemi başarıyla sonuçlandıktan sonra, bir önder bulmaktı. 27 Mayıs'ta önce bir mektup yazarak Demokrat Parti iktidarını demokratik olmayan tutumlarından dolayı uyaran eski Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal

Gürsel (1895 – 1966) olaya etkin olarak katılmasına karşın önderliğe getirildi. (Ulay 1968, Aktaran, Kongar, 2000: s, 156). Darbeyi gerçekleştiren subayların isimleri uzun zaman açıklanmadı. Çünkü, Ankara’da bulunan subayların hemen hepsi eyleme katılmışlar ve daha sonra da yönetimi bir süre elinde bulunduran komite’nin üyeleri olarak çalışmalardı. En sonunda, büyük bir kargaşalık içinde 38 subayın adı “Milli Birlik Komitesi” üyeleri olarak saptanabildi (Erkanlı, 1972 Aktaran Kongar. 2000:156).

MBK o sırada 38 subaydan oluşuyordu (biri Eylül’de öldü ve yerine bir başkası alınmadı). Görünüşte Cemal Gürsel cuntanın lideriydi. Ama gerçekte, devlet başkanının yardımcısı olan Başbakanlık Müsteşarı olan Albay Alparslan Türkeş MBK’nin önceleri en nüfuslu üyesiydi. Kıbrıslı bir Türk olan Türkeş, çoğu meslektaşlarından çok daha bilgili ve İngilizceye mükemmel hakim karizmatik bir şahsiyetti. Halk tarafından pek yaygın şekilde tanınmıyordu, ama 15 yıl önce İkinci Dünya Savaşı sonunda biraz kötü ün kazanmıştı. O tarihte, Pantürkizm’e, muhtemelen Nazilere, duyduğu yakınlıktan dolayı suçlanmış, sonradan aklanmıştı. MBK içerisinde, siyasal sistemde köklü bir reform isteyen ve siyasal partilere hiçbir itimadı olmayan köktenci kanadın temsilcisiydi (Zürcher, 1999:353).

Ordu, başından beri, basit bir hükümet değişikliğiyle yetinmemek gerektiğine inanıyordu. Darbenin yapıldığı gün İstanbul Üniversitesi’nden rektör Sıdık Sami Onar başkanlığında beş hukuk profesörü Ankara’ya getirildi ve kendilerine anayasa hazırlama görevi verildi. Bu profesörler ertesi gün, modern bir fetvaya benzetilen, bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri de profesörler, DP hükümetinin (özellikle de Tahkikat Komisyonlarını kurduğu için) anayasaya aykırı davranmış olduğu ve bu yüzden meşruluğunu yitirdiği gerekçesiyle askeri müdahaleyi halkı gösteriyordu. Bu yorum MBK tarafından kabul görünce, ordu Demokrat Parti’yi doğrudan karşısına almış oldu ve ordunun partiler üstü olma iddiası son buldu 31 Ağustos’ta DP’nin çalışmaları durduruldu ve 29 Eylül’de parti kapatıldı (Zürcher,1999:353). Öncelikle belirtilmelidir ki, 1960 darbesi ülkede realizmin demokratikleşmesi yönünde 1946’da açılan yolu genişletmiştir. Darbe sonucu hazırlanan anayasayla “sol” düşünce başka hiçbir zaman bulamayacağı bir hareket serbestliğine kavuşmuştur.

Darbe başarıyla gerçekleştirilince Hükümet üyeleri ve Demokrat Parti Milletvekilleri tutuklandılar. Baskı önlemlerinin alınmasında Demokrat Parti iktidarı ile işbirliği içinde olan yüksek düzeydeki kimi sivil ve askeri kişilerde (sayıları çok az olmakla birlikte) bunlara eklendi. Tutuklananların yargılanmalar için yassı ada da “Yüksek Adalet Divanı” adı altında

özel bir mahkeme kuruldu.Devrilen iktidara karşı, bu mahkemede on dokuz dava açıldı (Gürsoy, 1971 Aktaran : Kongar 2000:157). Davaların sonunda Demokrat Parti önderlerinden on beşi için ölüm cezası verildi. Milli Birlik Komitesi mahkemenin oybirliğiyle ile verdiği üç ölüm cezasını onayladı. Hakkında oy birliği ile ölüm cezası verilen dördüncü kişi, Celal Bayar, yaşlılık nedeniyle bağışlandı. Eski Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu (1910 – 1961) ile eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan (1975 – 1961), 16 Eylül 1961’de asıldılar. Eski Başbakan Adnan Menderes de, kendini öldürme girişiminden sonra 17 Eylül ‘de idam edildi (Kongar, 2000:157).

3.5.2.Demokrasiye Dönüş

1960 darbesinin gerekçeleri arasında demokrasinin işleyemez hale geldiği sıkça vurgulanmıştı. Yine Batı dünyasının darbeye sessiz kalışı ordunun yönetimde kalıcı olmayıp en kısa zamanda seçimlere gidileceğini açıklamasından kaynaklanmaktaydı(kaynak olabilir)

13 Ocak’ta siyasal faaliyetlerin üzerindeki yasak kaldırıldı ve 1961 yıl içindeki yapılacak seçimler için yeni partilerin kurulmasına olarak verildi.(CHP’ ce CKMP’ye ilaveten) on bir yeni parti kurulmuştu .Bunların çoğu kısa ömürlü oldu. Ama en önemli yeni parti hiç kuşkusuz başlıca amacın emekli subayların ve tutuklu demokratların eski konumlarına tam iadesi olan adalet partisi’ di. Bu parti hem taraftarların hem de rakipleri tarafından DP’nin bir devamı olarak görülüyordu.Bu sebepten MBK ile ilişkileri başından beri son derece dikkatli oldu. Emekliye sevk edilmiş generallerden biri olan Ragıp Gümüşpala 1964’te ölene dek partinin başkanıydı. Gümüşpala, MBK ve kendi köktenci taraftarları arasındaki gerginliği dindirmede ılımlı tavrıyla başarılı oldu (Zürcher,1999:358).

Türk halkının siyasal açıdan kendini ifade etmesi için ilk fırsat, 9 Temmuz 1961’de yeni anayasa için yapılan halkın oylaması idi. Halk oylamasında 27 Mayıs güçleri beklenmedik ciddi bir darbe yedi. Anayasa yüzde 38.3’e karşı çabaları göz önüne alındığında, yüzde 38.3 oranının son derece yüksek olduğunun kabul edilmesi gerekiyor.(o zamanda yüksek bulunmuştu).Bu hiçbir örgütlenmesi olmadığı halde Menderes tarafları seçmenin büyük ölçüde aleyhte oy verdiğini gösteriyordu (Zürcher,1999:358).

1961 Anayasası’nın kabulüyle yeni organ kurul ve kurulların kurulması başlığı altında düzenlenen geçici yedinci madde uyarınca TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak bu

Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleri ile ilgili kanunların en geç altı ay içinde ve bu anayasa ile konulması emredilen diğer kanunların da en geç iki yıl içinde çıkarılır şeklindeki emredici hükmü uyarınca, yani en geç 29 Ekim 1963 tarihine kadar bu değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bunun üzerine 25 Ekim 1963 tarihinde 353 Sayılı <Askeri Mahkemeler kurulması ve Yargılıma Usül Kanunu, 26 Ekim 1963 tarihinde 357 sayılı Askeri Hakimler ve Askeri Savcılar Kanunu> ki bu kanunun adı 27 Temmuz 1972 tarih ve 1611 Sayılı Kanunla Askeri Hakimler Kanunu olarak değiştirilmiştir. 22 Haziran 1963 tarihinde de 477 sayılı “ Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun” yayımlanmıştır (Ulukanlıgil,2003:84).

Türkiye'nin kurtarıcısı rolünü benimsemiş olan Talat Aydemir 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki kez darbe girişiminde bulundu. Her iki girim de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından desteklenmedi ve çarçabuk batırıldı Aydemir yanlısını,5 Temmuz 1964 asılarak ödedi (Kongar,2000:163).

3.5.3.1961 Genel Seçimleri ve TBMM'nin Açılması

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerin sonucuna göre, oyların yüzde 62'sini CHP'ye karşı olan ve DP'nin tabanını temsil eden AP ile CKMP ve YTP (Yeni Türkiye Partisi) almışlardır. Bu partilere verilen oylar uygulamada 27 Mayısçılar'a (CHP'ye) karşı verilmiş sayıldığından , iç ve dış çevrelerde seçim sonuçları <Menderesin Zaferi> diye yorumlanacak ve halk oylaması şeklinde kabul edilecektir. Çok haksız bir değerlendirme değil (Tunçay, 1997:207) .

Seçmen kütüklerine kayıtlı seçmenlerin yüzde 81.41'inin (bu rakam 1960-1980 döneminin en yüksek katılma oranıdır) oy kullandığı 1961 seçimlerinde alınan sonuçlar şöyledir (Tunçay, 1997:207).

CHP oyların yüzde 36.7'si ile 173 milletvekilliği

AP oyların yüzde 34.7'si ile 158 milletvekilliği

YTP oyların yüzde 13.9'u ile 65 milletvekilliği

CKMP oyların yüzde 13.7'si ile 54 milletvekilliği

Ordunun bazı kesimleri Eylül 1961'in hayal kırıcı seçim sonucundan sonra devreye girmek istemiş, fakat ordunun üst düzey subayları ve Silahlı Kuvvetler Birliği buna mani olmuştu. Müdahale yerine, iki partiye, İsmet İnönü yönetimindeki bir koalisyonda birlikte çalışmaları için ağır baskıda bulunulmuştu. Partiler bu baskıya boyun eğdi ve 20 Kasım'da 20 üyeli bir kabine oluşturuldu. Ancak bu bir aşk evliliği değil, bir çıkar evliliği idi (Zürcher, 1999:362).

İnönü ve CHP'liler ile İnönü'nün DP'deki eski düşmanlarının mirasçısı olma iddiasındaki AP arasında kaçınılmaz olarak hayli husumet vardı. Birçok AP'li İnönü'nün orduyla gizli işbirliği içerisinde olmasından kuşkulandı. Koalisyona bozulmasına iki sorun neden oldu. Biri, nazik bir konu olan, eski DP siyasetçilerine genel af sorunuydu. Kabine bu konuda hem ordunun hem de AP içerisindeki eski DP taraftarlarının duyarlılıklarından dolayı adımlarını ihtiyatlı atmak zorundaydı. Ötekisi ise planlı ekonomi projesi idi. Bunu CHP ve ordu destekliyor ama AP şiddetle karşı çıkıyordu (Zürcher, 1999:363).

Mayıs 1962'de, AP, hapisteki Demokratların cezasını indirme amacını taşıyan bir teklifi yetersiz bularak kabul etmedi ve bakanlarını kabineden çekti. Bunun üzerine İnönü bu kez CHP ile iki küçük partinin (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi) koalisyona dayanan yeni bir kabine kurdu. Kasım 1963'teki yerel seçimlerde AP net bir zafer kazanınca koalisyona kaderi belli oldu. İki küçük parti koalisyondan ayrılmak istedi. Bunlar bakanları kabineden çekince İnönü'nün istifa etmekten başka seçeneği kalmamıştı. Nitekim, Başkan Kennedy'nin Washington'da ki cenaze töreninden döndükten sonra 2 Aralık'ta istifa etti (Zürcher, 1999:363).

Bu defa ilk kez olarak , Cumhurbaşkanı Gürsel (Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sunay'ın desteklemesiyle) AP lideri Gümüşpala'dan bir hükümet kurmasını istedi. Bu çok önemli bir gelişmeydi (Zürcher, 1999:363). Nitekim, ordunun AP'yi siyaset sahnesinin normal ve kabul olunabilir bir parçası addettiğini ve artık İnönü'nün vesayeti altında tutulmasına gerek duymadığını gösteriyordu.

Ne var ki Gümüşpala'nın girişimi başarılı olmadı ve yaşı 80'e yaklaşan İnönü son defa olarak hükümeti kurmakla görevlendirildi. CHP ile bağımsızlardan oluşan bir azınlık

koalisyonu olan üçüncü İnönü hükümeti, 25 Aralık 1963'te göreve başladı. Öncekiler gibi bu da zayıf bir koalisyondu. 1964'te konusundaki ciddi uluslararası bunalımın ağırlaşması sebebiyle koalisyon o yıl yerinde kaldı, ama bunalım geçince, AP koalisyonu devirmek için hemen harekete geçti. İnönü bütçesini parlamentoda kabul ettiremeyince 13 Şubat 1965'te istifa etti. Bundan sonra ülkeyi Ekim'de yapılan parlamento seçimlerine kadar, eski diplomat ve bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki geçici bir kabine yönetti (Zürcher, 1999: 364).

10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP, oyların yaklaşık yüzde 53'ünü (240 sandalye) toplayarak tek başına iktidar olma başarısını gösterirken, CHP'nin oyları yüzde 29'un (28.7) altına (134 sandalye) düştü. Seçime giren öteki partilerden MP, yüzde 6 (31 sandalye). YTP yüzde 3.7 (19 sandalye), TİP yüzde 2.9 (15 sandalye), CKMP yüzde 2.2 (11 sandalye) kazandılar. Milletvekillerinin dağılımından seçim sisteminin de rolü vardır. 1965 seçimlerinden önce seçim çevresinde değerlendirilmeyen artık (fazla) oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyelerin partiler arasında dağıtılması öngörülüyordu (Milli bakiye sistemi) (Tunçay, 1997: 216). Oy dağılımından AP 'nin eski DP taraftarlarını kendine çekmiş olduğu belli oluyordu. Demirel, insanların, kendilerini onun köylü geçmişiyle özdeşleştirdikleri ve onun mesleki yükselişinde kendi umutlarının somutlaşmış ifadesini buldukları kırsal kesimde mükemmel bir oy avcısı olduğunu gösterdi. AP sanayiciler, küçük tüccar ve esnaf, köylüler ve büyük toprak sahipleri, dinci gerici ve Batı'cı liberallerin bir koalisyonuydu (Zürcher, 1999: 365).

3.5.4.Sol Düşüncenin CHP'ye Yansıması

1960'lı yıllarda sosyal ve ekonomik sorunların oldukça geniş platformda tartışabilir olması, özellikle aydınlar arasında sosyalist düşüncenin hızla taraftar olması, CHP'yi yine kimlik arayışına itmiştir. Elbette buna, bir de dış dünyada yaşanan yumuşamayı eklemek gereklidir.

CHP 1965 seçimlerine, partinin geleceklere parlak iki adamı, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından hazırlanan ve sosyal adalet ve sosyal güvenliğe, açıkça sosyalistçe olmadan ağırlık veren yeni bir bildirge ile girmişti. Ecevit partinin konumunu ortanın solu diye tanımlamaktaydı. Bu tanım, onu ilk kez 28 Temmuz'daki bir konuşmasında kullanan

Genel Başkan İnönü tarafından desteklenmekteydi. Ecevit CHP'nin geleceğinin proletaryanın, yani gecekondularda yaşayanların oylarını seferber etmede yattığına ikna etmeyi başarmıştı (Zürcher, 1999: 368).

CHP'yi iktidara taşıma iddiasıyla oluşturulan 'ortanın solu' kavramı toplumsal realiteyle tam örtüşmediği için CHP'nin iktidar yürüyüşü 1969'daki seçimlerde de gerçekleşmeyecekti. Nitekim ortanın solu kavramının iddia ettiğinin aksine gecekonduda yaşayan insanlar tam bir işçi kültürüne sahip değillerdi ve köyden şehre göç ederken köydeki tutum ve davranışlarını, değerlerini de beraberlerinde getirmişlerdi. Ayrıca CHP'yi iktidara taşımak için geliştirilen ortanın solu sloganı AP tarafından "ortanın solu Moskova yolu" sloganıyla komünizm suçlamasıyla karşılaşmasına neden olmuştu.

Yenilgiden sonra (1965 seçimleri) parti içerisinde sert bir tartışma başladı ve yenilgiden 'ortanın solu' taktiklerini sorumlu tutanlar çoktu. Fakat İnönü, Ecevit'ten ve yeni programdan yana çıktı ve Ecevit 1966'da partinin genel sekreteri seçildi. İç kavga 28 Nisan 1967'de toplanan 4. Olağanüstü Kurultaya kadar sürdü. İnönü'nün desteklediği Ecevit, merkez yürütme kurulunun parti ve milletvekilleri üzerindeki nüfuzunu ve parti disiplinini arttırmak için bazı tedbirler önerdi. Bu tedbirler benimsenince 'ortanın solu' çizgisine karşı çıkan 47 milletvekili ve senatörden oluşan bir grup, Güven Partisi'ni kurmak için partiden ayrıldı. Bu kişilere, CHP 'veliahtlığında' Ecevit'in esas rakibi olan Turhan Feyzioğlu önderlik ediyordu. (Zürcher, 1999:369).

3.5.5. Örgütlü Sol: Türkiye İşçi Partisi

1965 genel seçimlerine bir Sosyalist Partide katılmıştı. Bu, Türkiye İşçi Partisi'ydi. Temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan 1961 anayasası çerçevesinde sol görüşler de gelişme ve örgütlenme olanağı bulmuştur. Türkiye İşçi Partisi, 13 Şubat 1961 tarihinde İstanbul'da sendikacılar tarafından kurulmuştu. Kuruluşundan sonra, eski bir devletler hukuku öğretim üyesi olan Mehmet Ali Aybar (1910-1995), partinin başına geçti. 27 Mayıs'tan önce kurulmuş olan sosyalist parti de Türkiye İşçi Partisi'ne katıldı (Kongar, 2000:165,166). Aybar'ın, 1697'de felsefeci Bertrand Russel'in önyak olduğu Milletlerarası Savaş Suçları Mahkemesi'ne değişik ülkelerden yargıç olarak davet edilen 15 aydından biri olması anti-ABD tutumun Türkiye'deki prestijine katkıda bulunmuştur. Bu sembolik mahkeme 'Amerika'nın Vietnam'da soykırım suçu işlediği kararına varmıştır. ABD karşıtı anti-

emperyalizm platformunun Türkiye'de sol politik düşüncenin global bir perspektife ve alışverişe yönelmesindeki katkısı oldukça fazladır (Bora, 2002:164). Özellikle 'Kıbrıs Sorunu' patlak verince ABD'nin takındığı tavır anti-ABD söylemini sık sık kullanan partilere oldukça prim kazandırmış gibi görünmektedir.

AP'nin seçimlere katılmaması için Yüksek Seçim Kurulu'na yaptığı itirazlara rağmen 1965 seçimlerine 54 ilde katılarak geçerli oyların yaklaşık yüzde 3'ünü oluşturan 276.101 oy alarak parlamentoda 15 sandalye kazanmıştır. TİP'in grup oluşturarak parlamentoda yer almasından sonra yapılan saldırılar meclis oturumlarında ve koridorlarında sürmüştür, özellikle AP'li milletvekillerinin genel kurulda sosyalist üyeleri fiziki saldırılarda dahi buldukları gözlenmiştir (Tunçay, 1997 : 222).

3.5.6.Yeni Cumhurbaşkanı'nın Seçilmesi : Ordunun Siyaset Üzerindeki Denetimi

Bu arada Cumhurbaşkanı Gürsel hastalanmıştı. Gürsel'in hastalığının umutsuz olduğu anlaşılınca, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay (1990) görevinden ayrılarak, 'kontenjan senatörlüğü'ne atanmış ve 28 Mart 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmişti. Bu seçim, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin baskıları sonunda gerçekleşmişti. Bu yüzden Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı aslında ordunun siyaset üzerindeki etkisini belirtiyordu.Ordunun amacı, 1961 Anayasası'nı korumak ve 1950'den sonra yeniden hız kazanan gerici-dinci tepkileri denetim altına almaktı (Kongar, 2000:166). 27 Mayıs harekatı Demokrat Parti ve yöneticilerine yönelmiş olmasına ve darbe sonrası parti yöneticilerinden idam edilenler dahi olmasına rağmen AP yöneticilerinin ordudan Cumhurbaşkanı çıkmasına izin vermeleri, doğrusu CHP karşısında orduya yakınlaşabilmek ve ordunun desteğini alabilmek için biraz da zorunlu bir eylem gibi görülmektedir.

3.5.7. Soldaki Bölünmeler.

1960 yıllarının sonuna doğru kendilerine 'sosyalist' diyen gruplar iktidara gelmek için kullanmaya karar verdikleri yöntemlere göre üç'e ayrılabilir. Birinci grup Türkiye İşçi Partisiydi. Parti, o günkü siyasal ve hukuksal düzen içinde kurulduğundan ve Meclis'te işlev sahibi olduğundan,demokrasiye inanıyordu (Aybar 1968, Aktaran ; Kongar,2000:168). Parti

yöneticilerinin görüşüne göre, Türk toplumsal yapısı bir sosyalist partinin desteklenmesine yetecek ölçüde farklılaşmıştı. Toplumdaki kapitalist gelişmeler sonunda ortaya çıkan işçi sınıfı İşçi Partisi'nin oy kaynağı olarak kabul ediliyordu (Kongar,2000:168). İkinci grup, Yön-Devrim dergileri çevresinde oluşmuştu.Devrim,Yön'ü izleyen, aynı nitelikte ve hemen hemen aynı kişiler tarafından çıkarılan bir dergiydi.Yön ise, 27 Mayıs Devrimi'nden sonra sosyalist düşünceyi belli yorumlarla Türkiye'ye getirmeye çalışanların çıkardığı bir dergiydi.Yön,yayın yaşamını durdurduktan sonra ,yerini Devrim almıştı. Bu iki dergi çevresinde oluşan gruba göre,Türkiye'de işçi sınıfı bir sosyalist eylem yaratarak ve onun liderliğini yükleneye kadar gelişmemişti. Bu nedende bir sosyalist partinin seçim kazanarak iktidara gelme olanağı yoktu (Avcıoğlu 1966, Aktaran : Kongar,2000 :168). Bu yüzden iktidara gelmek için bir kısa yol bulmak gerekiyordu. Bu kısa yol sosyalistlerle, toplum içindeki güçlü gruplardan biri olan askerler arasındaki birlikte bulundu. Böylece, tepeden inme yöntemler uygulayan 'Devletçi-Seçkinci' cephenin sol kanadı oluşmuş bulunuyordu (Kıvılcımlı 1970, aktaran;Kongar,2000:168).

Üçüncü grup, kendisine 'milli demokratik devrimciler' adını takmıştı. İnanıqları yöntem devrimdi. Bu gruba göre Türkiye, derebeyliğin (Feodalizmin) ve Amerikan Emperyalizminin denetiminde olduğundan, henüz sosyalizme hazır değildi. Bu yüzden ilk adımlar olarak, Amerikan Emperyalizmine karşı 'milli',derebeyliğe karşı da 'demokratik' devrimler gerçekleştirilmeliydi (Kongar, 2000 :168).

3.5.8. Sol Tahammülsüzlük ve Toplumsal Şiddet

Soldaki bu gelişmeler, 'gelenekçi-liberaller' de dahil olmak üzere sağcı grupların hoşgörüsüz tepkileriyle karşılaştı. Öte yandan, 'devletçi-seçkinciler' Türkiye İşçi Partisi'ne ve sol görüşleri ya destekliyorlar ya da bunlara yatkınlıklarını belirtiyorlardı. Sağ kanattan gelen tepkiler bir süre sonra somut şiddet olaylarına dönüştü. 6 Mayıs 1967'de TİP'in Kayseri şubesi saldırıya uğradı 20 Şubat 1968'de partinin milletvekilleri, Mecliste, Adalet Partili milletvekilleri tarafından dövüldüler (Kongar, 2000:167).

1968 yılı, aynı zamanda öğrenci eylemlerinde başlangıç yılı oldu. (Üniversite Öğrencileri, yetersiz eğitim almaları, mezuniyet sonrası işsizlik tehlikesi Batı Avrupa'daki benzer olaylar sonunda dersleri boykot etmeye kimi kez de binaları işgale başladılar (Kışlalı 1974; Aktaran: Kongar , 2000:167). Bütün bu gelişmeler karşısında, Adalet Partisi hükümeti,

kamuoyunu temel hak ve özgürlükleri kısıtlayarak ve hükümetin gücünü arttıracak biçimde yapılacak Anayasa değişikliklerinin gerekliliğine inandırmaya çalışıyordu. Bununla beraber, Demirel'in durumu, Anayasaya konulmuş fren ve denge mekanizmalarından dolayı Menderes'inkinden tamamıyla farklıydı. Anayasa mahkemesi de dahil olmak üzere bağımsız yargı, birçok durumda hükümete rağmen bireylerin haklarını korumak ve yeni yasaların anayasaya uygunluğunu temin etmek görevini yerine getiriyordu (Zürcher,1999:369).

Bu arada en ilginç davranış biçimi Adalet Partisi hükümetinde gözleniyordu. Şiddete karşı hiç bir önlem almayan hükümet,sanki şiddet eylemlerini destekliyordu.Hükümetin bu davranışı ancak şu nedenlere bağlanabilir: ilk olarak hükümet, Menderes örneğinden korktuğu için etkili önlemler almaya yanaşmıyor olabilirdi.İkinci olarak, hükümet,sol eylemlere karşı,sağcı militan grupları kullanmayı yeğ tutuyordu. Bu yöntemle hem hükümetin yıpranmasını önleneceği hem de kamuoyunda solculara ve devletçi-seçkinciler'e karşı halkın tepki gösterdiği görüntüsünün yaratılabileceği umut ediliyordu.Üçüncü olarak hükümet, bu kargaşalığı abartarak ve nedenin de hükümetin yetersizliğine bağlayarak, kamuoyunu,istediği anayasa değişiklikleri yönünde hazırlamak amacını güdüyordu.Dördüncü bir neden de, dinamizmini yitiren AP'nin, şiddet eylemine dönük sağda destek arama gereksinmesi olabilir (Kongar 2000: s. 169). Tüm bunları aslında iki başlık altında toplamak mümkün görünmektedir.Şiddet olaylarına kendince pay çıkarmaya çalışan AP'nin amacı,bir yandan anayasa değişikliğinin zorunluluğunu halka kabul ettirmek,diğer yandan ise bu olayları oylarını arttırmak için bir fırsat olarak değerlendirmek istemesiydi diyebiliriz.

3.5.9.Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 'nden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 'ne

Muhafazakar Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Ekim 1965'teki seçimlerde başarısız olmuş, sadece yüzde 2.2 oy elde etmişti. Yine de bu partinin sonraki 15 yılda Türk siyasetinde büyük bir rol oynaması mukadderdi. Bu, tamamıyla tek bir adamın,siyasete girme niyetini açıklayıp Türkiye'ye geri dönen Albay Alparslan Türkeş'in sayesinde olacaktı. 1964'te kendi partisini kurma yolunda başarısız bir girişimde bulunduktan sonra, 1960 'ta MBK'den atılan 14'lerin onuyla birlikte,1965 ilkbaharında CKMP'ye katılmıştı.Türkeş kısa bir süre sonra Ağustos'ta partinin genel başkanı seçilmeyi başardı, eski lider takımını ihraç ettikten sonra,

parti, hiyerarşik şekilde örgütlenen, aşırı milliyetçi bir programa sahip militan bir partiye dönüştürdü (Zürcher, 1999:373).

Türkeş, kronik komünizm tehdidini hem tüm sol akım üzerinde hem de demokrasinin işleyişi üzerine bir veto şartı olarak kullanan ve 'gelişmekte olan' ülkelere özgü otoriter vesayetçi bir 'demokrasi' tasarlayan ABD kaynaklı Milli Güvenlik doktrinine sıkı sıkıya bağlıdır. Tipik bir Soğuk Savaş Politikacıdır. 'Komünizm tehdidine karşı yalnızlıktan kurtulma ve' silahlı kuvvetleri modernleştirme açısından hayati saydığı NATO'yla ve ABD ile ilişkileri stratejik önem vermiştir. Türkeş, ülkücü ideolojinin komünizm ile beraber Amerikan emperyalizminin de kötileyen söylemine iltifat etmemiş, ülkücü tabanca özellikle İslamlaşma eğilimiyle beraber ABD'ye karşı beliren hasımane tutumu ise asla paylaşmamıştır (Bora,2002:157).

CKMP'nde yönetim değişikliğinden sonraki programda ve Alparslan Türkeş'in kitaplarında amacın yeni devlet düzeni kurmak şeklinde belirtildiği görülmektedir. Yeni düzen kapitalizmden ve (kendi deyimleriyle) komünizmden yüz yerli ,yüzde yüz milli bir doktrin olarak öne sürülen tezler Dokuz Işık adı verilerek Türkeş'in aynı ad altında yayımladığı (1965) kitapta açıklanmış ve partinin ilkeleri durumuna gelmiştir.Dokuz Işık ilkeleri sırası ile şunlardır (Tunçay,1997:224).

- . Milliyetçilik
- . Ülkücülük
- . Ahlakçılık
- . İlimcilik
- . Toplumculuk
- . Köycülük
- . Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik
- . Gelişmecilik ve Halkçılık
- . Endüstricilik ve Teknikçilik

3.5.10.Milli Nizam Partisi (MNP)

1969'da Profesör Necmettin Erbakan, Demirel'i ve AP'yi büyük sermayeye özellikle de yabancı sermayeye bağımlı olmakla eleştiren küçük iş adamlarının sözcülüğünü yaptığı kampanyadan sonra, Odalar Birliği Başkanı seçilmişti. AP'yi farmasonların ve Siyonistlerin, İslam'a sırt çevirmiş bir kuklası olmakta alenen itham ederken, Erbakan'ın kanıtlarına dinsel bir hava ekleniyordu. Aynı yıl AP'den ayrıldı ve Türkiye'deki muhafazakar dincilerin kalesi olan Konya'dan bağımsız milletvekili olarak meclise seçildi. Ocak 1970'te Erbakan başka iki bağımsızla birlikte kendi Milli Nizam Partisi'ni kurdu (Zürcher, 1999:374,375).

MHP ve MNP birlikte Demirel'in iktidarına ciddi bir tehdit oluşturmaktaydılar. Bu yeni partilerden hiçbiri sağın kitle partisi olarak AP'nin yerini alacak durumda değildi, ama Bozbeyli'nin Demokratik Partisi (Bu parti AP'nin küçük tüccar ve esnafı gözeten politikalarından uzaklaştığı gerekçesiyle partiden ayrılan 41 milletvekili tarafından Aralık 1970'te Bozbeyli'nin liderliğinde kurulmuştu) ile sonradan bileşmiş olan AP içerisindeki muhaliflerle birlikte Demirel'in meclisteki ağırlığını tehlikeye sokabilirdi (Zürcher, 1999:375).

İslamiyeti asıl izlek (tema) olarak işleyen ve parlamentoda 44 sandalyeye (1969 seçimleriyle) sahip olan MNP bir yıldan biraz fazla yaşayabildi. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden hemen sonra cumhuriyet başsavcısının isteği üzerine faaliyetlerinde .sayfa:54, en son paragraf..davrandığı gerekçesiyle kapatıldı

3.6. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Türkiye'de Siyaset

3.6.1.12 Mart Dönemi (1971-1973)

Türkiye siyasetinde < 12 Mart rejimi> diye adlandırılan dönem, 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanı beş generalin (biri amiraldir) gerçekleştirdikleri muhtıra darbesi ile başlar (Tunçay , 1997:226). Nisan 1973'te darbecilerin Orgeneral Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığı seçiminde safdışı bırakılması ile sona ermiştir (Tunçay,1997:227). İlk bakışta görülen parlamento çoğunluğuna sahip Başbakan Süleyman Demirel'in ve AP'nin hükümetten uzaklaştırılması ve kendilerine reformcu diyen teknokrat ve bürokratlardan

partiler üstü bir kabine kurulması. Oysa yaşananlar ve tarihe geçecekler daha başka (Tunçay, 1997:227).

En başta değiştirilmeyecek gerçek şu: Silahlı kuvvetler komutanlarının emir-komuta zincirinde verdikleri muhtıra ile başlatılan ve çok partili siyasetin (parlamentonun değil) fiilen askıya alındığı iki yıldan en az zararlı çıkanların arasında AP lideri Süleyman Demirel ve partisi bulunuyor. Demirel ve partisi yıllardır karşısında yer aldıkları, 1961 Anayasası'nın özgürlükleri genişleten maddelerini değiştirme imkanına kavuşurlarken, AP'nin ekonomik ve siyasi görüşlerine şiddetle karşı çıkan ve CHP'den ayrı örgütlenmeye özen gösteren aydın işçi, öğrenci ve subay kesimi içinde dinamik muhalefet oluşturmayı başaran sosyalistleri devlet eliyle siyaset alanından uzaklaştırabiliyorlar (Tunçay, 1997:227).

Siyasetçilerin muhtıraya ilk tepkisi olumsuzdu. Demirel derhal istifa etmiş ve İnönü ordunun siyasete burnunu sokmasını şiddetle kınamıştı. Ancak çok kısa bir süre içinde her iki parti lideri daha uzlaşmacı bir tavır takındılar. Demirel partisine sakin olması uyarısında bulundu ve bekle gör tavrını benimsedi. İnönü ise, generaller tarafından göreve atanan yeni hükümetin başında, uzun yıllardır yakın ilişkide olduğu, CHP'nin sağ kanat mensubu Nihat Erim'in olacağı belli olur olamaz, bu hükümeti desteklediğini açıkladı (Zürcher, 1999:376).

Soldaki birçok kişi başlangıçta muhtırayı umutla karşılamış, onu sağcı bir hükümete karşı 1960 tipi bir darbe gibi yorumlamıştı. Kısa zamanda bunun müthiş bir yanılgı olduğu ortaya çıktı. Bu bir köktenci subaylar grubunun değil o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan yüksek komutanların darbesiydi (Zürcher, 1999:376).

1960 darbesi Atatürk'ün işaret ettiği demokrasi hedefinden şaşan Demokrat Parti'ye yönelmişken, 12 Mart muhtırası 1961 anayasasıyla hareket serbestliği kazanan ve TİP'le mecliste temsil edilmeyi dahi başaracak kadar güçlenmiş örgütlü sol ve yine örgütsüz sola karşı yapılmış görünmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren yerini demokratik ve liberal batı olarak belirlediği için ve yine ordu, anayasanın kendisine verdiği 'vatani ve milleti korumak' ilkesini sonuna dek uygulamaya kararlı olduğundan özellikle 1961 anayasasıyla güçlenen solun önünü kesmek ve ekonomik alanda liberalliğin ön plana çıkması için 12 Mart muhtırasını vermiş görünmektedir. Böylece 1960 darbesiyle demokrasi 12 Mart muhtırası ile de liberal ekonomi hakim kılınmak istenmiştir.

1971'de verilen 12 Mart 'Muhtıra'sı, şiddet eylemlerinin somut sonucuydu. 'Muhtıra'nın verilmesinden bir süre sonra, İsrail konsolosu öldürüldü ve bu kez, devlet şiddeti başladı. Bütün sol düşünceler, cezalandırıldı bastırıldı ve ezildi. Birbiriyle taban tabana zıt olan sol görüşler arasında bile ayırım yapılmadı (Kongar, 2000:174). Solun içinde hiçbir ayırım gözetilmemesi en azından dört nedene bağlanabilir. Birinci neden, 'gelenekçi-liberaller'in her türlü sol görüşü, komünizm ile eş görmeleridir. İkinci neden, Türkiye'de iktidara karşı olan her görüş ve eylemin tarihsel olarak, sürekli olarak komünistlikle suçlanmış olmasıdır. Örneğin, 1950'den önce CHP, DP'yi komünistlikle suçlarken, 1950'den sonra DP, CHP'ne komünist demeye başlamıştı. 1960'tan beri de Adalet Partisi, aynı suçlamayı , CHP'ye karşı özellikle bu parti sol eğilimini açıkladıktan sonra, sürdürüyordu. Üçüncü bir önemli neden, 'Muhtıra' hükümetlerini, denetim altında tutan askeri güçlerin her türlü sola, solun en ılımlısını da kapsayan biçimde karşı olmalarıdır. Böylece, bilinçli olarak bütün sol görüşler, komünizmle özdeşleştirildi. Amaç, Türkiye'de solun artık bütünüyle yok edilmesiydi. Dördüncü ve en önemli neden ise, 12 Mart'ın sınıfsal desteğinin iç ve dış sermaye grupları temsilcilerinden gelmesiydi (Kongar, 2000:174).

Doğrusu yukarıda sayılan nedenlerden ilgiye en çok mazhar olanı dördüncüsü gibi görünmektedir. Nitekim diğer nedenler, yani, siyasal partilerin birbirlerini komünistlikle suçlayıp oy peşinde koşmaları ve ordunun her türlü şeriat ve komünizm tehlikesine karşı reaksiyonu,Türk siyasetinde daha önce teşhis edilmiş olgulardı. Ancak sola karşı iç ve dış sermaye gruplarının etkisi kendini ilk kez 12 Mart muhtırasıyla göstermiştir. Muhtıra'nın AP yönetimine karşı devletçi-seçkinci bir hareket olmadığı kesindir.Nitekim Kongar'ın da belirttiği üzere Ecevit'le beraber (ortanın solu yaklaşımıyla) devletçi-seçkinci yaklaşım, Cumhuriyet Halk Partisi içinde yerini 'halkçılığa' bırakıyordu. Bu nedenle, ordunun siyasete karışması halk egemenliğine karşı bir saygısızlık olarak yorumlanmıştı. Ecevit ve arkadaşları, 'devletçi-seçkinci' yaklaşımı yadsıdıkları için, ordunun tepeden inmece davranışı ile işbirliğine giremezlerdi. (Kongar,2000: s.175). Yine Zürcher'in de belirttiği üzere, solun bastırılmasında, ücret ve silahları ordu tarafından temin edilen sağcı sivillerin yeraltı örgütü olan 'Kontrgerillanın' da rol oynadığı gözüküyor. Bu örgüt, komünistlerin yönetime el koymaları halinde direnişi örgütlemek amacıyla kurulmuştu.Halk kontrgerillanın varlığından 20 yıl sonra Ecevit başbakanken haberdar oldu (Zürcher,1999:377)

19 Mart 1971'de Nihat Erim (1912-1980), yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Erim, CHP'nin bir milletvekiliydi. Başbakan olabilmek için partisinden ayrıldı. Çünkü,

'Muhtıra' yeni hükümetin yansız olmasını öngörüyordu (Kongar, 2000:175). Erim'in CHP içinde liberal kanadın önde gelen isimlerden biri olduğu hatırlandığında ise bu yansızlık ilkesi biraz kuşkulu hale gelmektedir. Nitekim, CHP Erim hükümetini destekleme kararı alınca, 'ortanın solu' akımının önderi ve partinin genel sekreteri olan Bülent Ecevit, görevinden ayrıldı. Hemen bunun ardından da bir televizyon konuşması yaparak, 12 Mart 'Muhtıra'sının, kendisinin ve arkadaşlarının savunduğu sol görüşlere karşı verildiğini öne sürdü (Kongar, 2000:175). Genel sekreter Ecevit ve arkadaşlarının muhalefetine karşı Erim hükümetinin CHP tarafından desteklenmesi Ecevit ve İnönü arasındaki temelli olmasa da düşünce farklılıklarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim CHP içerisinde Ecevit'in ilkeli tutumu Mayıs 1972'deki heyecanlı kurultayda onun İnönü'yü parti genel başkanlığını terke zorlayıp yerine geçmesiyle ödüllendirildi. İnönü yaklaşık 50 yıl önce kuruluşuna katıldığı partiden Kasım ayında istifa etti (Zürcher, 1999:379).

Erim kabinesi, anayasayı çok daha az liberal hale getirmeyi amaçlayan bazı anayasa değişiklikleri önerdi, Bu değişiklikler sağcı partilerin desteği ile Millet Meclisi'nce kabul edildi. Toplam 44 madde değiştirildi. Anayasanın 11. maddesinde belirtilen temel hak ve özgürlükleri yasayla sınırlama fırsatı yaratıldı: Üniversitelerin, radyo ve televizyon özerkliği sona erdirildi; basın özgürlüğü ve Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri sınırlandı. Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri ise, kabinenin talep etmediği konularda bağlayıcı tavsiyelerde bulunmayı içerecek şekilde genişletildi. Ayrıca, özel 'Devlet Güvenlik Mahkemeleri' kuruldu. Bu mahkemeler 1976'da kaldırılana kadar 3000'den fazla kişiyi yargılayacaktı (Zürcher, 1999:378).

Bu değişikliklerin bazıları Erim'in halefi tarafından uygulamaya kondu. Cumhurbaşkanı Sunay'ın da onayıyla meclisten kendisine ülkeyi kararnamelerle yönetme yetkisi isteyen Erim bu isteği reddedilince Nisan 1972'de istifa etmişti. Yerine Güven Partisi liderlerinden Ferit Melen geçti (Zürcher, 1999:378).

Cumhurbaşkanlığı sorununa gelince, Genelkurmay başkanı olan General Faruk Gürler (1913-1975) görevinden ayrıldı ve süresi dolmakta olan Cevdet Sunay tarafından 'Kontenjan Senatörlüğü'ne atandı. Süreç yedi yıl önce Cevdet Sunay'ın seçilişini andırıyordu. Fakat sonuç yedi yıl öncesinden değişik oldu. Meclis Faruk Gürler'e oy vermedi (Kongar, 2000:178).

Partiler, bir Cumhurbaşkanının yerine (Sunay'ın durumunda olduğu gibi) bir genelkurmay başkanının kendiliğinden geçmesinin gelenek haline gelmemesi gerektiğinde birleştiler ve Gürler yenilgiye uğratıldı. Başka bir ödev bulmak epey güç oldu.15 gizli oylamadan sonra büyük partiler sonunda bir aday üzerinde uzlaşabildiler; Bu, senatör ve emekli amiral Fahri Korutürk idi. Korutürk 12 Mart darbesinden sonra yapılacak ilk serbest seçimlere yani Ekim 1973'e kadar geçici hükümeti yönetmesi için ekonomist Naim Talu'yu atadı (Zürcher,1999:379).

3.6.2.1973 Seçimleri

Seçim sonuçları pek çok kişi için beklenmedik bir olay oldu. Siyasal gözlemciler ve kamuoyu bir Adalet Partisi başarısı 450 iskemleli mecliste,CHP 185, AP ise 149 milletvekilliği kazandı. Partilerin hiçbiri salt çoğunluğu sağlayamadığı için bir ortak hükümet kurulması zorunluluğu doğmuştu (Kongar,2000:179). Ayrıca Milli Nizam Partisi'nin devamı olan Milli Selamet Partisi 48, Demokratik Parti 45 milletvekili çıkarmıştı ve her iki parti de sağ görünümlü, özellikle de dini değerlere vurgu yapan partilerdir.

Seçim uğraşı sırasında Adalet Partisi 'demokrasinin kurtarıcısı' rolünü benimsedi. Fakat demokrasi ile 12 Mart eylemi arasındaki çelişkinin bedelini, o dönemin sorumlu hükümeti olarak ağır ödedi 'Muhtıra' ile hükümetten ayrılmanın yanı sıra, bu duruma ters düşmekle beraber 'Muhtıra' sonrası siyasal uygulamanın da sorumluluğunu taşıyordu (Kongar, 2000:181).

Öte yandan Cumhuriyet Halk Partisi, yeni önderinin yönetiminde 'yenilik' kavramını seçim uğraşı sırasında büyük bir başarıyla kullandı: 'yeni Cumhuriyet Halk Partisi' 'yeni önderinin 'Yönetimi altında' yeni düzen' muştuluyordu (Kongar,2000:181). Toplumun değişen yapısı güçlü bir işçi sınıfı ve siyasal bakımdan bilinçlenmiş bir gecekondulu halkı yaratmıştı. Bu grupların ileriye dönük yüksek beklentileri vardı. İşte CHP'nin kullandığı kavramlar bu gruplar için anlamlı önerilerdi. Bu gruplara ek olarak, pazar ekonomisiyle bütünleşmenin gerçekleştiği kırsal alanlardaki hızlı değişme süreci içinde yaşayanlar da CHP'nin kullandığı sol kavramlara değer verdiler (Kongar, 2000:181).

3.6.3. CHP-MSP Karma Hükümeti

Tartışma ve belirsizlik ortamında CHP-MSP ortaklığı gündeme geldi. Bunu savunanlara göre MSP, ekonomik yoksulluk ve ezilmişliklerin dine sığınarak gidermek isteyen halk kesimlerinin partisiydi. CHP ile MSP'yi destekleyen sosyal ve ekonomik sınıf ve tabakalar hemen hemen aynı idi. 26 Ocak 1974 günü CHP ile MSP Bülent Ecevit başkanlığındaki karma hükümeti iş başına getirilirken, TC'nin siyaset anlayışına da yeni ve önemli bir boyut katmışlardır. İslami düşüncüyü savunan parti böylece meşruiyet kazanıyordu (Tunçay, 1997:237,258).

Aslında Demokratik Parti çatısı altında örgütlenen anti-Demirel eğilim olmasaydı, CHP birinci parti olamayacak ve koalisyonu da kurmayacaktı. 1973 seçimlerinde DP'nin hiçbir sınıfsal taban farkı olmadan, AP'den kopardığı oylar Türk siyasetinde hala kişisel öğelerin kısa süreli de olsa, belirleyiciliğini işaret ediyordu (Kongar, 2000:182).

Koalisyon hükümeti iktidarda birkaç ayını ancak doldurmuştu ki, Kıbrıs bunalımı patlak verdi. Ecevit, bu bunalımın üstesinden gelmesi ve Kıbrıs işgali sayesinde bir anda ulusal kahraman haline geldi. Ecevit halkın gözünde kazandığı bu yeni ününden erken seçimlerde salt çoğunluk elde etmede yararlanmak istedi ve bu nedenle 16 Eylül 1974'te istifa etti (Zürcher, 1999:380). Bu büyük bir hesaplama hatasıydı. Ecevit'in kendilerini sönmüştürmüş olduğunun bilincinde olan öteki parti liderleri, erken seçimi önlemek için her çareye başvurmaya hazır dılar. Oldukça uygunsuz pazarlıklarla geçen aylardan ve Profesör Sadi Irmak yönetimindeki geçici bir kabinenin atanmasından sonra, sonunda Demirel AP, MSP, MHP, CGP ve DP'den ayrılan bazı bağımsızlardan oluşan ve kendini Milliyetçi Cephe diye ilan eden bir koalisyonu toparlamayı başardı (Zürcher, 1999:380).

1974 Kıbrıs Harekatı'nın politik sorumluluğunu üstlenen hükümette Milli Selamet Partisi'nin de yer alması, bağımsızlıkçı anti-emperyalizmi sahiplenme tavrını teşvik etmiştir. Bu tavır, İslamcılara, 'ABD emperyalizmi' gibi hararetle bir konuda sessiz kalan ülkücü-milliyetçiler ve milliyetçi-muhafazakarlara karşı bir psikolojik üstünlük sağlayabiliyordu (Bora, 2002:161). Ancak İslamcılarının bu konudaki tutumlarında ikircimli ve tutarsızlıklarla

yüklü olduğunu belirtmek gerekir. En azından, MSP'nin ABD'yle ilişkileri rehabilite etmeye çalışan Milliyetçi Cephe hükümetlerinde yer alması, söz konusu tavrı bulandırıyor (Bora, 2002:161). Sonuç olarak CHP Kıbrıs hareketını değerlendirmek için seçime gitmeyi planlayarak büyük bir fırsatı kaçırdık, MSP bunu belki de kadrolaşmak için Milliyetçi Cephe hükümetlerine katılmakla değerlendirecekti. Nitekim Zürcher'in belirttiği üzere Demirel bu partileri ancak bakanlık rüşveti vererek işbirliğine razı edebildi. Bunun sonucu yeni kabine 30 bakandan oluştu. Koalisyonadaki partiler, özellikle de MSP ve MHP, Demirel'in kendilerine bağımlı olduğunu çok iyi bildiklerinden, Nüfuzlarını aşırı ölçüde kullanıyorlardı (Zürcher,1999:380). 'Milliyetçi Cephe', tek başına iktidar olma yolunda hızla ilerleyen sola karşı sağın aldığı bir tedbirdi.

3.6.4.İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

1977 seçimleri, hiçbir partiye Mecliste yeterli çoğunluk sağlamadı. Seçimlere büyük umutlarla girmiş olan CHP, önemli bir gelişme sağladı. Fakat çoğunluğu elde edemeyerek 213 milletvekilinde kaldı (Kongar,2000:185). Ecevit'in kendi partisi ve bağımsızlardan bir koalisyon oluşturma girişimi kısa zamanda başarısızlığa uğradı. Ardından Demirel ikinci bir 'Milliyetçi Cephe' koalisyonu kurdu (Zürcher, 1999:381). İkinci 'Milliyetçi Cephe' hükümeti, ilk kurulmuş olan 'Milliyetçi Cephe' hükümetinin tüm sakıncalarını, hem de daha belirginleşmiş ve şiddetlenmiş olarak bünyesinde taşıyordu (Kongar,2000:185).

Koalisyon ortaklarından biri, tüm ciddiyetsizliğini olanca hızı ile sürdürüyordu.Hükümetin ilk günlerinden başlayarak ortaklığı kimin bozacağı konusu gündeme gelmişti. Bu parti, ayrıca,laiklik açısından büyük sakınca taşıyan tutum ve davranışlarını sürdürmek konusunda da ısrarlı bir tutum içinde gözükiyordu (Kongar,2000:185). Koalisyonun öteki partisi ise, bir yandan doğrudan yada dolaylı olarak cinayetlerini sürdürüyor,öte yandan, devleti ele geçirme operasyonunu büyük bir hızla tamamlamaya çalışıyordu (Birand,1980,Aktaran:Kongar,2000:185). Bu durum,doğrudan karışıklığa yol açtığı gibi, dolaylı olarak,sol terörü (hem kışkırtma,hem de ana gerekçe hazırlama yoluyla) besleyerek de,anarşiyi artırcı bir etki yapıyordu (Kongar, 2000:185).

Aslında 'Milliyetçi Cephe'nin gerçekten uyumlu bir koalisyon olmadığı ve tek amacının solun önünü kesmek olduğu açıktır.Özellikle kendilerine milliyetçi diyen bu partilerin milliyetçilik anlayışları biraz incelendiğinde bu daha açık görülmektedir. Nitekim

Demirel'in AP'sinin milliyetçiliği ekonomik anlamda bir gelişmeye daha çok vurgu yapar ve yabancı sermayenin ülkeye gelmesinde bir sakınca görmez. Oysaki, Türkeş'in MHP'sinde bu yabancı düşmanlığı hayli yüksek düzeydedir ve milliyetçilik ekonomik gelişmeden çok, diğer Türk devletleriyle birleşmeyi 'Turancılık' ifade etmektedir.

II. M.C Hükümeti cumhuriyetin gensoru ile düşürülen ilk hükümetidir. Gensoru önergesi hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışı ile ulusal birliği zedeleyip Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Anayasa'nın belirlediği çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı gerekçelerini kapsamaktaydı (Tunçay,1997: 245).

Ocak 1978'de Ecevit CHP ile bağımsızlardan bir kabine kurduğunda partilerden ayrılıp bağımsız olanlar ödüllendirildi. Bağımsızların hepsine kabinede yer verilmişti.Ecevit kabinesi Ekim 1979'a kadar ayakta kaldı ama başarısızdı.Şiddetin artışının üstesinden gelinemedi. Ordunun başındakiler, teröre ve Kürt ayrılıkçılığına karşı 'yumuşak' saydıkları 'Ecevit'in tutumundan giderek hayal kırıklığına uğradılar. 1979 yazında ordu üst kademesinin, artık kaçınılmaz addettiği bir darbenin hazırlıklarını başlatma kararı aldığıının güçlü göstergeleri vardı (Zürcher, 1999:381).

Ecevit hükümetinin 'handikapları' çok fazlaydı.Parlamento içindeki desteği sağlama bağlamak için kabineye alınan bağımsız bakanlar, yalnız kendi başlarına buyruk davranmakla kalmıyor, aynı zamanda yasalara uyma gereğini de pek duymuyorlardı. Nitekim, bunlardan bazıları, 12 Eylül müdahalesinden sonra çeşitli yolsuzluklardan ve yasa dışı davranışlarından dolayı yargılanarak mahkum oldular (Kongar,2000:186). Bu ortamda, iş çevrelerinin temsilcisi olan TÜSİAD'ın gazetelere ilanlar bile vererek, hükümete karşı açık tavır takınması da, ekonomik bunalımı ağırlaştırıcı öğelerden biri oldu (Kongar,2000:186).

III. Ecevit Hükümeti en büyük krizi 22 Aralık 1978 günü Kahramanmaraş'ta yaşamıştır. Bir gün önce öldürülen iki öğretmenin cenazeleri sırasında olaylar üzerine kentte kitle katliamının tüyler ürpertici örneği sergilenmiştir (Tunçay,1997:245). Başlangıçta ölü sayısı 33, yaralı 300 den fazla idi. Elleri silahlı taşlı ve sopalı gruplar kente hakim olmuş, nedense güvenlik kuvvetleri (ordu dahi) duruma müdahale etmemiştir (Tunçay, 1997:245). Valilik binasını ele geçirmeye çalışan kişiler bazı mahallelere baskınlar yaparak bebekleri dahi acımasızca öldürüyorlar. Sokağa çıkma yasağına rağmen maskeli kişiler çeşitli sloganlar

bağırarak gösteri yapıyorlar, önceden belirledikleri binaları ateşe veriyorlar yaralıları hastaneye taşıyor cankurtaran araçlarını durdurup kurşunluyorlardı (Tunçay,1997:245).

Doğrusu bu şiddet olaylarına güvenlik güçlerinin neden müdahale etmediği anlaşılmasa da anlaşılması çok kolay bir durum söz konusu gibi görünmektedir.Bu durum da gerek TÜSİAD'ın gazete ilanlarının gerekse engellenemeyen şiddet olaylarının Ecevit'i ve CHP'yi zor durumda bıraktığıdır.

14 Ekim ara seçimlerinin sonuçlarını, halkın 'güvensizlik oyu' olarak,doğru bir biçimde yorumlayan Bülent Ecevit, seçimlerin ertesinde istifa etti (Kongar,2000:187). 14 Ekim 1979'daki ara seçimler ise hükümet değişikliği dışında yeni durum yaratmamıştır.Boş bulunan 5 milletvekilliği için yapılan seçimlerden AP'nin güçlenerek çıkması ve hepsini kazanması üzerine III. Ecevit Hükümeti istifa etmiş ve yerine Demirel tarafından öteki sağcı partilerce dışarıdan desteklenen örtülü III. MC Hükümeti kurulmuştur.12 Kasım 1972-12 Eylül 1980 arasında görev yapan hükümetin en önemli işi ünlü 24 Ocak Kararlarıdır. (Tunçay, 1997:246). 24 Ocak kararları, esas olarak monetarist bir politikanın eseridirler. Yani ekonomiyi para politikalarıyla yönlendirme politikasının ürünüdürler (Kongar,1993:31). Bu parasal politikaların esas amacı ise, iç talebi kısmak, ihracat olanaklarını arttırmak, tüketimi iyice düşürerek, ithalatı kısıp ihracatı arttırarak dış ödemeler darboğazını aşmaktır. Bu amaçlara, sürekli olarak zamlara dayalı bir politika ile varılmak istenmiştir. Ayrıca sıkı para yani yüksek faiz ve para arzının kısılması, bu amaçlara varmada kullanılan yan politikalar olarak göze çarpar. (Kongar,1993:31). Sürekli Devalüasyonda, “Türk parasının dalgalanmaya bırakılması” adı altında dönemin en belirgin özelliği olmuştur. Bu tür kararlar, genellikle istikrara yönelik olduklarından, ulusal gelirin büyüme hızını düşürürler, işsizliği arttırırlar, yoksul kitleleri daha da yoksullaştırırlar (Kongar,1993:31).

3.6.5. 80 Öncesi Siyasal Gerginlik ve Toplumsal Şiddet

12 Mart yönetiminin tutuklama ve yargılamaları yurt içinde ve dışında geniş yankılar uyandırmış ve tepkilere yol açmıştır.Anayasaya Giriş adlı ders kitabında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mümtaz Soysal'dan, yurt dışındaki TKP (Türkiye Komünist Partisi) ile ilişki kurdukları iddiasıyla Sabahattin Eyüpoğlu, Vedat Günyol ve Azra Erhat'a kadar çok sayıda öğretmen, yazar, sendikacı,doktor,avukat,bilim adamı,subay işçi ve öğrenci tutuklanarak askeri cezaevlerine

kapatılmışlardır (Tunçay,1997:232). Binlerce demokrat ve sosyalist uzun yargılamalar sonunda bazıları idam ve ömür boyu olmak üzere ağır hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmışlardır (Tunçay,1997: 232).

İşçi Partisi 20 Temmuz'da kapatıldı.Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisin'de Mayıs'ta aynı akıbete uğradı.MNP'nin kapatılması terör aleyhtarı mücadelenin tarafsızlığına bir kanıt olarak gösterilmişti,ama aslında Erbakan mahkemeye çıkarılmadı ve Ekim 1972'de MNP'yi yeni bir kısım Milli Selamet Partisi altında tekrar başlattığında faaliyetlerine yeniden başlamasına izin verilmişti. Dikkatleri çekecek şekilde, MHP'nin ve onun himayesi altında faaliyet gösteren sağcı teröristlere ise dokunulmamıştı (Zürcher,1999:378).

Geleneksel çatışmaların sağ-sol ayrılığıyla bütünleşmesine bir diğer örnek, Ankara Üniversitesi öğrencisi Abdullah Öcalan tarafından 1978'de (Kürtçe adının ilk harfleriyle PKK diye bilinen) Neo-Marksist Kürdistan İşçi Partisi'nin kurulmasıydı. Partinin amacı, ülkenin Güneydoğusunda bir sosyalist Kürt devleti kurmaktı (Zürcher,1999:384).

1979-1980 yıllarında şiddetin niteliği değişti. Çünkü şiddet artık sırf solcu ve sağcı aşırıların karşılıklı işledikleri cinayetlerden ibaret değildi; tanınmış kişiler de öldürülmekteydi.Mayıs 1980'de MHP'nin Genel Başkan Yardımcısı öldürüldü, bunun Temmuz ayında eski başbakan Nihat Erim'in ve DİSK eski başkanı Kemal Türkler'in öldürülmesi izledi. Sıkıyönetim ilanına rağmen ordu bu sorunla uğraşırken tam yetkiden yoksun olduğu kanısındaydı (Zürcher,1999:384).

Şiddet eylemleri ve cinayetler, tam bir 'iç savaş' durumunu belirtiyordu.Kitlesele çalışmaların boyutları büyümüşü. Ordu müdahalesi kaçınılmazdı (Kongar,2000:187).

3.7. 12 Eylül 1980'den İtibaren Türkiye (1980-1995)

3.7.1.12 Eylül Rejimi (1980-1983)

11 Eylül 1980 tarihli günlük basımda çıkan şu iki haber ilgi çekiciydi : 'Terör dün de 17 can aldı' ve 'Türkiye İş Veren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Halit Narin', 'DGM'ler kurulmadan üretim artmaz' dedi. (Tanör,1995:26). Aslında bu haberlerden ikincisi belki de,bir

gün sonra gelecek olan darbenin asıl hedefini deşifre ediyor gibi görülmektedir. Bu hedef de sol, işçi hareketleri vb. kavramlarla ifade edilecek her türlü kapitalist üretim karşıtı hareketlerdir denilebilir. Bunun yanı sıra 1979'daki İran İslam Devrimi'nin Türkiye'ye olumsuz yansımaları vb. bazı başka faktörler de etkili olmakla birlikte ABD'nin darbeye bakışı ve daha bazı başka göstergeler darbenin asıl hedefinin 'yine' 'sol' olduğunu göstermektedir. Unutulmaması gereken önemli bir nokta da son yıllarda hız kazanmış 'Kürt Meselesi' ve 'Güneydoğu Sorunu'dur. O günlerin karmaşası arasında belki dikkati pek çekmemiş olan, belki de kanıksanmış sayılabilecek bu iki haber, sanki bir gün sonraki askeri müdahalenin ve üç yıl kadar sürecek olan askeri rejimin de işlevini özetliyordu (Tanör,1995:26).

12 Eylül 1980 sabahı başlayan ve 'Bayrak Harekatı' adı verilen müdahale ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime el koydu. Müdahale, herhangi bir direnişle karşılaşmadan amacına ulaştı. Darbe, emir ve komuta zinciri içinde yukarıdan aşağı yani hiyerarşik bir düzen içinde gerçekleşmişti (Tanör,1995:26).12 Eylül'ü gerçekleştiren üst komutanlar grubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve üyeleri sıfatını verdiler. Böylece, 1961 Anayasasıyla rejim içine yerleştirilen ve 1982 Anayasasıyla da devam edecek olan Milli Güvenlik Kurulu adlı 'danışma' organının adındaki üç sözcükten ikisi, mücadeleci grubun 'kurul' sözcüğü de zaten aynı anlama gelen Fransızca deyimle, 'Konsey' olarak ifade edilmişti. İsim seçmenin, ABD'nin 1960'larda ürettiği Milli Güvenlik Devleti Doktrini terim ve kavramıyla belirsizliğe de dikkat çekiciydi (Tanör,1995:26).

Ordunun hem, sonunda demokratik düzene geri dönmeyi düşündüğü, demokratik düzene dönüşle ilgili olarak 1 Kasım'da sekiz maddelik bir program açıklanmış ancak süreye ilişkin bir tarih verilmemişti ve hem de iktidarı sivillere devretmeden önce siyasal sistemde köklü değişiklikler yapmak niyetinde olduğu daha başından itibaren belliydi. (Tanör,1995:405,406). Yaptıkları değişiklikler birçok bakımdan seleflerinin yani 27 Mayıs 1960 darbesini icra edenlerin yaptıklarını feshetmekten ibaretti. 1 Mayıs'la birlikte 27 Mayıs'ında resmi tatil olmasına son verilmesi anlamlıdır (Tanör,1995:406). Doğrusu ordunun demokratik düzene geçeceği Batı'nın darbeye karşı sessiz kalmasıyla -ve böylece belki de desteklemesiyle-da sabit görünüyordu.

Darbenin arkasında yatan güçler ve darbenin daha çok kimlerin işine yaradığı tartışmaya açık bir konu iken, kesin olan birşey; darbenin ne “sağın” korktuğu gibi bir “sol” darbe nede Ecevit ve solun korktuğu gibi “aşırı sağ” bir darbe olmadığıdır.

MGK 12 Eylül günü yayınladığı “Bildiri”lerle güvenlik ve kamu düzenine ilişkin olarak aldığı önlem ve kararları açıklamaya başladı. Sıkıyönetim komutanlıklarına atamalar yapıldı; bunlara durumun gerektirdiği bütün önlemleri alma yetkisi, yurttaşlara da bu buyruklara uyma görevi verildi (no:2) (Tanör,1995:29). Ülkeden çıkışlar kısıtlandı (no:3). Siyasal partilerin Türk Hava Kurumu, ÇEK ve Kızılay dışındaki bütün derneklerin, DİSK ve MİSK’in faaliyetleri durduruldu ve bu iki işçi sendikasının yöneticileri TSK’nin “güvencesi altına” alındılar (no:7) (Tanör,1995: s.29). Alparslan Türkeş’in dışındaki siyasal parti liderleri tutuklandı, saklanmış olan Türkeş iki gün sonra teslim oldu (Zürcher,1999:405).

Bütün iktidar ordunun, özellikle de 14 Eylül’de resmen devlet başkanı ilan edilen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in başkanı olduğu MGK’nın elinde toplandı. Sadece askeri üyelerden oluşan MGK, bir hafta sonra emekli amiral Bülent Ulusu’nun yönetiminde 27 üyeli bir kabine atadı. Ama kabine bürokratlar ve sürekli subaylardan oluşmaktaydı. İşleri sadece, MGK’ya tavsiyelerde bulunmak ve onun kararlarını icra etmekte. MGK’nın bakanları görevden alma yetkisi vardı (Zürcher, 1999:s.406). 1982’de bir MGK kararı, eski siyasetçilere geçmişi, bugünü ve geleceği tartışmayı neredeyse Orwellvari tarzda yasaklamaktaydı. Darbeden sonra faaliyetleri durdurulmuş olan eski partiler, 16 Ekim’de resmen kapatıldı ve mal varlıklarına el konuldu (Zürcher,1999:407). Bu uygulamalar, darbecilerin demokratik düzene tekrar geçmekle birlikte eski siyasetçileri tekrar siyaset sahnesinde istememelerinin işareti niteliğindedir.

Aslında darbenin her türlü liberal ekonomi karşıtı unsurları karşısına aldığı, ordunun, “sol”cu militanlar kadar Türkeş’in “bozkurt”larına da tavır almasından da anlaşılmaktadır. Sol’un güçlenmesini engellemek için her türlü tedbiri almaktan kaçınmayan hatta 1959’da kurulan kontrgerilla’nın masraflarını karşılayan ABD, bu noktada; Türkeş’in bozkurtlarına da yeterince prim vermiştir. Ancak uzun vadede ABD ve ülkücü ideolojinin uzlaşması mümkün değildi. Ülkede liberal ekonominin ve buna bağlı olarak yabancı sermayenin tesisini çıkarlarına uygun bulan ABD ile Türk milletinin yüceltilip diğer milletlerden üstün görülmesini ve mümkünse “Turancılık” hayalini canlı tutan “ülkücü” ideoloji uzlaşamazdı/uzlaşamadı. Belli bir noktaya kadar “sol”a karşı desteklenen “bozkurtlar” 1980

darbesinden kendileri de darbe yemekten kurtulamamışlardır.

3.7.2.Kurucu Meclis

Kurucu meclis, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanattan oluşmaktaydı. Ancak kanatlar arasında eşitlik değil; ast-üst ilişkisi vardı. DM üyelerini MGK belirlediği gibi bunlar birer danışman durumundaydılar (Tanör,1995:38). DM 160 üyeden oluşacaktı. Bunun 120'si her ilde 1000 kişinin önereceği adaylar arasından MGK tarafından seçilecekti. 40 üyenin ise doğrudan doğruya MGK'ca seçilmesi öngörülmüştü (md. 3). DM üyesi seçilebilmenin bir şartı da 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamaktı (md. 4/9). DM üyeleri ilk genel seçimde bir partiden kontenjan adayı da gösterilemeyeceklerdi (md. 31). Görüldüğü gibi MGK, danışmanlar üzerindeki siyasal parti etkisini de sınırlamak istemişti (Tanör,1995:38).

Danışma meclisi, en yaşlı üye Sadi Irmak başkanlığında ilk toplantısını 23 Ekim 1981 günü yaptı. Üyelerin ad ve meslekleri de aynı gün resmen açıklandı.

3.7.3.Yeni Anayasa

Kurucu meclis'in asıl görevi adından da anlaşıldığı gibi yeni bir Anayasa hazırlamaktı. Yasalar için olduğu gibi, Anayasa taslağını ve metnini oluşturmada da hazırlık görevi DM'ye kesinleştirme yetkisi MGK'ya aitti. Anayasa'nın son metni halk oylamasına sunulacaktı (Tanör,1995:39). Bu yolda ilkin M. Genel Kurulu 15 kişiden oluşan bir anayasa komisyonu seçti (23.11.1981). Komisyon başkanlığına da Profesör Orhan Aldıkaçtı getirildi (24.11.1981) (Tanör,1995:39).

Bu komisyon 17 Temmuz 1982'de yeni Anayasanın ilk taslağını hazırladı. Bu metin birçok bakımdan 1960'daki anayasal gelişmelerin ters yöne çevrilmesiydi. İktidar, yürütmenin elinde toplanmış ve Cumhurbaşkanı ile MGK'nın yetkileri artırılmıştı (Zürcher, 1999:409). Ayrıca basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü (siyasal amaçlı grevler, dayanışma grevleri ve genel grevler yasaklanmıştı) ve kişi hak ve özgürlükleri sınırlanmıştı (Zürcher, 1999:409). Pratik açıdan, darbenin ilk zamanlarında bazı hakların alıkonulması makul karşılanabilirdi. Ancak demokratik düzene tekrar dönüleceği açıklandıktan sonra böylesine antidemokratik bir anayasa, darbenin sakat yönü olarak görülmektedir. Türk siyaset tarihinde daha önce siyasilerin yaptığı bir yanlış bu kez ordu yapıyordu. O yanlış da, ele geçirdiği iktidarı kendisi

lehine sağlamlaştırıp, kendisi dışında kimseye yaşam hakkı tanımayan hiç de demokratik olmayan yaklaşım tarzıydı.

Öte yandan, Anayasa oylamasıyla Cumhurbaşkanlığı plebisiti bitştirilerek yeni bir baskı unsuruna başvurulmuştur. Anayasa'nın geçici 1. maddesine göre, Anayasanın halk oylamasıyla kabulüyle birlikte, MGK başkanı da, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacaktı (Tanör,1995:41). Siyasal terörü bastırıldığı için Evren o sırada halk kitlesi tarafından hayli tutuluyordu, bu yüzden bu bağlantının anayasa için belirli bir coşku doğurması bekleniyordu, aksi halde anayasa sokaktaki adamın gözünde oldukça soyut bir şey olmuş olacaktı (Zürcher, 1999:409,410).

Yine de generaller riske girmek istemediler. Oy kullanma mecburiyeti getirildi. Oy kullanmayanlar ya da ihmal edenler para cezası ödemekle kalmayacak 5 yıl oy kullanma hakkını da yitireceklerdi (Zürcher, 1999:409,410). Ayrıca 20 Ekim tarihli bir karar anayasanın, anayasanın geçici maddelerinin ve orgeneral Evren'in evet oyu lehinde verdiği nutukların eleştirilmesini yasaklamıştı (Zürcher, 1999:410).

Böylece, tek aktörlü “Anayasayı tanıma” kampanyası K. Evren'in Radyo televizyon konuşmasıyla başladı (24.10.1982). İl konuşmalarıyla sürdü ve yine RTV konuşmasıyla son buldu (05.11.1982). İki gün sonra (07.11.1982) halk oylamasında anayasa kabul edildi, Evren'de Cumhurbaşkanı sıfatını kazanmış sayıldı (Tanör,1995: 42).

Yüksek Seçim Kurulu sonuçları bildirdi. Buna göre (Tanör,1995:42) :

Kayıtlı Seçmen	20.690.914	
Katılan	18.885.488	yüzde 91.27
Geçerli Oy	18.841.990	
Kabul Oy	17.215.559	yüzde 91.37
Red Oy	1.626.431	yüzde 8.63

3.7.4.Siyasal Partili Hayata Güdümlü Dönüş ve 1983 Seçimleri

Halkoylaması ertesinde bazı siyasal odaklarda demokrasinin yeniden başladığı sanısı

uyanmıştı. Bu yanılıgyı düzeltmek için Kenan Evren'in siyaset yasaklarının devam ettiğini hatırlatması gerekti (Artvin 28.11.1982) (Tanör,1995:51). Bunu aynı yöndeki 30 no'lu MGK bildirisi izledi Kenan Evren uyarı görevine devam ediyor, halka yeni temsilciler bulmalarını öğütüyor (Malatya, 11.03.1983). yepyeni partilerin kurulmasını istiyordu (Denizli-Uşak, 10.04.1983) (Tanör,1995: 51).

Onbeş parti kuruldu, ancak 12'si, kurucular listesinde yapılan bazı değişikliklerden sonra bile ordu tarafından kabul edilemez bulunmuştu. Demirel'in AP'sinin ve de CHP'nin apaçık devamı olan partiler (Büyük Türkiye Partisi ile Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrasi Partisi) yasaklananlar arasında bulunuyordu (Zürcher, 1999: s.411). Sonunda, 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmalarına izin verilmiş olan 3 parti şunlardı: Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in liderliğindeki generaller ile yakından özdeşleştirilen ve onlar tarafından desteklenen Milliyetçi Demokrasi Partisi; Necdet Calp'in liderliğindeki, CHP'nin geleneksel Kemalist kanadına yakın olan Halkçı Parti; 1979-1980'de başlatılan ekonomik reform programının arkasındaki adam olan, askeri yönetim zamanında mali skandalların sonucunda görevden atılana kadar ekonomiden sorumlu "tam yetkili bakan" olarak hizmet veren Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (Zürcher, 1999:411).

1983 milletvekili genel seçimlerine katılabilecek üç partinin liderlerinin konumlarındaki ortak nokta dikkat çekiciydi. Üç lider de askeri rejimin "mutemet" unsurlarıydı (Tanör,1995:56). onunla değişik derecelerde işbirliği içinde olmuşlardı. T. Özal Başbakan Yardımcılığı, N. Calp Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştı. T. Sunalp ise eski bir yüksek komutan olarak yeni rejimin müstakbel başbakanı olarak tasarlanmıştı. Bu anlamda Sunalp, askeri rejimin de veliahdı olarak algılanıyordu (Tanör,1995:..56). Partisi ise, devlet partisi anlayışının tipik temsilcisiydi. Anap'ın özelliği, eskiden süzülen dört siyasal eğilime kucak açmış olmasıydı. Parti ve lideri, sağın liberal, milliyetçi ve dinci kesimleri ile sosyal demokrasinin bazı uzantılarını kendi bağrılarında topladıklarını açıklamaktaydılar (Tanör,1995: 56).

Seçimlere katılan Halkçı Parti –sol eğilimli söylemiyle- Türk siyaset tarihinde daha önce de başvurulmuş bir taktik gereği seçimlere giriyor gibi görünmekteydi. Bu taktik de sol oyların devlet kontrolündeki bir partiyle elemine edilmesi yöntemi idi.

Askeri liderler, pek açıkça Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni ve daha az ölçüde de Halkçı

Parti'yi desteklediklerini gösteriyorlardı. Talihin bir cilvesi olarak bu durum Özal'ın ana kozlarından biri olmuş, onun kendini tek gerçek demokratmış gibi, göstermesine ve böylece ordunun üç yıldan sonra siyasetten çekilmesini isteyenlerin oyunu çekmesini sağlamıştı (Zürcher, 1999:411).

Milletvekili Genel Seçimleri 6 Kasım 1983 günü yapıldı. Sonuçlar genelde bir sürpriz olarak karşılandı. Oy verme gününden hemen önce Kenan Evren TRT konuşmasında ANAP ve Genel Başkanı'na cephe almış, seçmeni bunlara oy vermemeye davet etmişti. Ama ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıktı. İkinci sürpriz askeri rejimin kendine seçtiği halefle ilgiliydi. İktidara hazırlanan MDP ve başbakanlık uman lideri için beklenmedik son tecelli etmiş, üçüncü sırada yer görünmüştü. Merkez sol oyları devşirmek için uygun görülen HP de beklenenin üstünde oy alarak ikinci parti konumunu almıştı (Tanör,1995:57). Ordu kontrollü bir sol görünümlü parti olmasına karşın HP'nin bu denli yüksek oy alması, sol'un Türk siyasetinde hala –tüm tedbir ve baskılara karşın- önemli bir potansiyeli olduğunu göstermekteydi.

Yüksek Seçim Kurulu kesin sonuçları açıkladı (RG. . 14.11.1983-18221). Buna göre oy ve sandalye dağılımları ile oranlar şöyledir (Tanör,1995:.57):

Kayıtlı Seçmen	:	19.740.500		
Oy Kullanan Sayısı	:	18.214.104	katılma oranı	: % 92.27
Geçerli Oy Sayısı	:	17.328.735		
Geçersiz Oy Sayısı	:	885.369		
ANAP	:	7.823.827	Oy yüzdesi	: % 45.15
Halkçı Parti	:	5.277.698	Oy yüzdesi	: % 30.46
MDP	:	4.032.046	Oy yüzdesi	: % 23.22
Bağımsızlar	:	195.164	Oy yüzdesi	: % 01.12

Böylece yuvarlak rakamlarla % 45 oy alan ANAP % 52'lik bir oranla meclise daha fazla temsil olanağı elde ederken, % 30 oy alan HP buna eş bir temsil oranı yakalıyor(% 29), MDP ise % 23 oyuna karşılık % 17'lik bir sandalye gücüne ulaşabiliyordu (Tanör,1995:57).

3.7.5. 17. Dönem TBMM (1983-1987)

17. dönem TBMM 24 Kasım 1983 tarihinde en yaşlı üye Fahri Özdilek başkanlığında açılış toplantısını yaptı. Milletvekilleri and içtiller. Aynı gün askeri yönetimin hükümete olan B. Ulusu başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanına istifasını sundu. İstifa kabul edildi ve yeni seçimlere kadar hükümetin göreve devamı istendi (RG 25.11.1983-18232) (Tanör,1995:58).

Necmettin Karaduman 2. turda 292 oyla TBMM başkanı seçildi(04.12.1983). Anap çoğunluğunun, bazılarının beklentisinin aksine askeri rejimin başbakanı Bülent Ulusu'yu Meclis Başkanı seçmemesi, bir sivil bu makama getirmesi, rejimin sivilleşmesi açısından olumlu bir tavidir (Tanör,1995:58).

TBMM Başkanlık Divanı'nın oluştuğu gün ANAP Genel Başkanı Turgut Özal yeni Bakanlar Kurulunu kurmakla görevlendirildi (RG 08.12.1983-18245). Özal, Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Evren'e sundu (12.12.1983). Evren listeyi aynen onayladı ve bakanlara atadı (13.12.1983) (Tanör,1995:58).

Turgut Özal'ın şahsiyeti parti için son derece önemliydi; gerçekten de o olmasa bu koalisyonun uzun zaman bir arada kalıp kalmayacağı kuşkuludur. İki kampta da ayağı bulunuyordu: 1970'lerde özel sektörde başarılı bir yöneticilik yapmıştı ve ekonomiyi liberalleşirmesini beğenen büyük sermaye çevreleriyle çok iyi ilişkiler içerisindeydi. Öte yandan, Nakşibendi tarikatıyla bağlantıları olduğu bilinmekteydi ve kardeşi Korkut, MSP'nin önde gelen bir üyesi idi (Zürcher, 1999:412). Hepsinden önemlisi O'da Demirel gibi, sıradan Türkün özdeşleşebileceği türden bir siyasetçiydi; geri kalmış bir bölgenin taşra kenti olan Malatya'dan geliyordu ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş bir kişiydi. O'nun mesleki yükselişi köylülerin, gecekonduluların ve esnafın umut ve yükselme hırslarının somutlaşmış bir ifadesiydi.

Hükümet programı mecliste okundu (19,12,1983). Görüşmeler başladı (22.12.1983). Turgut Özal hükümeti 115 olumsuz, 65 çekimser oya karşılık 213 oyla güvenoyu aldı (24.12.1983). Güvenoyunun sonucu hükümet programı resmen yayımlandı (RG 25.12.1983-18262). Hükümetin bundan sonraki ilk icraatı yeni vali atamaları oldu (26.01.1984-18293 mük.). Özal hükümeti bazı değişikliklerle 29 Kasım 1987 genel seçimlerine kadar görev yaptı

(Tanör,1995:59).

Yeni iktidar ve özellikle lideri yeni dönemde askeri güçle olan ilişkilerinde dikkatli adımlarla yola çıktı. Özal'ın seçim ertesinde Evren'e gösterdiği sıcaklık dikkat çekiciydi. Özellikle milli güvenlikle ilgili alanda askeri otorite söz sahipliğini sürdürdü. Bunun başlıca üç kanalı ve göstergesi olmuştur (Tanör,1995:60). Birincisi, askeri bir rejimden sivil bir rejime geçiş sürecinin yaşanmakta oluşudur. İkincisi, Milli Güvenlik Kurulu'nun da başkanı olan Evren'in bu alanda hükümete oranla daha aktif olmaya devam etmesidir. Üçüncü faktör, sıkıyönetim uygulamasının giderek daraltılmasına karşın 1987'ye kadar sürmüş olmasıdır. 12 Eylül 1980'de bütün yurda yayılan bu uygulama toplam 8 yıl, 6 ay, 22 gün sürdükten sonra, 4 il'de de sıkıyönetimin, yerini olağanüstü hale bırakmasıyla (Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Hakkari) 19 Temmuz 1987 günü son bulacaktır (Tanör,1995: 60).

3.7.6. Partiler ve Yerel Seçimler

Askeri rejim önce partileri feshetmiş, sonra da yenilerinin kurulmasına izin vermişti. Bu yüzden yeni partiler köksüz ağaçlar gibiydiler. Seçmen de partisini tanıyıp bulmakta zorlanıyordu (Tanör,1995:62). Partiler dünyasında meydana gelen çalkalanmalar bunun kanıtıdır. 1983 genel seçimlerinin hemen ertesinde eski AP çizgisindeki kişiler DYP'de toplanmaya başladılar. 21 eski bakan, 80 eski parlamenter ve MGK'nca kapatılan Büyük Türkiye Partisi'nin 21 kurucusu DYP'ye girdiler (10.12.1983) (Tanör,1995: s.62). Seçimlere katılması engellenen SODEP'in başkanlığına da Erdal İnönü seçildi. Bunlar, merkez sağ ve sol'da yeni açılımların ilk habercileriydi (Tanör,1995:62). Asıl büyük değiştirici etken ilk yerel seçimlerin sonuçları olacaktı. Çünkü, ANAP çoğunluğunun olumlulukları hanesine yazılabilecek bir yasa değişikliğiyle SODEP, DYP ve RP'nin de seçimlere katılabilmeleri mümkün kılınmıştı (2972-18.01.1984: RG 18.01.1984-18285 mük.).

25 Mart 1984 yerel yönetim seçimlerinde ANAP 54 il'de belediye başkanlığı kazandı: İl Genel Meclisi seçimlerinde, yüzde 45 oy alarak 6 Kasım 1983 seçimlerindeki sonucu korudu (Tanör,1995:63). Ülkede çoğunluk değişmemişti. Ama muhalefet safları değişmişti. Yerel seçimlerde HP yüzde 8'lik, MDP yüzde 6,5'lik oranlarıyla erimekte olduklarını gösterdiler. Buna karşılık SODEP % 22 oyla ikinci, DYP %13 oyla üçüncü parti durumuna yükseldiler (Tanör,1995:63). Seçimlerin ilginç bir yanıysa %22'lik ve %13'lük oy oranlarına rağmen SODEP ve DYP'nin mecliste halkı temsil hakkından mahrum kalmasıdır.

6 Kasım 1983 seçimleri yapay bir partileşmeye dayalıydı. Yerel seçimlerde doğallaşmaya başlandığını ortaya koymuştu. Ancak, parti değiştirmeyi TBMM üyeliğinin düşürülmesi yaptırımına bağlayan Anayasa'nın 84 md.si, normalleşmeyi engelliyordu. Turgut Özal bu maddeyi çok sevdiğini söylüyor, partisi de SODEP-HP birleşmesine karşı bir gözdağı olarak kullanıyordu (Tanör,1995: 63).

Yeni partiler eski başkanların yasaklı olmasından dolayı işleri bir süre için emanet usulüyle gördürmek durumunda kaldılar. DYP'de Y. Avcı'nın yerine H. Cindoruk 626 oyla başkanlığa getirilirken M. Yazar 262 oy alıyordu. MDP'de ise büyük çözüme yaşıyordu. Çoğu parlamenter 25 kişi bu partiden istifa etmişti (07.03.1985). Partinin genel kongresinde T. Sunalp yerine Ü. Söylemezoğlu genel başkan seçildi (13.07.1985). Böylece yerel seçim başarısızlığı yapay partilerden ikisinde (HP, MDP) ilk sonuçlarını yaratırken, bunların genel sekreterleri de genel başkanlarının yerini almış oluyorlardı (Tanör,1995:63). HP kongresinde de Aydın Güven Gürkan genel başkan seçildi.

Partiler dünyasındaki bir başka büyük kaynaşma HP-SODEP birleşmesiyle yaşandı. Merkez solu büyüyen SODEP, küçülen ama mecliste temsil gücüne sahip olan ise HP idi. Bu durumda normal olan bu parti milletvekillerinin öbürüne katılmalarıydı. Ancak Anayasa'nın 84. md si buna engeldi ve ANAP tarafından da bir tehdit kılıcı gibi sallandırılmaktaydı (Tanör,1995: s.64). Çünkü parti değiştiren milletvekillerinin üyeliklerinin düşmesine TBMM salt çoğunluğuyla karar verilirdi. Bu tehlikenin içine düşmemek için üç aşamalı ve biraz dolambaçlı bir yoldan geçildi. İlk HP ve SODEP birleşme protokolü metnini imzaladılar (22.09.1985). Ardından HP Olağanüstü Kurultayı tüzük ve programın yanı sıra parti adında da değişiklik yaptı ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ismini seçti (02,11,1985). Ertesi gün de SODEP üstüne düşeni yaptı, kendini feshederek SHP'ye katıldı (03.11.1985) ve meclise girmiş oldu (Tanör,1995:64).

Ama aynı zamanda da, Demokratik Sol Parti'nin kurulmasıyla eski Cumhuriyet Halk Partisi'nin mirası için yeni bir rakip ortaya çıktı. Perde arkasından Bülent Ecevit'in yönettiği bu partinin başkanlığını Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit yapacak (Zürcher, 1999:413). Ecevitler SHP'yi seçkinci ve modası geçmiş olarak tanımlıyor ve DSP'nin konumunu işçilerin tek gerçek partisi olarak belirtmeye çalışıyorlardı (Zürcher, 1999:414). Mayıs 1986'da Milliyetçi Demokrasi Partisi Liderleri eldeki verilere göre kararlarını verip partiyi dağıttılar.

Milletvekilllerinden çoğu ANAP'a katıldı, bazılarıysa DYP'yi tercih etti. Aralık ayında İnönü'nün partisinden 18 üye DSP'ye katıldı, böylece DSP ve DYP de parlamentoda temsil olanağına kavuştu (Zürcher, 1999:414).

1986 ilkbaharından sonra partiler dünyasındaki deprem durulmaya yüz tuttu. Aynı yılın sonbaharında yapılacak olan milletvekili ara seçimlerine kadar geçecek olan bu “ oturma dönemi”nin kayda değer gelişmeleri, S. Demirel'in yeniden meydanlara çıkması (Mayıs 1986), DSP'nin İkinci Kurucular Toplantısı'nda Bülent Ecevit'in bir konuşma yapması (18.05.1986), Erdal İnönü'nün SHP Kurultayı'nda Aydın Güven Gürkan'ın yerine genel başkan seçilmesi (01.06.1986) ve TBMM'nin tatile girmesidir (32-.04.06.1986;RG 07.06.1986-19130). Partiler düzleminde yeni bir kaynaşma milletvekili ara seçimlerinden sonra kendini gösterecektir (Tanör,1995:65).

3.7.7.Eski Siyasilerin Siyaset Sahnesine Geri Dönüş Süreci

Bu arada, eski siyasal liderler perde arkasından birtakım partileri yönetmekle kalmayıp bir de (hala resmen gayrimeşru olan) siyasal beyanatlar vererek siyasal yaşamın üstüne bir kabus gibi çöküyorlardı (Zürcher, 1999:414). Özal onların mücadele davetini kabul etmeye karar verdi. Anayasa'da eski siyasetçilerin yeniden siyasete katılmalarına imkan verecek bir değişikliği halk oylamasına sundu. 6 Eylül 1987'deki halk oylamasını yüzde 49.76 hayır'a karşılık yüzde 50.24 evet'le kıl payı Özal ve Anap kaybetmiş oluyordu (Zürcher, 1999:414). Darbe sonrası demokrasiye dönüş çabalarından biri gibi görünen bu halk oylamasıyla ANAP'ın (Özal'ın) siyasetçilerin yasağının devam edeceğini düşünüp bu sonucun kendileri için bir güvenoyu olarak addettirmek istedikleri de ihtimal dışı görünmemektedir. Nitekim 1984'teki yerel seçim sonuçları ANAP'ın hak ettiğinden fazla bir sayıda mecliste temsil olduğu eleştirilerini doğurmuştu.

Halkoylamasının sonucu Özal'ı erken seçimleri Kasım 1987'de yapmaya yöneltti. Bunu yaparken kendi açısından çok haklı bir gerekçesi vardı (Zürcher, 1999:414): 1982'de Anayasa halk oylamasında oy kullanmamış iki milyonun üzerindeki insan 1988'e kadar oy kullanma hakkına sahip değildi. Bunların muhalefet için oy kullanması muhtemeldi (Zürcher, 1999:414).

3.7.8. 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri

ANAP başkanı bir basın toplantısı yaptı ve partisinin erken seçim kararını açıkladı .halk oylamasının çok az bir farkla * sonucunu vermiş olması eski liderlerin pek de prestijli olmadıklarını gösteriyor bu da ANAP'a yeni bir cesaret aşıyordu (Tanör, 1995:70).

Hemen arkasından ANAP ikinci bir baskın girişimiyle seçim yasasında değişiklikler yapmaya koyuldu. Burada , çoğunluk partisini kayıran üst barajlar (kontenjan)ön görülmüş ayrıca ön seçim yasağı ve propaganda kısıtlamaları getirilmişti (Tanör, 1995 :70).Türk siyasetinde bir kez daha bal tutan parmağını yalıyor ; iktidar elindeki gücü kendi menfaatleri için kullanmayı meşru sayıyordu. Bunun üzerine muhalefetten seçimleri boykot eğilimi belirdi.Ancak seçimle ilgili bazı konularda değişiklik yapılması ve TBMM'nin 18. Dönem Milletvekilleri Genel Seçimleri Hakkında Kanunu ANAP adaylarıyla ve TBMM'ce kabul edildi (3403-109 1987). Cumhurbaşkanı Evren bunu hemen onayladı ve yasa değişikliği yayımlandı (RG 11.9198 19571 mükerrer) (Tanör, 1995:70) Genel seçimlere 7 parti ve 72 bağımsız aday katıldı.Partiler şunlardır:ANAP,DSP,DYP ,IDP MÇP,RP ,SHP (Tanör, 1995:72).

29 kasım 1987 günü yapılan milletvekilleri genel seçimleri şu toplu sonuçları verdi(Tanör, 1995 :s72)

Kayıtlı seçmen	:26.376.926
Oy kullanan seçmen	:24.633.541
Oy kullanmayan seçmen	:1.773.385
Seçime katılma oranı	: %93.3
Katılmayanlar oranı	:%6.7
Geçerli oy	:23.971.629
Seçim çevresi	:104

Partilerin oy ve T.B.M.M 'de temsil oranları ise şöyle gerçekleşti(Tanör, 1995 s 72,73)

Partiler	Oy sayısı	Oy oranı	Milletvekili	Temsil oranı
ANAP	8.704.335	%36.31	292	%64.89
DSP	2.344.576	%8.53	-	-
DYP	4.587.062	%19.14	5	%13.11
IDP	196.272	%0.82	-	-

MÇP	701.538	%2.93	-	-
RP	1.717.425	%7.26	-	-
SHP	5.931.000	%24.74	99	%22.00
Bağımsızlar	89.421	%0.37	-	-

Dört parti ile bağımsızlar toplam 5 milyona yakın oy aldıkları halde ulusal barajı aşamadıklarından temsil hakkı elde edemediler .Buda toplam ayların %20 sine tekabül etmektedir .yine Sol un bölücü ayları (SHP-DSP) toplandığında birinci parti olan ANAP'ın aylarına neredeyse eşit olmaktadır.

3.7.9. 18. Dönem T.B.M.M (1987-1991)

Anavatan partisinin gerilemesi

ANAP'ın Haziran 1988'deki parti kurultayında bir genç görünüşte kişisel nedenlerden dolayı kürsüden konuşma yaptığı sırada Özal'ı tabancayla öldürme girişiminde bulundu .Özal sadece baş parmağından yaralandı ve duruma hakim oldu (Zürcher 1999:416) Genel seçimlerden bir yıldan az bir zaman sonra ve tamamen açık olmayan nedenlerden dolayı Özal bu kez 1989 belediye seçimlerinin erkene alınması gibi oldukça önemsiz bir mesele için bir başka halk oylaması yapılmasına karar verildi (Zürcher 1999:416) Fırsattan yararlanan muhalefet halk oylamasını Özal' a güven oylaması haline dönüştü.Kendi onayıyla tuşa gelebileceğini hisseden Özal'ın buna tepkisi yeni bir rest çekmek oldu.Başbakan halk oylaması sonuçlarına göre başbakanlıktan ve politikadan çekilebileceğini açıkladı (18.09.1988) (Tanör 1995 :76). Ancak oy oranını açıklamayıp bu konudaki takdir hakkını elinde tuttu. Onun bu tutumu muhalefet çevrelerince bir restten çok bir blöf olarak değerlendirdi (Tanör 1995 :76).

25 Eylül 1988 tarihinde gerçekleştirilen bu halk oylamasında referandum konusu olan anayasa değişikliği değil Özal iktidarı tartışıldı ve adeta bu onaylandı Ülkede ilk defa bir halk oylaması Hayırla sonuçlandı (Daha önceki halk oylamaları 1961 ve 1982 anayasaları ile 1987 deki anayasa değişikliğinin siyasal yasaklara ilişkin bölümü için yapılmıştı (Tanör 1995:76). Buna rağmen Başbakan %35 in (65 hayır oyu) ANAP' ın son seçimlerde kazanmış olduğu %

36.3 ün sadece biraz altında olduğunu ve bu nedenle kendi iktidar tabanının halen tam ve değişmemiş olduğunu ilan ederek yerinde kalmaya devam etti (Zürcher 1999:416).

3.7.10. 26 Mart 1989 Yerel Seçimleri ve Sonuçları

Yerel seçimler 26 Mart 1989 günü yapıldı Bundan SHP birinci parti olarak çıktı Onu DYP ve ANAP izledi İktidar partisi üçüncü parti durumuna düşmüştü Bunlar yerel seçim sonuçlarıydı.Fakat yerel seçimin birde genel siyasal sonuçları olacaktı .Seçim başarısızlığına ve önceki demecine rağmen Özal gitmiyorum açıklamasını yaptı (23.03.1989). Muhalefet ise fırsat yakalamıştı ve üçüncü parti iktidarda kalamaz görüşünü işlemekteydi (Tanör 1995 :77).Özal'ın başbakanlık konumu yine tehlikedeydi ,ama o sonuca aldırılmayarak yerinde kalmaya devam etti, hatta muhalefeti kızdıracak şekilde, cumhurbaşkanı Evren'in Kasım 1989 'da cumhurbaşkanlığı süresi dolduğunda cumhurbaşkanı olma niyetini açıkladı (Zürcher 1999 :417). Muhalefetin yeni cumhurbaşkanının seçildiği meclis oturumunu boykot etmesine rağmen ANAP çoğunluğu Turgut Özal'ın (Bayar'dan sonra) bu makama çıkan ikinci sivil kişi olarak Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci cumhurbaşkanı seçilmesini sağladı (Zürcher 1999 :417). Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesini yerel seçimler başlığı altında işleyişimizin nedeni bu seçim sonuçlarının kanımızca böylesi bir gelişmeye dolaylı da olsa –beklide direk-etkisinin olmasıdır.Nitekim iki yıl sonra yapılacak genel seçimlerde partisinin alacağı oy oranı hakkında yerel seçimlerden hareketle çıkarımda bulunan Özal'ın hala meclis çoğunluğunu elinde bulundurmanın avantajını kullanması hiç de şaşırtıcı olmamıştır

4. BÖLÜM: 12 EYLÜL 1980 İHTİLALİNDEN GÜNÜMÜZE KADAR YAPILMIŞ MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN GENEL SONUÇLARI VE BUNLARIN GAP İLLERİNDEKİ SONUÇLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Devlet İstatistik Enstitüsü'nden alınan gerek Türkiye genel, gerekse, 'GAP' illeri seçim sonuçlarının yorumlanmasında kolaylık sağlaması amacıyla tablo1; (1983,1987,1991,1995 ve 1999 Türkiye milletvekili genel seçimleri sonuçlarına göre partilerin oy oranlarına göre sıralanışı) ve tablo2; (1983,1987,1991,1995 ve 1999 'GAP' kapsamındaki illerde milletvekili genel seçimlerinde partilerin çıkardıkları milletvekili sayısına göre sıralanışı) düzenlenmiş; bu verilerden hareketle 'GAP' kapsamındaki illerdeki milletvekili genel seçimleri ile Türkiye geneli milletvekili seçim sonuçları karşılaştırılıp, nasıl bir ilişki olduğu irdelenmeye çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle, 'GAP' illerindeki milletvekili genel seçim sonuçları Türkiye genelindeki seçim sonuçlarıyla paralellik mi göstermektedir?. Yoksa bu sonuçlar Türkiye genelindeki seçim sonuçlarından farklılık mı arzetmektedir?. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu sorulara cevap aranacak, ve özellikle seçim sonuçlarının farklılık arzetmesi durumunda bunun nedenleri tartışılacaktır.

1983 Genel Seçimi

Seçmen Sayısı: 19.767.366

Kullanılan Oy: 18.238.362

Geçerli Oy Sayısı: 17.351.510

Katılma Oranı: % 92.3

Parti	Oyu	%	MV
ANAP	7.833.148	45.1	212
HP	5.285.804	30.5	117
MDP	4.036.970	23.3	71
Bağımsızlar	195.588	1.1	-

1983 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE
GAP İLLERİNDE PARTİLERİN ALDIĞI OY ORANI VE SAYILARI

<u>DİYARBAKIR</u>			<u>GAZİANTEP</u>			<u>MARDİN</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
HP	42,02	75.217	ANAP	41,69	115.097	ANAP	39,82	51.547
ANAP	32,71	58.557	HP	34,41	95.011	MDP	33,58	43.465
MDP	25,27	45.245	MDP	23,90	65.971	HP	23,68	30.650
BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	2,93	3.790

<u>ŞANLIURFA</u>			<u>SİİRT</u>			<u>ADİYAMAN</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
MDP	37,98	60.282	MDP	36,29	39.387	ANAP	37,63	39.370
ANAP	34,45	54.678	ANAP	34,23	37.151	MDP	31,24	32.680
HP	27,56	43.747	HP	29,47	31.988	HP	31,14	32.575
BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0

4.1. 1983 Türkiye Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle ‘GAP’ İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere, 1983 seçimlerinde ANAP, Türkiye genelinde %45.1’lik oyla birinci olmuş, onu %30.5’lik oyla Halkçı Parti ve %23.3’lük oy oranıyla da Milliyetçi Demokrasi Partisi izlemiştir. Yine tablo 2’den de anlaşılacağı üzere ‘GAP’ illerindeki seçim sonuçları da Türkiye genel sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir: GAP kapsamındaki illerden 6 tanesinin beşinde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa) ANAP birinci parti olmuştur. Ayrıca Türkiye genelinde ikinci parti olan, Halkçı Parti yine ‘GAP’ illerinin de üçünde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep) ikinci parti olmuştur. Türkiye genelinde üçüncü olan MDP de yine bu üç ilde üçüncü olmuştur.

Gerek ‘GAP’ illerinin içinde gerekse Türkiye genelindeki seçim sonuçlarının aksine sonuçların en çarpıcısı Siirt’te alınmış ve Milliyetçi Demokrasi Partisi bu ilde 1. parti olmuştur. Yine Mardin ve Şanlıurfa’da da MDP ikinci parti olmuştur.

Dönemin şartları hatırlandığında, Türk halkının geneli gibi ‘GAP’ illerinde yaşayanların da askeri bir yönetimin devamlı hale gelmesini istememelerine bağlı olarak ordu tarafından açıkça desteklenen MDP ve yine ordu tarafından görece daha az desteklenen (daha çok sol oyları kontrol altında tutmak için kurulması ordu tarafından teşvik edilen) Halkçı Parti yerine, sivilleşmenin ifadesi olarak görülen ANAP’ı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Kenan Evren’in ANAP ve liderinin seçilmesini önlemek için yaptığı konuşmalar ve aldığı tedbirler de ANAP’ın hanesine artı olarak yazılacaktı. Çünkü o sıralarda halk askeri olan her şeyin karşısında olmaya uygun hale getirilmiş görünmekteydi; Devlet Güvenlik Mahkemelerinde yargılananların sayısı on binleri bulmuş, darbeye uygulanmaya başlanan sıkıyönetim ise 1987’ye kadar sürmüştür.

ANAP’ın 1983 seçimlerinde birinci parti olmasında halkın siyasette sivilleşme arzusu kadar ANAP lideri Turgut Özal’ın liderliği de etkili olmuştur. Nitekim, Zürcher’in de belirttiği üzere: ‘Turgut Özal’ın şahsiyeti parti için son derece önemliydi; gerçekten de o olmazsa bu koalisyonun uzun zaman bir arada kalıp kalamayacağı kuşkuludur. İki kampta da bir ayağı bulunuyordu: 1970’lerde özel sektörde başarılı bir yöneticilik yapmıştı ve ekonomiyi liberalleştirmesini beğenen sermaye çevreleriyle iyi ilişkiler kurmuştu. Öte yandan Nakşibendi tarikatıyla bağlantıları olduğu

bilinmekteydi ve kardeşi Korkut, MSP'nin önde gelen bir üyesiydi' (Zürcher, 1999: s.412). 1980 darbesi sonrası partilerin kapatılmasıyla, feodal yapının varlığını hala muhafaza etmesine bağlı olarak, zaten sınırlı olan güneydoğu halkının siyasete katılımı neredeyse yok denecek düzeye gelmiş ve yapılan mevcut siyaset de tarikat liderlerinin çevresinde toplanma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bölgenin çok önceden getirdiği muhafazakar yapı, darbe sonrası partilerin kapatılmasıyla kendini siyasal anlamda olgunlaştırmıştır diyebiliriz. Doğrusu belki de ANAP dini söyleme de vurgu yapmasaydı (Nitekim ANAP ve lideri gerek halkçı gerek liberal ve gerekse muhafazakar bir yapıya sahip olduğunu savunuyordu) özellikle Halkçı Parti'nin ikinci olduğu Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde birinci parti olması mümkün olabilecekti. Zira darbe öncesi yapılan son iki seçimde de (1973 ve 1977 milletvekili genel seçimleri) özellikle Ecevit'le birlikte 'sol' olarak addedilen CHP'nin Güneydoğu'da birinci parti olduğu dikkate alındığında bu tahminin pek de yersiz olmadığı görülecektir.

MDP'nin birinci parti olduğu Siirt ve ikinci parti olduğu Mardin ve Şanlıurfa ise gerçekten ilginç sonuçların alındığı iller olarak göze çarpmaktadır. Bu illerdeki seçim sonuçları Türkiye genel seçim sonuçlarıyla paralellik arzetmediği gibi diğer 'GAP' illeriyle de uyuşmamaktadır. Türkiye genelinde ve diğer 'GAP' illerinde üçüncü olan MDP Bu illerde ikinci, hatta birinci parti olabilmiştir. Çalışmamızın saha araştırması aşamasında bu konuda daha sağlıklı bilgi elde edeceğimizi ummakla beraber, bu noktada bu durumun söz konusu illerde diğer 'GAP' illerine oranla daha az Kürt nüfusun yaşamasına, Kürt nüfusla birlikte bu illerde hiç de azımsanmayacak bir oranda Arap nüfusun yaşamasına ve de bu Arap nüfusun ordu tarafından açıkça desteklenen bir partiyi destekleyerek Kürt nüfusa karşı 'siyasi ve ekonomik alan başta olmak üzere' bir çok alanda ayrıcalık kazanma dürtüsüyle ilgili olabileceğini düşündüğümüzü belirtmekle yetinmek istiyoruz.

1987 Genel Seçimi

Seçmen Sayısı: 26.376.926

Kullanılan Oy: 24.603.541

**Geçerli Oy
Sayısı: 23.921.629**

Katılma Oranı: % 93.3

Parti	Oyu	%	MV
ANAP	8.704.335	36.3	292
SHP	5.931.000	24.8	99
DYP	4.587.062	19.1	59
DSP	2.044.576	8.5	-
RP	1.717.425	7.2	-
MÇP	701.538	2.9	-
IDP	196.272	0.8	-
Bağımsızlar	89.421	0.4	-

www.belgenet.com

1987 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE
GAP İLLERİNDE PARTİLERİN ALDIĞI OY ORANI VE SAYILARI

<u>DİYARBAKIR</u>			<u>GAZİANTEP</u>			<u>MARDİN</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
SHP	25,53	76.074	ANAP	36,42	147.244	ANAP	27,84	59.043
RP	24,47	72.925	SHP	31,13	125.853	SHP	27,70	58.750
ANAP	22,93	68.333	DYP	16,71	67.553	DYP	21,28	45.120
DYP	13,29	39.597	RP	6,44	26.023	RP	16,96	35.972
DSP	9,36	27.898	DSP	5,30	21.442	DSP	5,25	11.125
BAĞ.	3,08	9.185	MÇP	3,21	12.987	IDP	0,53	1.115
MÇP	0,68	2.028	IDP	0,80	3.222	MÇP	0,44	932
IDP	0,66	1.956	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0

<u>ŞANLIURFA</u>			<u>SİİRT</u>			<u>ADİYAMAN</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
ANAP	36,03	97.597	ANAP	27,90	45.132	ANAP	32,89	51.771
DYP	18,50	50.104	RP	24,09	38.966	SHP	24,34	38.317
SHP	14,96	40.509	DYP	22,88	37.017	DYP	23,10	36.362
RP	11,90	32.237	SHP	17,34	28.055	RP	11,41	17.965
BAĞ.	10,19	27.605	DSP	4,80	7.768	DSP	4,57	7.202
DSP	6,80	18.421	BAĞ.	1,75	2.833	MÇP	2,23	3.510
MÇP	1,00	2.721	MÇP	0,69	1.120	IDP	1,21	1.904
IDP	0,61	1.651	IDP	0,55	886	BAĞ.	0,25	392

4.2. 1987 Türkiye, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle ‘GAP’ İllerindeki Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması

1987 seçimleri partiler yelpazesinin genişlemiş olduğu, ordu güdümlü partilerin (MDP ve HP) ortadan kalktığı, darbe öncesi partilerin devamı niteliğinde olan partilerin (AP yerine DYP, MSP yerine RP ve Belki de CHP yerine DSP) katıldığı bir seçim oldu. Bu seçimde halk belki de hangi partinin neyi savunduğunu biraz da olsa anlayabilecekti. Nitekim, 1983 seçimlerinde halk seçimlere belki de sadece yönetimin sivilleşmesi arzusuyla katılmıştı. Fakat özellikle eski partilerin devamı niteliğindeki partilerin de katıldığı (katılmalarına izin verildiği) 1987 seçimlerinde halk savunduğu görüşe uygun bir partiye oy verme imkanı bulabilmekteydi.

Tablo1’e baktığımızda ANAP’ın oy kaybına rağmen halen birinciliğini sürdürdüğünü görmekteyiz. Türkiye genelinde ANAP %36.3’lük oy oranına sahip olmuştur. Erdal İnönü’nün önderliğini yaptığı ve sosyal demokrat bir söyleme sahip olan SHP ise büyük bir oy kitlesi elde etmiş ve %24.8’le ikinci parti olmuştur. Neredeyse ANAP’la aynı söylemi dillendiren ve açıkça AP’nin devamı niteliğinde olan DYP ise %19.1’le üçüncü parti olmuştur. Yine SHP’ye benzer bir söyleme sahip olan DSP %8.5 oy almış ve böylece gerek merkez sağ gerekse merkez sol kendi içinde iki parti doğurmuştur (ANAP-DYP ve SHP-DSP). Baktığımızda SHP ve DSP oyları birleşince neredeyse ANAP’ın oy oranıyla yarışabileceği gibi, ANAP ve DYP’nin birleşmesiyle de merkez sağ ulaşılması zor bir oy oranına sahip olabilecek gibi görünmektedir. MSP’nin devamı olan RP ise hiç de kötü bir dönüş yapmamış ve %7.2’lik bir oy a sahip olmuştur. Sonuncu olan ve ‘aşırı sağ’ söyleme sahip MÇP ise %2.9’luk bir oy alabilmiştir. Aslında bu sonuçlara bakarak Türk halkının dört yıllık ANAP iktidarından pek de şikayetçi olmadığı sonucu çıkarılabileceği gibi, diğer partilere kendilerini tanıtmaya fırsatını vererek, böylece ANAP’ın bu durumdan faydalanarak ancak birinciliğini koruyabildiği sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bir başka ifadeyle Türk halkı ANAP dışındaki partileri yeni kuruldukları için tanımak istemiş. Böylece onlara bir şans vermiş ve icraatlarını değerlendirip bir sonraki seçimlerde gerçek yerine getirmek istemiş olabilir diyebiliriz.

Tablo 2’ye baktığımızda ise 1980 darbesi sonrası yapılan milletvekili genel seçimleri içerisinde Türkiye genel seçim sonuçlarıyla ‘GAP’ illeri seçim sonuçlarının en çok paralellik gösterdiği seçimlerin 1987 milletvekili genel seçimlerinin olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Türkiye genelindeki seçim sonuçlarına paralel olarak; ‘GAP’ illerinden altısının beşinde (Adıyaman, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa) ANAP birinci olurken sadece Diyarbakır’da SHP birinci

olmuştur. Yine SHP Antep ve Mardin’de de ikinci parti olmuştur. ANAP Urfa ve Adıyaman’da tüm milletvekilliklerine sahip olmuştur. Kısacası GAP illerindeki seçimler de Türkiye genelinde olduğu gibi ANAP’ın birinciliği ve SHP’nin yükselişiyle sonuçlanmış ve böylece seçim sonuçları paralellik göstermiştir.

Merkez sağ’ın yeni partisi ise (DYP) yine Türkiye milletvekili genel sonuçlarıyla paralel bir şekilde GAP illerinden ikisinde (Diyarbakır ve Mardin) üçüncü Siirt’de ise ikinci olmuştur.

1983 seçimlerinde Türkiye genelinin ve ‘GAP’ illerinin aksine MDP’nin birinci olduğu Siirt ve ikinci olduğu Mardin ve Urfa’da seçim sonuçları 1987’de ülke geneliyle tam bir paralellik göstermiş ve ANAP bu üç ilde de birinci olmuştur.

Baktığımızda 1983 seçimlerine katılıp daha sonra feshedilen (MDP) ve başka partilerle birleşen (HP) partilerden HP’nin oylarının SHP’ye gittiğini, yine MDP’nin oylarının ise DYP ve MÇP arasında bölüştüğünü son olarak da RP’nin %7.2’lik oyu ANAP ‘tan kaptığını düşünmek akla en yakın ihtimal gibi görünmektedir. Sol söylemi dillendiren HP oylarını İnönü’nün SHP’sine (bu iki parti zaten birleşmiştir) kaptırırken merkez sağ bir konuma sahip ancak asker kökenlilerin de bulunmasıyla aşırı sağ olarak da nitelendirebilecek MDP’nin oylarının ise yine merkez sağ bir parti olan DYP ve aşırı sağ parti olan MÇP arasında bölüştüğünü düşünmek ve son olarak ta bünyesinde muhafazakar/dini söylemi barındırdığını savunan ve kısmen de barındıran ANAP’ın oylarının bir kısmını darbe öncesi dini siyasete alet etmesi nedeniyle kapatılan MNP ve MSP’nin devamı olan RP’ye kaptırdığını düşünmek mümkün görünmektedir.

1991 Genel Seçimi**Seçmen Sayısı: 29.978.837****Kullanılan Oy: 25.157.089****Geçerli Oy
Sayısı: 24.416.526****Katılma Oranı: % 83.9**

Parti	Oyu	%	MV
DYP	6.600.644	27.0	178
ANAP	5.862.639	24.0	115
SHP	5.066.546	20.8	88
RP	4.121.292	16.9	62
DSP	2.624.310	10.8	7
SP	108.374	0.4	-
Bağımsızlar	32.721	0.1	-

www.belgenet.com

1991 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE
GAP İLLERİNDE PARTİLERİN ALDIĞI OY ORANI VE SAYILARI

<u>DİYARBAKIR</u>			<u>GAZİANTEP</u>			<u>MARDİN</u>			<u>ŞANLIURFA</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
SHP	49,87	149.955	SHP	28,03	112.777	SHP	53,88	92.904	DYP	31,34	89.984
DYP	19,97	60.053	DYP	27,48	110.579	ANAP	18,46	31.836	ANAP	26,56	76.270
ANAP	13,99	42.068	ANAP	19,21	77.296	DYP	17,15	29.577	SHP	20,68	59.365
RP	12,05	36.238	RP	17,71	71.270	RP	8,74	15.069	RP	18,44	52.953
DSP	2,59	7.779	DSP	7,16	28.820	DSP	1,30	2.247	DSP	2,65	7.598
BAĞ.	0,98	2.959	SP	0,40	1.602	SP	0,47	805	SP	0,33	959
SP	0,54	1.619	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0

<u>ŞİİRT</u>			<u>ADİYAMAN</u>			<u>BATMAN</u>			<u>ŞIRNAK</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
SHP	39,59	28.894	SHP	27,18	46.632	SHP	52,74	53.523	SHP	61,23	41.297
RP	20,57	15.016	DYP	24,94	42.776	ANAP	15,93	16.164	ANAP	19,60	13.222
DYP	18,97	13.846	RP	24,93	42.770	RP	15,33	15.562	DYP	14,57	9.828
ANAP	18,22	13.297	ANAP	20,33	34.876	DYP	14,73	14.953	RP	2,54	1.713
DSP	1,79	1.307	DSP	2,25	3.852	DSP	0,91	925	DSP	1,14	767
SP	0,46	335	SP	0,37	632	SP	0,35	357	SP	0,92	623
BAĞ.	0,40	293	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0

4.3. 1991 Türkiye Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle GAP İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması

1991 seçim sonuçları belki de Türk siyasal hayatı için bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu birkaç açıdan böyledir: Öncelikle 1980 darbesi sonrası yapılan ilk seçimlerden (1983) itibaren tek başına iktidarda bulunan ANAP ikinci sıraya düşmüş ve artık koalisyon hükümeti kaçınılmaz olmuştur. Ama bundan daha da önemli olarak, ismi üzerinde dahi anlaşmazlıklar görülen bir sorun ortaya çıkmıştır: Kongar'ın da belirttiği üzere;

Kimilerine göre sorun bir terör sorunudur ve adı da bellidir: "PKK sorunu"

Kimilerine göre sorun, Türkiye'nin bölünmesi sorunudur. Bu görüşü benimseyenlerin soruna koyduğu isim, "bölücülük"tür.

Kimilerine göre, sorun Türkiye'nin bir bölgesel dengesizlik sorunudur. Bu görüşü benimseyenlerin kullandığı isim "Güneydoğu sorunu" dur.

Konuya ırkçı ya da milliyetçi açıdan bakanlar (İster Türkçü, ister Kürtçü olsunlar) olaya "Kürt sorunu" demektedirler.

Kimileri konuyu emperyalizmin bir saldırısı olarak algılamaktadır. Bunlara göre de sorunun ismi "emperyalizmin oyunu"dur (Kongar, 1999:296).

Bizim için "Güneydoğu sorunu" ismi daha makul görünmekle beraber bundan daha önemli olarak sorunun bundan sonraki dönemde hem güneydoğu halkı için hem de iktidar da bulunanlar için hiç de iç açıcı sonuçlar doğurmayacağıydı. Analizlerimize ayrıntılı olarak yer vermeden önce 1991 seçimlerin ülke genelinde ve 'GAP' illerinde nasıl bir tablo doğurduğuna bakmak gerekirse:

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere Türkiye genelinde merkez sağ'da ANAP'a rakip olan DYP %27'lik bir oyla birinci parti olmuştur. Ancak ANAP beklendiği gibi çok gerilerde kalmamış %24'le ikinci sırayı almıştır. SHP ise 1987 seçimlerine oranla oy kaybına uğramış ve %20,8 ile üçüncü sırada yer alabilmiştir. 1991 seçimlerinin DYP kadar RP'nin de zaferiyle sonuçlandığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim RP, oy oranını %7,2'den %16,9'a çıkarmıştır. Ancak bu oy artışında MHP ile yapılan taktik birleşmenin de etkisini göz ardı etmemek gerekir. DSP de %10 barajını geçen bir diğer parti olmuştur.

Bu noktada sorulması gereken belli başlı birkaç soru şunlardır: ANAP niçin iktidarı kaybedecek oranda gerilemiştir?. Yine SHP 1987'de yaptığı çıkışı niçin sürdürememiş, aksine gerilemiştir?. Bu sorulardan ilki için yanıt bulmak diğerine oranla daha kolay görünmektedir. Araştırmamızın birinci

bölümünde belirttiğimiz üzere; ANAP lideri Özal'ın neredeyse hanedanlık kurma seviyesine ulaşmış kayırmacılığı ve en az bunun kadar önemli olarak, ekonomik serbestleşmeyle oluşan işsizlik, yüksek enflasyon gibi sebepler ANAP'ın bu oy kaybı için yeterli görünmektedir. Zaten iktidarda 8 yıl kalmak da 1923-1950 döneminde CHP'nin tek parti dönemi ve DP'nin 1950-1960 arasındaki iktidarı dışında hiçbir partiye kismet olmamıştı. Yanıtlanması daha zor görünen ikinci soruya galince; SHP'nin özellikle belediye başkanlarından bazılarının adlarının skandallara karışması SHP'ye ne kadar oy kaybettirmiştir bilinmez ama bu gerilemede bunların önemi yadsınamaz.. Yine SHP'nin aldığı bu oy oranına Halkın Emek Partisi'nin oyları da dahildi. Kürt kökenli siyasetçilerin çoğunlukta olduğu HEP 7.6.1990'da kurulmuştu. (Zürcher,1999:423). Her ilde adayları bulunmadığı için seçimlere katılamayan HEP'in adayları, seçimlerde SHP listesinden yarışmıştı (Zürcher,1999:423). Bu durum batı'da olası bir kaybına yol açmış olsa dahi doğrusu, SHP güneydoğu'da yaptığı oy patlamasıyla bu açığı kapatmış görünmektedir. Çünkü SHP aşağıda da belirtileceği üzere güneydoğu başta olmak üzere birçok doğu ilinde birinci parti olmuştur. Bu durum da SHP'nin oy kaybetmesinde sözünü ettiğimiz skandalların etkisinin sanılandan daha büyük olduğunu destekler niteliktedir.

1991 seçimlerinin 'GAP' illerindeki sonuçlarına baktığımızda tablo 2'den anlaşılacağı üzere, SHP 8 'GAP' linden yedisinde açık arayla birinci olmuştur (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak). Sadece Şanlıurfa'da SHP birinci olamamıştır. SHP'nin güneydoğu'da, dolayısıyla 'GAP' kapsamındaki illerde birinci olmasının Halkın Emek Partisi milletvekillerinin SHP listesinden seçimlere katılmalarından kaynaklandığını yukarıda belirtmiştik. Peki neydi SHP'yi değilse de HEP'i güneydoğu'da (dolayısıyla 'GAP'illerinde) açık ara birinci yapan şey?.

Bu soruyu cevaplarırken yaşanan sorunu 'Güneydoğu sorunu' olarak addettiğimizi hatırlatmak, analizlerimizin daha iyi anlaşılması için yerinde bir hareket olacaktır. Sorunu 'Güneydoğu sorunu' olarak değerlendirenlere göre, sorunun kaynağı bölgeler arasındaki dengesizlik olduğu için doğu ile batı arasındaki kalkınmışlık düzeylerindeki dengesizlik hakkında çeşitli çalışmaları bulunan Sönmez'in şu satırlarına yer vermek konumuz açısından aydınlatıcı bilgiler sağlayacak nitelikte görünmektedir:

' Kapitalizmle yarışma, oyunu onun kurallarıyla oynamayı içeriyordu. Bu da sermaye birikimini hızlandırmak için 'malîyetleri en aza indirip', 'artık'ı en çoğa çıkarmak kuralıydı'. Bu kural, sanayilerin de hammaddeye ve tüketiciye en yakın, ulaştırmanın en kolay olduğu bölgelere

kurulması, dolayısıyla bu ‘en optimal nokta’dan uzak bölgelerin, tercih dışı kalması sonucunu doğuruyordu (Sönmez,1992: 16).

Türkiye yüzölçümünün yüzde 30’a yakın bölümünün yer aldığı ‘doğu’da 1935 sayımına göre nüfusun yüzde 15’ini oluşturan 2.5milyon kişi yaşamaktaydı. Ancak bu topraklar ve nüfus, T.C.’nin diğer bölgeleriyle neredeyse kopuktu (Sönmez,1992:99). O güne kadar demiryolundan mahrum kalmış ‘doğu’ ve güneydoğu’nun da ‘demir ağlarla örülmesi’ ve batı ile entegrasyonu, yapılacak işler listesinin ilk sıralarında yer aldı. Bu bölgelere yapılacak demiryolu, ekonomik amaçların dışında politik-askeri nedenlere de dayanıyordu. Ulaşım olanağı bulunmayan bu bölgelerdeki ayaklanmaları bastırmak için asker sevkıyatında demiryolunun en büyük kolaylık olduğu biliniyordu. Hatta 1925’teki Şeyh Said, ayaklanmasının bastırılması, Suriye’yi mandasında tutan Fransızlar’ın demiryolunu kullanma iznini vermeleriyle mümkün olmuştu (Sönmez,1992:100).

Demiryolu, her şeyden önce hudutlara kadar ulaşmayı hedefliyordu. İç ve dış güvenlik açısından demiryoluyla sağlanacak ulaşım olanağına büyük bir önem veriliyordu. Ancak hudutlara doğru yol alırken de demiryolunun maden bölgelerinden, tarıma elverişli yörelerden ve hayvancılık potansiyeli yüksek merkezlerden geçirilmesine dikkat ediliyordu. Örneğin Elazığ’daki krom ve bakır yataklarına, Erzurum-Kars’ın hayvancılık yapılan bölgelerine önem veriliyordu (Sönmez,1992:110).

Yukarıdaki satırlardan çıkarılacak sonuç özetle şöyledir: Doğuya yapılan yatırımlar zaten kısıtlı olmakla birlikte, yapılan bu kısıtlı yatırımlar da ‘doğu’nun kalkınmasından çok, batının enerji ihtiyacını karşılayıcı (madenlerin işletilmesi ve özellikle baraj yapımıyla) ve yine tarım ve hayvancılığın çoğunlukla eski yapısını muhafaza etmesi şartıyla batının bu yöndeki ihtiyaçlarını da karşılayıcı nitelikte olmuştur. Bir başka ifadeyle, ‘doğu’da ağır sanayinin oluşması için ciddi bir adım atılmamış, bunun yerine tamamlandığında 100 kişiyle dahi işletilebilecek barajlar yapılmıştır. Tarım ve hayvancılık ise topraksız köylü oranının fazla olması dolayısıyla bir istihdam yaratmaktan uzak kalmış, köyünde işsiz kalan köylü (az da olsa tarımda makineleşmeyle birlikte) şehre geldiğinde sanayinin oluşmamış olmasına bağlı olarak iş bulamamış ve ‘ya işportacılık gibi marjinal işlere yönelmiş ya da batı’ya göç etmek durumunda kalmıştır.’ Bölge köylüsünün çoğunlukla topraksız olmasına Sönmez de vurgu da bulunmakta ve şöyle demektedir:

‘1950 Tarım Sayımı, bölgedeki topraksız köylü konusunda da bilgiler veriyor. Söz konusu tarihte Türkiye genelinde %5.9 olarak saptanan topraksız aile oranı, Urfa, Diyarbakır gibi

feodalizmin direndiği illerde %37'ye çıkıyordu. Van, Siirt Malatya, toprak toplulaşmasının görüldüğü diğer önemli illerdi. Bu bölgelerde Kürt beyliklerinin merkeze bağlanmasının ardından geçici olarak iktidarları sarsılan aşiret reisleri 1858'de çıkarılan Arazi Kanunnamesi'nin de pekiştirilmesiyle büyük toprakların sahibi oldular. Yöredeki köylüyü ortakçı ve kiracı olarak kendilerine bağlayan toprak ağalarının 1926'da Şeyh Said ayaklanmasının arkasından çıkarılan yasayla topraklarının bir kısmı müsadere edildi. Ne var ki, toprak ağaları, bir süre sonra çıkan aftan yararlanarak geri döndüklerinde topraklarını tekrar ele geçirdiler. Bu arada mecburi iskana tabi tutulan toprak ağaları, çıkan af sonrası bölgelerine döndüklerinde görece küçük toprak sahiplerinin, geri dönmeyenlerin topraklarını da alarak mülklerini genişlettiler (Sönmez,1992:122).

Kanımızca, bahsedilen bu feodal yapının bugün dahi varlığını koruması sayesinde ki, başta büyük toprak sahipleriyle geçmişten beri çıkarları uyuşan partiler (AP ve devamı DYP ve yine tabi ki ANAP) başta olmak üzere bir çok parti aşiret reisleriyle anlaşarak bölgeden milletvekili çıkarabilmişlerdir. Nitekim tablo 2'ye baktığımızda DYP' nin,1991 yılında Güneydoğu da SHP'nin ezip geçtiği bir yılda dahi Şanlıurfa da 1. ve Diyarbakır 'da ve G.Antep de ise 2.sırada yer aldığını görmekteyiz.

1991 seçimlerinin 'Güneydoğu Sorunu' dolayısıyla Türk siyasal tarihinde bir dönüm noktası olmasından dolayı söz konusu sorun üzerinde biraz daha ayrıntılı durmak gerekmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere doğu,kalkınmışlık açısından sürekli olarak 'batı'dan geri kalırken bu durum salt ekonomik değil farklı birçok boyutta sorunların habercisi olmaktaydı. Bu konuda Sönmez şunları demektedir: Az gelişmiş bölge sakinleri, kendilerine üvey evlat muamelesi yapıldığı gerekçesiyle tepkilerini politik düzeye de yansıtıyorlar.Bu da ülkedeki gerilimleri artırıcı bir unsur (Sönmez,1990:15).

Bu durumun,yani doğu'nun geri kalmışlığının ilk kez sorun olarak kabul edilip tedbir alınması 1963-1965 döneminde iktidarda bulunan İnönü hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. 1963-1965 İkinci İnönü Hükümeti Programında da Doğu ile ilgili olarak şöyle deniliyordu: 'Kalkınma Planında yer alan sosyal politikamız gelir dağılımındaki ve bölgelerarası kalkınmadaki aşırı ve adaletiz farkların giderilmesine dayanır.Bu amaçla milli gelirin hızla arttırılması ve artan milli gelirin,dar gelirli vatandaşlarımıza,az gelişmiş bölgelerimize ve 'doğu' bölgelerimize öncelikle yöneltilmesine,böylelikle bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesine çalışacağız (Tutanak Dergisi C:24, 35:Aktaran;Sönmez,1990) .

Görüldüğü üzere ilk kez 1963'te uygulanmaya başlanan 'Kalkınma Planları'da 'doğu'nun kalkınmada geri kalmışlığı tespit edilmiştir.Ancak 1980'lere geldiğimizde Özal'la birlikte ekonomik devlet müdahalesinin minimum seviyeye gelmesi girişimciliğin (özel) gelişmemiş olduğu doğu için yıkım demektir.Özal'ın anti-kamucu yaklaşımına göre,kamu kesiminin ekonomideki payı daraltılmalı ve özel girişim ekonominin örgüsü olmalıydı.

Bu arada 1980'lerde ortaya çıkan PKK terörü ve devletin buna karşı tedbir alırken sivil halkın da zarar görmesi bölge halkının devletten soğumasına,siyasal olarak yabancılaşmasına yol açmış ve siyasette marjinal uçlara kayması sonucunu doğurmuştu.Artık güneydoğu halkı kalkınmamış olmalarını etnik kimliklerine bağlamakta, Kürt oldukları için geri bırakıldıklarına inanmaktaydılar. Bu iddianın haklılığı tartışılmakla beraber gerçek olan bir şey vardı ki; sözü edilen noktaya özellikle vurgu yapan, Kürt kökenli yöre halkının hakkını savunma misyonunu üstlenen HEP ve devamı niteliğindeki partilerin 1991 ve sonrası seçimlerde 'doğu' ve güneydoğu'da (dolayısıyla GAP illerinde) mutlak bir üstünlüğe sahip olacak olmasıydı.Yani 1980'lerde tırmanan şiddet olaylarına ANAP'ın gerekli (gerçekçi) tedbirler almamasının da doğu halkını böylesi bir siyasal reaksiyona ittiğini teşhis etmek mümkün görünmektedir. Sönmez de bu iddiamızı destekler nitelikte bir olayı aktarmaktadır.

“DP'nin Doğu'da dikkat çekici bir ağırlığa sahip olmasının bir nedeni,tek parti iktidarına duyulan tepki ile ilgiliydi.Gerek Kürt ayaklanmaları sırasında gerekse İkinci Dünya Savaşı yıllarında doğu insanı önemli baskılara maruz kalmıştı. DP'nin 'yeter,söz milletin' sloganı tüm Türkiye'de olduğu gibi Doğu'da da tuttu.Özellikle DP'nin 'doğu'da yaşanan bazı haksızlıkların hesabını sorması bölgede sempati ile karşılandı.Örneğin tarihe 'Özalp Olayı' ya da 'Muğlalı Olayı' adıyla geçen olayın hesabını sormak, DP'ye büyük puan kazandırdı.Olay şuydu: 2.Dünya Savaşı sırasında darlığı çekilen bazı maddeler dolayısıyla sınır bölgelerinde kaçakçılık olayları artmıştı.Bölgedeki Kürt aşiretlerle jandarma arasında sık sık çatışmaya yol açan bu olaylardan biri de Van'ın Özalp ilçesinde patlak verdi.Bir bölümü İran topraklarında yaşayan Milan aşiretinin Temmuz 1943'te büyük bir hayvan sürüsünü gasp ettiği ve İran'a kaçırdığı İhbar edilmişti. Jandarma birlikleri kaçakçıları yakalayamadılar.Ardından aşiretin Özalp'ta yasaya 40 mensubu gözaltına alındı.Mahkeme sadece 5 kişiyi tutuklayıp geri kalanları salıverdi. Ancak Özalp'e gelen 3.Ordu Komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle 33 köylü sorgulanmak üzere iki asteğmenin komutasındaki bir askeri birliğe teslim edildi.Köylüler sınıra yakın bir yerde kurşuna dizildi.Daha sonra hazırlanan tutanakta da kaçmaya çalışırken dur ihtarına uymadıkları için vuruldukları ifade edildi.Olayda yaralı olarak kurtulan bir köylü durumu ilgili makamlara

bildirdi.Ancak başvurulardan sonuç alınamadı.DP'nin etkili bir muhalefet olarak mecliste yer almasının ardından olay yeniden gündeme geldi.TBMM Başkanlığına verilen bir soru önergesiyle olayla ilgili asker ve sivil yöneticiler hakkında soruşturma açıldı.” (Sönmez,1990:141).

Siyasi kültüründe tepki oylarıyla bir partiyi başa getirdiği çokça görülen Türk halkı tek parti yönetimine tepki olarak (rakibinin savunduğu çok da önemli olmaksızın) DP'yi başa getirdiği gibi, 1980'lerde gelişen şiddet olaylarında zarar gören güneydoğu halkı da seçimde bunun hesabını ANAP'a sormuş görünmektedir.

1991 seçim sonuçlarıyla ilgili üzerinde durulması gereken son bir nokta da, Türkiye genelinde %16,9'luk bir oy almasına rağmen RP'nin 'GAP' illerinde hemen hiçbir varlık gösterememesidir. Kanımızca bu durum Kürt kimliğine halkın memnuniyetsizliğinin had safhaya ulaştığı bir dönemde vurgu yapan HEP ile ilgili olduğu kadar RP'nin Türk milliyetçiliğine vurgu yapan bir partiyle (MHP) birlikte seçimlere girmesiyle de ilgilidir.

Yine bu dönemde ANAP'ın en önemli icraatlarından biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) için Sönmez şöyle demektedir. ' Pazar için üretim artacağı, toprakların daha çok sulu tarım yapılan kapitalist çiftlikler şeklinde kullanılacağı Güneydoğu'da, köylülüğün kapitalist çiftçi-tarım işçisi biçiminde farklılaşması süreci hızlanacaktır. Tarımda makinalaşma mülksüzleşmeyi iyice arttırırken bir bölüm nüfus da kentlere göçecek, böylece, nüfus ve kent dokusunda da belli değişimler yaşanacaktır. Tarımdaki üretim artışının etkisiyle gelişmesi beklenen tarımsal sanayinin kentlerde kurulması halinde, kırdan göçen nüfus, sanayide işgücü olarak kullanılabilir, Ayrıca tarım ve sanayide kapitalistleşmenin hızı, bölgeye göçleri de davet edebilecektir. Güneydoğu'nun sosyal deseninde yaşanacak bu değişimler kendi kurumlarını, yeni kabuklarını da yaratacak kuşkusuz (Sönmez, 1998: 184,185).

14 Aralık 1995 Genel Seçimi

Seçmen Sayısı: 34.155.981

Kullanılan Oy: 29.101.469

**Geçerli Oy
Sayısı: 28.126.993**

Katılma Oranı: % 85.2

Parti	Oyu	%	MV
RP	6.012.450	21.3	158
ANAP	5.527.288	19.6	131
DYP	5.396.009	19.2	135
DSP	4.118.025	14.6	76
CHP	3.011.076	10.7	50
MHP	2.301.343	8.1	-
HADEP	1.171.623	4.1	-
Bağımsızlar	133.895	0.48	-
YDH	133.889	0.48	-
MP	127.630	0.45	-
YDP	95.484	0.34	-
İP	61.428	0.22	-
YP	36.853	0.13	-

www.belgenet.com

**1995 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE
GAP İLLERİNDE PARTİLERİN ALDIĞI OY ORANI VE SAYILARI**

<u>DIYARBAKIR</u>			<u>GAZİANTEP</u>			<u>MARDİN</u>			<u>ŞANLIURFA</u>			<u>SİİRT</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
HADEP	46,31	152.803	RP	23,75	100.286	ANAP	22,27	37.784	RP	26,18	92.095	RP	27,96	19.706
RP	18,80	62.049	ANAP	17,02	71.857	HADEP	21,95	37.233	DYP	25,04	88.071	HADEP	26,60	18.745
ANAP	13,82	45.612	DSP	16,20	68.413	RP	20,02	33.970	ANAP	17,08	60.090	ANAP	14,24	10.034
DYP	10,83	35.754	DYP	13,66	57.678	DYP	19,73	33.475	HADEP	13,72	48.265	DYP	10,04	7.077
DSP	2,62	8.643	CHP	10,45	44.108	MHP	5,43	9.213	BAĞ.	8,43	29.640	CHP	8,56	6.032
CHP	1,97	6.501	MHP	10,13	42.758	CHP	4,54	7.695	MHP	3,74	13.138	MHP	6,87	4.844
MHP	1,95	6.443	HADEP	6,66	28.115	BAĞ.	2,19	3.715	CHP	2,25	7.926	DSP	2,07	1.456
YDH	1,57	5.188	YDH	0,71	2.980	DSP	1,75	2.962	DSP	1,94	6.822	YDH	1,30	916
YDP	0,71	2.344	YDP	0,43	1.814	YDH	0,80	1.362	MP	0,56	1.979	MP	0,91	642
MP	0,53	1.746	MP	0,42	1.792	MP	0,55	941	YDH	0,52	1.843	YDP	0,60	424
BAĞ.	0,49	1.620	BAĞ.	0,24	998	YDP	0,44	750	YDP	0,29	1.015	BAĞ.	0,39	273
İP	0,22	731	İP	0,22	908	YP	0,16	272	YP	0,12	426	İP	0,26	181
YP	0,17	555	YP	0,12	518	İP	0,16	267	İP	0,12	421	YP	0,20	140

<u>ADİYAMAN</u>			<u>BATMAN</u>			<u>KİLİS</u>			<u>ŞIRNAK</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
RP	32,55	64.205	HADEP	37,24	43.987	DYP	37,21	17.716	DYP	29,31	19.399
DYP	18,58	36.641	RP	25,76	30.432	RP	25,73	12.248	HADEP	25,88	17.130
ANAP	14,76	29.104	ANAP	15,46	18.266	ANAP	12,84	6.114	ANAP	13,86	9.175
CHP	10,88	21.454	DYP	14,34	16.939	CHP	9,52	4.533	CHP	8,86	5.868
HADEP	9,47	18.672	CHP	1,74	2.051	MHP	6,69	3.183	RP	8,32	5.509
MHP	6,76	13.324	MHP	1,49	1.760	DSP	5,74	2.731	YDH	4,37	2.896
DSP	2,88	5.687	DSP	1,49	1.755	HADEP	0,93	445	MHP	4,26	2.822
BAĞ.	1,79	3.537	YDH	0,90	1.062	YDH	0,39	187	DSP	2,82	1.865
MP	0,86	1.694	YDP	0,73	857	MP	0,39	186	YDP	0,89	588
YDH	0,57	1.119	MP	0,45	532	YDP	0,34	164	MP	0,77	510
YDP	0,45	891	İP	0,15	175	İP	0,14	68	İP	0,34	224
İP	0,25	492	BAĞ.	0,13	156	YP	0,08	36	YP	0,32	209
YP	0,21	422	YP	0,12	142	BAĞ.	0,00	0	BAĞ.	0,00	0

4.4. 1995 Türkiye Milletvekili Genel seçim Sonuçları İle GAP İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması

Tablo 1'e baktığımızda RP'nin 1980 darbesi sonrasında katıldığı ilk seçim olan 1987 seçimlerinden beri yükselen grafiğinin nihayet 1995 seçimlerinde birincilikle sonuçlandığını görmekteyiz. Yine 1991 seçimlerinde ilk sırada yer alan DYP'nin büyük bir oy kaybının olduğu göze çarpmaktadır (%27'den %19,6'ya düşmüştür.) RP'yi sırasıyla ANAP, DYP, DSP ve CHP izlemiştir. Ülke barajı olan %10'u geçemeyen MHP ise %8,2'de kalmıştır. Gözlerden kaçırılmaması gereken bir nokta, gerek 1991 gerekse 1995 seçimlerinde ANAP ve DYP'nin oylarının birbirine olan yakınlığıdır. Zira bu iki parti, programları açısından birbiriyle aynı çizgide yer almalarına rağmen parti liderinin kişisel hırsları ve husumetleri nedeniyle birleşmiyor görünmekteydiler. 1991 seçimlerine katılıp 1995 seçimlerinde yer almayan SHP yeni kurulan CHP ile birleşmiş, ancak 1991'de %20,8 oy alan SHP'nin bu katılımı CHP'ye beklendiği kadar büyük oy kazandırmamış, CHP %10'luk barajı zor geçmiştir. Kanımızca soldaki bir partinin (SHP) CHP'yle birleşiminden yararlanan parti DSP olmuş ve 1991'de %10,8 olan oy oranı 1995'te %14,6'ya çıkarmıştır.

Tablo 2'ye, yani GAP illeri seçim sonuçlarına baktığımızda ise 1991 seçim sonuçlarını Türk siyasal hayatı için bir dönüm noktası olarak nitelememizin nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Toplam 9 GAP ilinden ikisinde HADEP yüksek oy oranıyla birinci olmuş (Diyarbakır, Batman) ikisinde ise çok az bir oy farkıyla RP'den sonra ikinci olmuştur. (Şırnak, Siirt) Diğer GAP illerinde ve 'GAP' kapsamında yer almayan daha birçok doğu ve güneydoğu ilinde de HADEP'in aldığı yüksek oy oranı dikkate alındığında (Hakkari, Van, Bingöl, Muş gibi), 1991 seçimlerine SHP çatısı altına giren HEP'in devamı bir parti olan HADEP'in güneydoğu halkının tek temsilcisi olduğu ve Kürt kimliğine vurgu yapan söyleminin yöre halkında büyük bir sempati yarattığı anlaşılmaktadır.

Ancak 1995 'GAP illeri seçim sonuçları sadece HADEP'in aldığı yüksek oy oranıyla değil, daha birçok açıdan ilginç görünmektedir. Bunlarda biri Kürt milliyetçiliğine vurgu yapan bir partinin bu denli yüksek oy aldığı bir seçimde dahi, ülke genelindeki yüksek oy oranına paralel olarak bu bölgede de RP'nin aldığı yüksek oy oranıdır. Kanımızca bu durum, bir yandan RP'nin ülke genelindeki yükselişle ilgili olduğu kadar, diğer yandan bölge halkının muhafazakar yapısı ve yine bölge halkının HADEP'nin %10'luk ülke barajını aşamayacağını düşünerek, bir başka

partie yönelmesiyle ilgilidir. Bu durumda söz konusu parti de gerek bölge halkının muhafazakar yapısıyla (tabi 1980 darbesiyle partilerin kapatılıp, siyasetin tarikatler çevresinde yapılıp, bu tarikatlerin oy deposu haline gelmesi de unutulmamalıdır) gerekse daha önce HEP gibi kapatılmış (devletin resmi ideolojisinin hışmına uğramış) bir partinin devamı olması dolayısıyla RP olacaktı, öyle de oldu: RP GAP illerinden dördünde (Adıyaman, Gaziantep, Siirt, Şanlıurfa) birinci, ikisinde ise (Diyarbakır ve Batman) ikinci olmuştu. Ergil de 1980 yılında yaptığı çalışmasında bu iddialarımıza ışık tutacak nitelikte şu tespitlerde bulunmuştur: Çelişkili buguların kaynaklandığı bir başka alan da yabancılaşma ile siyasal katılmanın ilişkisidir. Siyasete yabancılaşanların, siyasal eylemci ya da siyasal önder olmasının daha düşük bir olasılık olduğu ileri sürülmüştür (Rose,1962, Schulze,1966; Alford ve Scoble, 1968; Aktaran: Ergil. 1980:109). Öte yandan yeni bir rejimin dışına düşen (uyuşamayan ya da kendisine istediği yer verileyen) bir eylemcinin de yabancılaşabileceği gösterilmiştir (Johnson, 1965; Aktaran: Ergil, 1980:109). Bu konuda diğer bir ilginç bulgu da, yabancılaşan bir önderin hızla değişen bir toplulukta gereken yeni bir önderlik tipi için bir seçenek oluşturduğudur (Lawry, 1962: Aktaran: Ergil, 1980:109). Yabancılaşan bireylerin, kendileri gibi sistem-dışı tutum ve davranışları temsil eden bir önderin etkisinde kalmaları akla yakın bir olasılıktır (Ergil, 1980:109).

Ergil'in sözünü ettiği özellikle bu son durum, gerek HADEP ve gerekse RP'nin 'GAP' illerinde (dolayısıyla doğu ve güneydoğu'da) yükselişini açıklayıcı nitelikte görünmektedir. Şöyle ki, temeli Cumhuriyet'in ilk yıllarına dayanan toplumdaki kopuk gerçekleşen siyasete yabancılaşan bireyler yine resmi söyleme yabancılaşmış bireyler ve partiler için potansiyel bir oy deposu haline gelmişlerdir. Bunlardan RP Türkiye genelinde birinci olurken, HADEP de Kürt kimliğine vurgu yapmasıyla devlete yabancılaşmış bireylerin oylarını kolayca toplamış gözükmektedir.

Türk halkının Cumhuriyetle birlikte toplumdaki kopuk bir siyasetle yöneltildiğine dair araştırmamızın birinci bölümünde de aktardığımız, Toker ve Tekin'in paragraflarını bu nokta da hatırlatmak kanımızca faydalı olacaktır: ' Batı siyasi düşüncesinde, siyasal organizasyonun 'yapma bir şey 'olduğu anlayışı, insanın doğası gereği toplumsal veya siyasal bit varlık olmadığını, dolayısıyla siyasal organizasyonun da doğadan gelen bir şey olmayıp, insanlar tarafından kurulduğunu ifade eder. Ne var ki, aynı düşünce geleneğinde, siyasetin ve siyasal organizasyonun doğal veya Tanrısal bir temelini bulmadığı fikri, kaçınılmaz olarak siyasal gücün meşrulaştırılması sorununa yol açmaktadır. Yani, insanların bizzat kendi doğalarından veya Tanrı'nın onlar için tasarlamış olduğu evrensel bir plandan kaynaklanan yükümlülüklerinin

olmadığı modern koşullar altında, siyasal gücün meşruiyet temelleri, yani ona boyun eğmeyi haklı ve meşru kılan gerekçeler neler olacaktır?.

Modern siyasi düşüncenin bu soruna getirdiği ve bugün de geçerliliğini koruyan belli başlı iki yanıtta söz edilebilir. Bunlardan ilki, liberal siyaset felsefesi içinde gelişen ‘doğal haklar’ veya ‘insan hakları’ teorisi; ikincisi ise Cumhuriyetçi siyaset felsefesi içinde gelişen ‘halk egemenliği’ teorisi. Her iki teori de, farklı bakımlardan, ‘modernliğin özgürleştirici boyutları’ denen şeyin tesis edilmesine katkıda bulunmuştur: ‘doğal haklar’ teorisi, bireyin topluma ve dolayısıyla devlete önselliğini temellendirmiş ve böylece bireye, devlet karşısında moral bir dokunulmazlık sağlamıştır. Cumhuriyetçi siyaset felsefesi ise siyasal katılımı merkeze alan bir kamusal alan teorisi geliştirmiş ve bu sayede yurttaş özgürlüğünü yani siyasal özgürlüğü tesis etmiştir (Toker ve Tekin, 2002:86).

Gerçek ifadesini ‘cumhuriyetçilik’ ve ‘halkçılık’ ilkelerinde bulan bu anlayış Türk toplumunu onların yerine iyi olduğuna karar verilen bir yöne doğru siyasal erke yönetme yetkisini sunmaktaydı. Kısacası, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren kamusuz bir siyaset izlenmiş, bu da halkı siyasal olarak yabancılaşan lider ve partilerin ‘av’ı durumuna getirmiştir. Doğu ise bölgesel olarak geri kalmışlığını –haklı ya da haksız olarak- etnik kimliğine bağlayınca HADEP’in oy deposu haline gelmiş, 1995 seçimlerinde HADEP bu bölgeden (dolayısıyla ‘GAP’ illerinden) yüksek oranda oy elde etmiş. Ancak %10’luk ülke barajını geçemediği için milletvekili çıkaramamış, bu bölgenin milletvekillikleri HADEP’i takip eden partiler arasında bölüşülmüştür. ‘GAP’ illerindeki seçim sonuçlarıyla ilgili, kayda değer bir durum da tam bu nokta da göze çarpmaktadır. Nitekim, %10’luk barajı geçemediği için bölgeden milletvekili çıkaramayan HADEP’in yerine milletvekili çıkaran partilere baktığımızda daha öce üzerinde durduğumuz RP’nin yanı sıra ANAP ve DYP’nin de bir hayli fazla milletvekilliği çıkardığı görülmektedir. HADEP’in yüksek oy oranına sahip olmasını ve RP2nin de neredeyse aynı oranda oy almasının nedenlerini önceki satırlarımızda tespit ve teşhis etmiş bulunmaktayız. ANAP ve DYP’nin yüksek oy oranına gelince, bölgedeki topraksız köylünün çokluğu ve buna bağlı olarak aşiret reislerinin etkinliğini sürdürdüğünü ve büyük toprak sahipleriyle çıkarları her zaman uyuşmuş olan bu iki partinin mevcut feodal yapıdan aşiret reislerine vaatler vererek yararlandığını söyleyebiliriz.

18 Nisan 1999 Genel Seçimi

Seçmen Sayısı: 37.566.093

Kullanılan Oy: 32.654.653

Geçerli Oy Sayısı: 31.160.436

Katılma Oranı: % 86.9

Parti	Oyu	%	MV
DSP	6.919.670	22,19	136
MHP	5.606.583	17,98	129
FP	4.805.381	15,41	111
ANAP	4.122.929	13,22	86
DYP	3.745.417	12,01	85
CHP	2.716.094	8,71	-
HADEP	1.482.196	4,75	-
BBP	456.353	1,46	-
Bağımsızlar	270.265	0,87	3
ÖDP	248.553	0,80	-
DTP	179.871	0,58	-
LDP	127.174	0,41	-
DP	92.093	0,30	-
MP	79.370	0,25	-
BP	78.922	0,25	-
İP	57.607	0,18	-
EMEP	51.756	0,17	-
YDP	44.787	0,14	-
SİP	37.680	0,12	-
DEPAR	37.175	0,12	-
DBP	24.620	0,08	-

**1999 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE
GAP İLLERİNDE PARTİLERİN ALDIĞI OY ORANI VE SAYILARI**

<u>DİYARBAKIR</u>			<u>GAZİANTEP</u>			<u>MARDİN</u>			<u>SANLIURFA</u>			<u>SİİRT</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
HADEP	45,90	186.808	MHP	20,00	99.444	HADEP	25,26	55.538	DYP	23,78	100.394	HADEP	22,12	18.319
FP	14,57	59.310	DSP	19,52	97.025	DYP	19,22	42.254	FP	21,41	90.387	DYP	22,09	18.291
DYP	11,19	45.527	FP	15,85	78.822	ANAP	16,44	36.140	HADEP	16,56	69.900	FP	13,36	11.066
ANAP	11,13	45.307	CHP	13,99	69.568	FP	11,81	25.966	ANAP	13,98	59.001	ANAP	12,57	10.405
DSP	4,98	20.265	DYP	10,32	51.323	BAĞ.	9,88	21.729	MHP	8,49	35.864	BAĞ.	9,69	8.023
CHP	3,02	12.273	ANAP	9,93	49.369	DSP	9,03	19.847	CHP	6,05	25.530	CHP	6,51	5.391
MHP	2,76	11.217	HADEP	5,48	27.238	CHP	2,86	6.295	DSP	4,59	19.392	DSP	5,09	4.217
DTP	1,82	7.419	BBP	1,74	8.674	MHP	1,93	4.242	DTP	1,83	7.707	MHP	5,01	4.145
BBP	1,02	4.162	DTP	0,85	4.248	DTP	0,81	1.788	BBP	1,40	5.903	BBP	1,18	973
DP	0,93	3.790	ÖDP	0,49	2.456	BBP	0,81	1.770	BP	0,29	1.241	DTP	0,55	454
BP	0,52	2.136	BP	0,27	1.348	DP	0,38	840	MP	0,28	1.165	ÖDP	0,33	277
DBP	0,47	1.922	LDP	0,25	1.259	ÖDP	0,28	608	ÖDP	0,23	967	BP	0,31	258
MP	0,32	1.306	DP	0,25	1.243	YDP	0,26	561	YDP	0,21	890	MP	0,26	212
LDP	0,28	1.121	MP	0,22	1.110	BP	0,23	512	DEPAR	0,20	824	LDP	0,24	198
YDP	0,27	1.090	BAĞ.	0,22	1.094	DBP	0,19	421	DBP	0,16	689	YDP	0,18	150
İP	0,19	781	İP	0,17	838	LDP	0,18	400	EMEP	0,16	677	EMEP	0,18	147
DEPAR	0,18	753	EMEP	0,13	638	MP	0,17	366	LDP	0,14	599	SİP	0,14	112
SİP	0,18	729	YDP	0,12	609	SİP	0,09	205	SİP	0,13	543	DBP	0,11	92
BAĞ.	0,14	565	SİP	0,09	453	İP	0,09	198	İP	0,12	486	İP	0,09	77
EMEP	0,14	552	DEPAR	0,08	384	EMEP	0,07	164	BAĞ.	0,01	25	DP	0,00	0
ÖDP	0,00	0	DBP	0,00	0	DEPAR	0,00	0	DP	0,00	0	DEPAR	0,00	0

<u>ADIYAMAN</u>			<u>BATMAN</u>			<u>KİLİS</u>			<u>SIRNAK</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
FP	27,54	62.496	HADEP	43,40	60.804	DYP	23,04	12.017	HADEP	24,08	20.752
DYP	16,96	38.489	DYP	14,11	19.769	MHP	21,05	10.983	ANAP	16,93	14.595
CHP	12,08	27.402	FP	13,87	19.435	DSP	20,36	10.620	BAĞ.	16,27	14.020
MHP	10,61	24.072	ANAP	10,51	14.729	FP	15,44	8.055	FP	11,14	9.598
ANAP	10,48	23.786	CHP	4,09	5.724	ANAP	9,21	4.805	DYP	10,23	8.818
HADEP	7,52	17.055	BAĞ.	3,63	5.082	CHP	6,18	3.225	CHP	5,14	4.432
DSP	6,33	14.356	DTP	3,09	4.326	BBP	1,28	668	MHP	4,99	4.299
BBP	3,61	8.182	DSP	2,42	3.396	HADEP	0,85	441	DSP	4,54	3.912
DP	0,85	1.932	MHP	2,07	2.901	LDP	0,54	283	DTP	2,91	2.505
DTP	0,80	1.815	BBP	0,84	1.173	DP	0,34	177	YDP	0,93	798
BP	0,80	1.810	DP	0,46	640	DTP	0,26	137	BBP	0,81	698
MP	0,58	1.315	BP	0,37	516	ÖDP	0,26	137	DP	0,43	367
ÖDP	0,50	1.145	SİP	0,25	348	BP	0,25	133	MP	0,34	290
LDP	0,30	673	DEPAR	0,23	320	MP	0,24	125	DBP	0,33	282
BAĞ.	0,26	587	YDP	0,22	310	YDP	0,17	89	DEPAR	0,24	207
EMEP	0,21	476	MP	0,21	288	EMEP	0,15	79	LDP	0,20	171
YDP	0,17	377	İP	0,10	141	İP	0,15	77	İP	0,18	152
İP	0,16	363	LDP	0,08	117	SİP	0,12	60	EMEP	0,16	142
SİP	0,13	299	EMEP	0,06	82	DBP	0,11	55	SİP	0,16	137
DBP	0,13	296	ÖDP	0,00	0	BAĞ.	0,00	0	BP	0,00	0
DEPAR	0,00	0	DBP	0,00	0	DEPAR	0,00	0	ÖDP	0,00	0

4.5. 1999 Türkiye, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları İle GAP İlleri Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarının Karşılaştırılması

1999 seçim sonuçlarının değerlendirebilmesi için seçimlerden kısa süre önce meydana gelen bir olayı hatırlamak gerekir. Seçimlerden kısa süre önce PKK lideri Abdullah Öcalan yakalanmış ve bu durum toplumda milliyetçi duyguların reaksiyona geçmesine yol açmıştır. PKK liderinin yakalanması iki partinin oylarını hayli arttırmasına yol açacaktı. Bu partilerden biri aşırı milliyetçi 'MHP' diğeri ise ANAP'la yaptığı koalisyon gereği o günlerde başbakanlık sırasının kendisinde olduğu Ecevit'in DSP'siydi. Halk bir taraftan Abdullah Öcalan'ın yakalanması nedeniyle iktidarda bulunan hükümeti (dönüşümlü başbakanlık nedeniyle o sıra başbakan olan Ecevit'li DSP'yi) diğeryandan da milliyetçi duyguların kabarmasına bağlı olarak MHP'yi seçimlerde üst sıralara taşıyacaktı.

Söz konusu bu durum tablo 1'e baktığımızda daha açık görülmektedir. 1999 seçimleri sonunda DSP %22.2'lik oy oranıyla birinci olmuş, %18'lik oy oranıyla MHP ise ikinci sırada yer almıştır. Bu iki partiyi %15.4 ile FP(RP'nin devamı kapatılan) %13.2 ile ANAP ve %12 ile DYP izlemiştir. HADEP'in yanısıra 1999 seçimlerinde CHP de %10'luk ülke barajını geçememiştir.

Tablo 2'ye , 'GAP' illerindeki seçim sonuçlarına baktığımızda ise, bu illerdeki seçim sonuçlarının ülke genelindeki sonuçlarından büyük ölçüde farklılık arzettiğini görmekteyiz. Ülke genelindeki sonuçlarda DSP birinci, MHP ikinci sırayı almışken 'GAP' kapsamındaki illerden sadece G. Antep ve Kilis'te MHP birinci olmuştur. Yine DSP'nin de GAP illerinde aldığı en iyi sonuç G. Antep'de olmuş bu ilde DSP üçüncü sırada yaralarak iki milletvekili çıkarmıştır.

MHP'nin birinci olduğu G. Antep ve Kilis dışındaki 'GAP' illerinde ise HADEP'in (kapatılan HEP'in devamı) yine çok yüksek oranlarda oy aldığını, ancak %10'luk ülke barajını geçemediği için milletvekillerinin diğeryan partiler arasında bölüşüldüğünü görmekteyiz. Diğeryan GAP illerine oranla farklı sonuçların alınıp MHP'nin birinci parti olduğu G. Antep ve Kilis'te bu seçim sonuçlarının bu illerde diğeryan 'GAP' illerine oranla daha az Kürt kökenli nüfusun yaşamasıyla ilgili görünmektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere 1991 seçimlerinden itibaren bölge halkı HEP'i (ve daha sonra bu partinin devamı olan partileri) kendilerinin her türlü

(etnik,siyasal,kültürel,ekonomik vb.)haklarının neredeyse tek temsilcisi olarak görmektedir.HADEP'in %10'luk barajı geçmemesine bağlı olarak bölge milletvekillerini paylaşan partilere baktığımızda ise DYP ve ANAP'ın ağırlıkta olduğunu görmekteyiz.Kanımızca bu durum bölgede varlığını muhafaza eden feodal yapının ve partilerin bu feodal yapıdan faydalanarak aşiret reisleriyle her zaman uzlaşma zemini bulabilmiş olmasıyla ilgilidir.Adıyaman ve.Diyarbakır'da ise milletvekili dağılımında FP'nin birinci sırada yer alması bir yandan muhafazakar yapıyla ilgili olduğu kadar diğer yandan daha önce de belirtildiği üzere HADEP'in %10'luk ülke barajını geçemeyeceğini düşünenlerin aralarında ortak nokta bulunması dolayısıyla (nitekim FP de HADEP gibi daha önce resmi ideolojiye ters düştüğü için kapatılan partilerin biridir). FP'ye yönelmesiyle yakından ilgili görünmektedir.

Seçimlerle direk ilgisi olmasa da dolaylı olarak (anacak belki de direk olarak ilgili olan) ilgisi bulunan şu duruma da değinmek kanımızca bölgenin siyasal hayatı açısından aydınlatıcı bilgiler sağlayacak nitelikte görünmektedir: 'Öncelikle bölgedeki siyasal temsil sorununun Sivil Toplum Örgütleri üzerinde olumsuz yansımaları olmaktadır. Ülkedeki seçim sistemindeki zafiyet, siyasal partiler içinde kişisel erklerin hakim olması, tüm Türkiye'de fakat özellikle Güneydoğu'da halkın mevcut siyasal partilerde yer bulamamasına yol açmaktadır. Bölgede parti örgütlenmeleri toplumsal yapıdaki dengesizlikleri daha da pekiştirir bir şekilde, genellikle ağalık sisteminin çarpıklıklarını taşımaktadır. Dolayısıyla, halkın büyük çoğunluğu siyasal partilerde seslerini duyuramamaktadır. Bu olumsuz yapılanma, zamanla STÖ'lerin siyasal temsil yükümlülükleri üstlenmesi gerektiği algılamasına yol açmaktadır. Siyasal parti örgütlenmesinde yaşanan hukuki zorunluluklar ve temsil sorunu, STÖ'lerin kendilerine bir takım misyonlar yüklemelerine neden olmaktadır. Örneğin Diyarbakır'daki bir takım STÖ 'OHAL'e hayır', 'Köyler boşaltılmasın'... vs. gibi bir takım siyasi söylemler misyonunu edinmekte ve halk tarafından da yadırganmamaktadır. STÖ'lerin halk tarafından yadırganmayan siyasi misyon üstlenişleri, devlet ve sivil toplum ilişkileri alanında bir dizi olumsuzluğun yaşanmasına neden olmaktadır (Baysal, 1999:334).

Bu noktada sivil toplum örgütlerinin siyaset karşısındaki duruşları konusunu açmakta yarar görülmektedir. Siyaseti siyasi partiler yapar. Ancak bunun öncelikli koşullarından biri bütün partilerin siyaset yelpazesinde mevcut olmasıdır. Bu durumda siyasi görüş veya partiler üye veya delegeler yoluyla sivil toplum örgütlerini ele geçirmeye kalkışmayacaklardır. Diyarbakır'da görüştüğümüz STÖ'lerden birinin yöneticisi, bazı sivil toplum örgütlerinin içinde ideoloji kavgalarının yaşandığını ve bu nedenle bir sivil toplum örgütü olarak bağımsızlıklarını yaşayamamaktan şikayetçi olduğunu ifade etmiştir (Baysal, 1999:334,335).

Gerçekten de bizce de HADEP'in %10'luk ülke barajını geçemeyip, bölge halkının beklentilerini meclise taşıyamamasıyla birlikte bu yöndeki beklentiler kaybolmamış, bölge halkı tepkisini bir yandan yerel seçimlerde HADEP'i birinci parti yaparak gösterirken diğer yandan da sivil toplum örgütleri çerçevesinde siyaset yapmaya başlamıştır.

3 Kasım 2002 Genel Seçimi

Seçmen Sayısı: 41.436.538

Kullanılan Oy: 32.682.772

Geçerli Oy Sayısı: 31.416.584

Katılma Oranı: % 78,87

Parti	Oyu	%	MV
AKP	10.763.904	34,26	363
CHP	6.094.958	19,40	178
DYP	3.001.043	9,55	
MHP	2.619.899	8,34	
GP	2.276.706	7,25	
DEHAP	1.955.990	6,23	
ANAP	1.609.575	5,12	
SP	781.326	2,49	
DSP	386.113	1,23	
YTP	360.868	1,15	
BBP	320.224	1,02	
Bağımsızlar	313.852	1,00	9
YP	294.553	0,94	
İP	162.531	0,52	
BTP	149.768	0,48	
ÖDP	106.010	0,34	
LDP	89.643	0,29	
MP	69.532	0,22	
TKP	60.084	0,19	

2002 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE
GAP İLLERİNDE PARTİLERİN ALDIĞI OY ORANI VE SAYILARI

<u>DİYARBAKIR</u>			<u>GAZİANTEP</u>			<u>MARDİN</u>			<u>SANLIURFA</u>			<u>SİİRT</u>		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
DEHAP	56,13	236.689	AKP	40,04	193.995	DEHAP	39,58	89.113	AKP	22,90	99.331	AKP	84,82	55.203
AKP	15,96	67.298	CHP	19,20	93.033	AKP	15,43	34.746	DEHAP	19,28	83.600	CHP	13,79	8.972
DYP	7,19	30.330	DEHAP	8,00	38.737	CHP	11,62	26.151	DYP	16,49	71.507	İP	0,77	500
CHP	5,92	24.963	GP	7,19	34.839	ANAP	8,82	19.853	ANAP	10,24	44.407	TKP	0,62	404
ANAP	4,04	17.056	MHP	6,94	33.617	BAĞ.	8,43	18.978	CHP	9,90	42.946	ANAP	0,00	0
SP	2,30	9.691	DYP	6,35	30.781	DYP	8,22	18.509	MHP	7,94	34.442	YTP	0,00	0
GP	1,74	7.323	ANAP	4,38	21.196	MHP	2,77	6.241	SP	4,55	19.728	LDP	0,00	0
MHP	1,52	6.415	SP	2,17	10.512	SP	1,58	3.565	BAĞ.	4,38	19.014	BAĞ.	0,00	0
BAĞ.	1,35	5.711	BBP	1,66	8.065	GP	1,54	3.475	GP	1,71	7.406	SP	0,00	0
DSP	1,15	4.829	BTP	1,12	5.431	DSP	0,45	1.023	DSP	0,69	3.010	DSP	0,00	0
BBP	0,66	2.784	DSP	0,65	3.168	BBP	0,30	681	BBP	0,59	2.573	BTP	0,00	0
YP	0,45	1.903	YTP	0,63	3.065	YTP	0,28	633	BTP	0,30	1.280	DEHAP	0,00	0
YTP	0,44	1.865	İP	0,44	2.148	BTP	0,27	612	YTP	0,25	1.086	ÖDP	0,00	0
BTP	0,29	1.215	YP	0,41	1.984	YP	0,26	583	YP	0,24	1.043	YP	0,00	0
MP	0,24	1.017	MP	0,23	1.126	ÖDP	0,12	281	MP	0,14	610	MHP	0,00	0
ÖDP	0,19	791	ÖDP	0,22	1.070	MP	0,11	246	ÖDP	0,13	576	GP	0,00	0
İP	0,17	696	LDP	0,18	867	İP	0,08	179	İP	0,11	480	DYP	0,00	0
LDP	0,15	614	TKP	0,14	692	TKP	0,07	147	LDP	0,09	380	MP	0,00	0
TKP	0,12	490	BAĞ.	0,03	123	LDP	0,05	104	TKP	0,06	259	BBP	0,00	0

ADİYAMAN			BATMAN			KİLİS			SIRNAK		
Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy
AKP	41,42	88.831	DEHAP	47,10	70.027	AKP	36,39	18.308	DEHAP	45,94	47.567
CHP	13,39	28.710	AKP	20,62	30.654	DYP	15,18	7.637	AKP	14,02	14.512
DEHAP	11,97	25.666	DYP	9,59	14.255	BAĞ.	12,74	6.411	ANAP	11,38	11.787
DYP	9,76	20.935	ANAP	7,51	11.158	MHP	9,99	5.027	BAĞ.	9,68	10.022
SP	5,49	11.766	CHP	6,88	10.229	CHP	6,54	3.290	DYP	5,17	5.356
ANAP	5,36	11.494	SP	3,39	5.033	BTP	5,29	2.662	CHP	4,71	4.876
MHP	4,77	10.238	MHP	1,98	2.942	SP	3,56	1.793	MHP	2,88	2.979
GP	2,11	4.518	GP	0,79	1.169	DEHAP	2,26	1.139	DSP	1,88	1.948
DSP	1,80	3.850	BBP	0,52	766	ANAP	2,22	1.116	GP	1,26	1.300
BBP	1,45	3.120	YP	0,31	466	GP	2,10	1.058	BBP	0,62	643
YTP	0,76	1.632	YTP	0,30	446	BBP	1,06	532	YTP	0,62	642
BTP	0,32	697	DSP	0,27	401	YTP	0,75	377	YP	0,45	470
LDP	0,31	660	BTP	0,26	392	DSP	0,49	249	SP	0,43	445
YP	0,28	604	MP	0,16	231	ÖDP	0,45	226	BTP	0,26	266
MP	0,27	583	ÖDP	0,12	184	YP	0,34	169	MP	0,24	252
İP	0,25	544	LDP	0,08	112	İP	0,24	120	ÖDP	0,13	139
ÖDP	0,16	334	TKP	0,07	101	MP	0,17	85	LDP	0,13	130
TKP	0,12	249	İP	0,07	99	LDP	0,13	67	İP	0,12	128
BAĞ.	0,02	42	BAĞ.	0,00	0	TKP	0,08	40	TKP	0,07	76

5. BÖLÜM: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

A. Gap İllerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Özellikleri)

ADİYAMAN

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin diğer illeri gibi Adıyaman'da da iç ticaret ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktadır. Mevcut sanayi yapısı da tarımsal kaynak potansiyeline bağlı olarak gelişme göstermiştir. El sanatlarına yönelik olarak kilim, savan ve el dokuma halıları üretilmekte, iç ve dış pazarlarda satılmaktadır. Başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan Adıyaman'da ekili alanlar bütün il topraklarını dörtte biri kadar yer kaplar. En çok buğday, arpa ve mısır üretilir. Eskiden çok önemli bir gelir kaynağı olan üzüm bağlarının yerini şimdi antepfıstıkları almıştır. GAP'ın tamamlanmasıyla birlikte Adıyaman'da kültür balıkçılığının yanısıra pamuklu dokuma, süt, yem ve et işleme tesisleri ile turizm yatırımları ağırlık kazanacaktır. Bunların dışında tarım ürünleri yanında tekstil sektöründe üretimi gerçekleştirilen iplik ve hazır giyim ya ihracatçı firmalara satılmaktadır Ticaret sektörünün GSYİH 'sandaki payı % 10,1 olup, GSYİH' ya katkısı 12.802.331 Milyon TL dir. Doğrudan iç ve dış piyasada satışa arz edilmektedir. Ticaret sektörü, gerek sanayileşme ve kentleşme olgularıyla iki yönlü bağlantısı, gerekse yarattığı gelir ve istihdam bakımından il ekonomisinin önemli sektörlerinden biri olmaya adaydır. Tarım ürünleri içerisinde buğday, arpa, nohut, mercimek, pamuk, tütün, fıstık ve üzüm gibi ürünler komşu illere gönderilmektedir. İl genelinde 5 Anaokulu, 746 İlköğretim Okulu, 44 Ortaöğretim okulu, 3592 derslik, 1081 lojman, 7 öğretmen evi, 2 lokal, 9 Halk Eğitim Merkezi, 4 Çıraklık Eğitim Merkezi bulunmaktadır. www.gap.gov.tr

BATMAN

Genel olarak ilin ekonomisi Tarım ve hayvancılığa bağlıdır. Tarım alanında kuru koşullarda yapılan tarım üretimi egemendir. Çalışan nüfusun büyük çoğunluğu tarım kesimindedir. GAP projesi kapsamında yapılan çalışmalarla tarım alanında verim beklenmektedir. Cumhuriyet döneminde kurulmuş olan bu kentimiz petrol sanayi sayesinde hızla gelişmiştir. Raman Dağı ve Garzan Bölgesi'nde üretilen petrolü arıtmak için kurulan modern Batman Rafinerisi 1955'te işletmeye açılmış ve daha sonraki yıllarda genişletilmiştir. Madencilik ve sanayi alanındaki asıl gelişim, Batman-İskenderun arasındaki 494 kilometrelik petrol boru hattının tamamlanmasıyla gerçekleşmiştir. Batman'da 1948 yılında petrolün bulunup 1955 yılında işletilmesi ekonomiye canlılık kazandırmıştır. Bu alanda hizmet veren TPAO.'nun Batman Bölge Müdürlüğünde 2000'nin üstünde kişi, TÜPRAŞ Batman rafinesinde 1000'e yakın kişi istihdam edilmektedir. Bu iki kuruluşun ilin gelişmesinde önemli katkıları vardır. Nüfusun 1/3'ü petrol alanında, göç edip yerleşenlerden bir kısmı da seyyar satıcılık ya da tablacılık gibi işlerle geçinmektedirler.

www.gap.gov.tr

DİYARBAKIR

Yüzölçümü 15355 kilometrekare olan Diyarbakır'ın tarım topraklarının büyük bir kısmında kuru tarım yapılmakta ve nadas uygulanmaktadır. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre il nüfusu 1364209'dur. Merkez ilçenin yanısıra Bismil, Çermik, Çınar, Cüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan Diyarbakır'ın ilçeleridir.

Ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlı olmakla birlikte, büyük girişimcilik potansiyeline sahip olan Diyarbakır, Gaziantep'in ardından bölgenin ikinci sanayi merkezidir. Kalkınmada birinci derecede öncelikli iller arasında bulunan Diyarbakır'da küçük sanayi sitesi vardır. Bölgede geleneksel sanayi dallarının merkezi olan ve Bölge sanayinde üretim ve pazarlama kapasitesini arttırmanın yanında; Yem, et ve et ürünleri sanayilerine yönelmektedir.

www.gap.gov.tr

GAZİANTEP

Yüzölçümü 7642 kilometrekaredir. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre nüfusu 1293849'dur. Merkez ilçenin yanısıra Araban, İslahiye, Kargamış, Nizip, Nurdağı, Oğuzeli, Şahinbey, Şehitkamil ve Yavuzeli Gaziantep'in ilçeleridir. Gaziantep GAP Bölgesi'nin sanayi ve ticarete en gelişmiş ilidir. Kendi adıyla anılan fıstığın yanında bağcılık ve zeytincilik de önem taşır. Gaziantep'te üretim faaliyetlerinde gelişme farklı çaplardaki kuruluşlar aracılığıyla yapılmaktadır. Bugün canlı bir ticaret ve endüstri merkezi olan kente; çimento, dokuma, bisküvi ve makarna fabrikaları, deri, ayakkabı, yağ, sabun, ağaç işleri, metal işleme ve makine atölyeleri vardır. Gaziantep halen 40 ülkeye ihracat ettiği 120 değişik ürün üreten yapısıyla bir "ihracat kapısı" özelliğini sürdürmektedir.

Türkiye'de 12 yaş ve üzeri kent nüfusunun %2.14'ü Gaziantep'te yaşamaktadır. Gaziantep'te işsizlik %6.9 olup, Türkiye'de %9.3 olan kent işsizliğinin altındadır. İşsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl kalan işgücü, Gaziantep'te %12.2 iken Türkiye ortalaması %15.8'dir. Görüldüğü gibi Gaziantep'te atıl kalan işgücü, Türkiye'de atıl durumdaki işgücünden %3.5 daha düşüktür. www.gap.gov.tr

KİLİS

Yüzölçümü 520 kilometrekaredir 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre nüfusu 114724' tür. Merkez ilçenin yanısıra Elbeyli, Musabeyli ve Polateli Kilis'in ilçeleridir. Kilis 01.01.1997 tarihinden itibaren " Kalkınmada I. Derecede Öncelikli Yörelere" kapsamında bulunmaktadır. Kilis'in sanayileşmesinde ve istihdam yaratılmasında önemli rol oynayacak olan Kilis Organize Sanayi Bölgesi 1994 yılından itibaren yatırım programında bulunmaktadır. 90 ha. alan üzerinde kurulması planlanan O.S.B, 50 adet sanayi parselinden meydana gelmektedir. Toplam 50 adet sanayi parselinden 35 tanesi 32 yatırımcı firmaya tahsis edilmiştir. Bölgenin altyapısında günümüze kadar %95 fiziki gerçekleştirme sağlanmış olup, yarım kalan 'Elektrik Şebeke İnşaatı' ise halen ihale aşamasında bulunmaktadır. www.gap.gov.tr

MARDİN

Yüzölçümü 12760 kilometrekare olan Mardin, kuzeyinde uzanan Güneydoğu Toroslar ile güneyindeki Arabistan platformunun kesiştiği alanda yer almaktadır. İl toprakların büyük bir bölümünü "Mardin-Midyat Eşiği" denilen alan kaplar.2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre nüfusu 705098'dir. Merkez ilçenin yanısıra Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Yeşilli Mardin'in ilçeleridir.

GAP'ın tamamlanmasıyla birlikte Mardin'de sulanacak 100 bin hektar alan sayesinde üretilen pamuk, Organize Sanayi Bölgesi'ndeki işletmelerde değerlendirilecektir. Ayrıca; Unlu mamuller üretimi ile meyve işleme ve tohum üretiminin yanısıra Mardin, yetiştirdiği üzümünü de sınai bazda değerlendirecektir. Bölge'deki tarımın gerek duyduğu fosfatlı gübrenin bir bölümü, ildeki gübre fabrikalarıyla sağlanacaktır. Mardin'de Organize Sanayi Bölgesi'nin yanısıra 1140 kişiyi istihdam eden ve yaklaşık 190 civarında küçük kuruluşun yer aldığı küçük sanayi sitesi mevcuttur. Ayrıca Mardin'de Serbest Bölge mevcuttur.

Gerek stratejik konumu gerekse ticari zenginliği açısından Mardin, Ön Asya coğrafyası içinde önemli bir merkezdir.Mardin İlinin geleneksel ekonomik yapısı tarım, ticaret ve son zamanlarda artış gösteren imalat sanayi ile küçük çaplı sanayi ve el sanatlarına dayalıdır. Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sanayi ve ticaret yapısıyla önemli yer işgal ederek dikkat çekmeye başlamıştır. Yakın gelecekte Mardin Organize Sanayi Bölgesi ve Mardin Serbest Bölgesinin katkısıyla Türkiye ekonomisinin geliştirilmesine ve yeni ivmeler kazandırılmasına özellikle imalat sanayi ve ticarete aktif ve yönlendirici yapı taşlarından biri olacağı kuşkusuzdur. Mardin, diğer illere ve özellikle yurtdışına, Ortadoğu'ya yakın sınır illerinden birisi olması özelliğiyle de transit taşıma güzergahında önemli bir yere sahiptir. www.gap.gov.tr

SIİRT

Aydınlar (Tillo) medreselerinde verilen eğitimle, bilim ve kültür hayatında önemli bir yere sahip olan Siirt bu özelliği ile bölge kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yüzölçümü 5406 kilometrekare olan ildeki akarsu ağını Dicle Irmağı ile kolları meydana getirir. Merkez ilçenin yanısıra Aydınlar, Baykan, Eruh, Kurtalan, Pervari ve Şirvan Siirt'in ilçeleridir.Dokumacılık ve bakırcılık kentin geleneksel el sanatlarından. Doğal renkler ve geometrik motiflerle süslenerek dokunan tiftik battaniyeler ise turistik değer taşımaktadır. Hayvancılık açısından zengin olan Siirt, entegre et işleme ve deri sanayilerinde yüksek potansiyele sahiptir. İleriki tarihlerde 700 bin hektara

yayılan orman alanları ile orman ürünleri sanayine yönelebilecektir. Sebze ve fıstığa büyük potansiyel gösteren bu il, asfaltit, bakır ve krom madenlerinde de önemli bir rezerve sahiptir.

Siirt ili'nin 1985 yılı il nüfusu 524.741 kişi iken 1990 yılında Batman ve Şırnak ilçelerinin il olmasıyla ilçe sayısında bir azalma olmuş ve ilçe sayısı merkez ilçe dahil olmak üzere 11' den 7'ye düşmüş, nüfus ise 263.258 kişiye inmiştir. 1998'de Siirt'te Km²'ye 42 kişi düşerken, ülke ortalaması Km²'ye 78 kişidir. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre nüfusu 225574'tür. Siirt, doğurganlık oranı yüksek olan bir ildir. Bu nedenle il nüfusunun gelişimi ülke genelinin üzerinde olmuştur. Son yapılan nüfus sayımına göre nüfusun %60'ı şehirlerde, %40'ı kırsal alanda yaşamaktadır. www.gap.gov.tr

ŞANLIURFA

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Anadolu ve Arap yarımadalarını birbirine bağlayan geçiş yolları üzerinde, Urfa yaylasının ortasında kurulmuş olan Urfa'nın yüzölçümü 18584 kilometrekaredir. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre nüfusu 1436956'dır. Merkez ilçenin yanısıra Akçakale, Birecik, Bozova, Ceylanpınar, Halfeti, Harran, Hilvan, Siverek, Suruç ve Viranşehir Şanlıurfa'nın ilçeleridir.

Şanlıurfa'nın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ekili alanların büyük bir kısmı tahıl üretimine ayrılmıştır. Buğday ilk sırayı almakta, onu arpa ve mercimek izlemektedir. Nohut ve antepfıstığı üretiminin de yapıldığı, Şanlıurfa'da sanayi bitkilerinden pamuk ve susam da üretilir. GAP'ın tamamlanmasıyla Şanlıurfa'da tekstil ve giyim sanayine ağırlık verilecek, aynı zamanda yemeklik yağ ile yem üretimi sanayi kuruluşlarının ekonomik kapasiteleri ve sayısı arttırılarak, bu ürünler Türkiye içine ve dışına pazarlanacaktır.

Şanlıurfa'nın ekonomik yapısı ağırlıklı olarak tarım sektörüne dayanmaktadır. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içinde tarım sektörünün payı %43, hizmet sektörünün payı %40, sanayi sektörünün payı %11 ve inşaat sektörünün payı % 6'dır. 2001 yılı GSYİH 1 Milyar 850 Milyon Dolar, kişi başına gelir ise 1.300 Dolar'dır. İl genelinde, 9 tarım satış kooperatifi, 2 tüketim kooperatifi, 70 motorlu taşıyıcılar kooperatifi, 7 toplu iş yeri kooperatifi, 51 konut yapı kooperatifi, 1 üretim kooperatifi ve 10 esnaf ve sanatkarlar kredi ve kefalet kooperatifi bulunmaktadır. www.gap.gov.tr

ŞIRNAK

Yüzölçümü 7712 kilometrekaredir. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre nüfusu 354061'dir. Merkez ilçenin yanısıra Beytüşşebap, Cizre, Güçlükönak, İdil, Silopi, Uludere Şırnak'ın ilçeleridir.

Şırnak'ta tarım, hayvancılık ve sınır ticareti ekonominin temelini oluşturur. Buğday, arpa ve mercimek üretimi başta gelir. Sanayi bitkilerinden pamuk ekimi yaygındır. Cizre ve Silopi ilçelerinde yüksek kaliteli nar ve üzüm yetişir. Hayvancılık göçerlerin işidir. En çok kıl keçisi, koyun ve yöreye özgü kahverengi tüylü tiftik keçisi beslenir.Şırnak'ta kilim, halı ve heybe dokumacılığı geleneksel uğraşlardır. Koyun ve keçi tüylerinden Şırnak şalları dokunur. Beytüşşebap ilçesinin kilimleri ünlüdür.İhracat amacıyla et işleme ve deri sanayilerinde gelişecek ayrıca ihtisaslaşabilecek rezervi 29 milyon ton olan asfaltit madeni değerlendirilecektir.

Şırnak ilinin sosyal yaşantısının belirleyici faktörü aşiret sisteminin sonucu olan gelenek ve göreneklerdir. Ancak kırsal kesimden şehir merkezlerine olan göçler, ekonomik yapının değişmesi, iletişim ve eğitimin olumlu etkileri sonucu sosyal yapıda gözle görülür gelişmeler görülmektedir. Şırnak ilinin geçim kaynakları madencilik, sınır ticareti, küçük esnafılık ve kısmen de olsa hayvancılıktır. **www.gap.gov.tr**

B. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Tarihçesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak İllerinin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. Güneyde Suriye, güneydoğuda ise Irak'la sınırı bulunan bu bölgenin yüzölçümü 75 358 kilometrekare olup ülkemizin toplam yüzölçümünün yüzde 9.7'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de sulanabilir 8.5 milyon hektar arazinin yüzde 20'si, Aşağı Fırat ve Dicle Havzaları'ndaki geniş ovalardan oluşan GAP Bölgesi'nde yer almaktadır.

Verimli Hilal veya Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan bu bölge, insanlık tarihinde medeniyetin beşiği olarak bilinmektedir. GAP Bölgesi, tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya toprakları arasında geçişi sağlayan bir köprü görevi görmüştür.

Türkiye'nin iki önemli akarsuyu Fırat ve Dicle Nehirleri GAP Bölgesi'nden geçer. Doğu Anadolu Bölgesi'nden kaynaklanan bu iki nehir, sularını Basra Körfezine boşaltır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla daha az yağış almaktadır. Bu nedenle

öncelikle Bölge'nin çok zengin su kaynaklarından olan Fırat ve Dicle Nehirleri sularının, sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi ve bu arada düzensiz akışı olan bu iki nehrin sularının dizginlemesi düşünülmüştür.

Suları rasyonel olarak değerlendirme kararı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ündür. Ülkenin maddi-manevi her alanda değişim ve gelişim çabası içinde bulunduğu yıllarda, özellikle elektrik enerjisi gereksinimi en belirgin ve öncelikli ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Böylece yurdun boşa akıp giden su servetinden elektrik enerjisi elde edilmesi için Atatürk'ün emri ile 1936 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur. İdare "Keban Projesi" ile yoğun etütlere başlamış, Fırat Nehri'nin her açıdan tetkiki ve sonuçlarının tespiti için rasat istasyonları kurulmuştur.

1938 yılında Keban boğazında jeolojik ve topografik etütlere girilmiştir. 1950 - 1960 yılları arasında gerek Fırat gerekse Dicle üzerinde Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve Türkiye 26 havzaya ayrılarak, DSİ Genel Müdürlüğü'nce etüt ve planlama çalışmalarına başlanmıştır. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan Fırat planlama Amirliği tarafından yapılan çalışmalar sonunda 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İnkişaf Raporu" hazırlanmıştır. Bu rapora ilaveten 1966 yılında "Aşağı Fırat İnkişaf Raporu" geliştirilmiştir. Dicle Havzası için de, aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nce sürdürülmüştür.

Böylece Aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza projesinin "Güneydoğu Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılması benimsenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir.

Kuruluş amacı Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için; plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak olan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde

Kararname ile kurulmuştur. GAP Yüksek Kurulu, Teşkilatın en yüksek karar organı olup her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlar. GAP Yüksek Kurulu, Başbakan veya görevlendireceği bir Devlet Bakanı'nın başkanlığında, GAP'tan Sorumlu Devlet Bakanı, DPT Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanından oluşur.

GAP İdaresi; Başkanlık Ankara'da ve Bölge Müdürlüğü Şanlıurfa'da olmak üzere örgütlenmiştir.

"Güneydoğu Anadolu Projesi" kavramı, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanısıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektördeki yatırımları da içine alan ve yörenin topyekün sosyo-ekonomik kalkınmasını hedefleyen, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile el ele alınan bir bölgesel kalkınma projesi olarak anlaşılmaktadır.

Proje tamamlandığında, yılda 50 milyar m³'den fazla su akıtılan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurulan tesislerle, Türkiye toplam su potansiyelinin yüzde 28'i kontrol altına alınacak, 1.7 milyon hektarın üzerinde arazinin sulanması ve 7485 megavatın üzerinde bir kurulu kapasiteyle yılda 27 milyar kilovat saatlik elektrik üretilmesi sağlanacaktır.

GAP'ın meydana getireceği yüksek tarım ve sanayi potansiyeli Bölge'de gelir düzeyini 5 kat arttıracak, 2005 yılında 9 milyonu aşacak olan Bölge nüfusunun yaklaşık 3.5 milyonuna iş imkanı yaratılacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasıyla ilgili bütün çalışma ve faaliyetlerin, tüm sosyal ve ekonomik sektörleri içine alacak "geniş kapsamlı bir bölgesel planlama yaklaşımı" içinde kalkınmanın amaç, hedef ve stratejileriyle uyumlu bir şekilde planlanması ve yürütülmesi GAP İdaresi'nin asıl görevidir. Bölge'nin bu kapsamlı planlaması ile karar vericiye Bölge'nin gelişme yönleri ve büyüklükleri gösterilirken, tüm proje bileşenlerinin birbiriyle ilişkisini kurmak, ekonomik ve sosyal sektör yatırımlarını zaman ve mekan boyutları içinde değerlendirerek somut çerçeveler çizmek amaçlanmaktadır. Hazırlanmış olan GAP Master Planı bu konuda temel rehber olarak kullanılmaktadır. Proje uygulamalarıyla kentsel altyapı geliştirilerek, Bölge'deki şehirlerin nüfus emme kapasitesi yükseltilecektir. Ayrıca, Bölge kaynakları harekete geçirilip, istikrarlı ve devamlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilerek ihracat arttırılacaktır. Toplam yatırım değeri 1997 yılı fiyatlarıyla 4.2 katrilyon TL. (32 milyar ABD Doları) olacağı tahmin edilen Proje Türkiye

Cumhuriyeti'nin en büyük projesi olma özelliğini taşımaktadır. Proje'nin gerçekleşmesi için 2001 yılı sonuna kadar 1997 yılı fiyatlarıyla 1 katrilyon 530 trilyon TL harcanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesinde bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine giderek artan bir önem vermektedir. Bu, yalnızca adil bir kalkınma özleminin yansıması olmayıp, aynı zamanda az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyelinin ortaya çıkarılmasının, ekonomik büyüme, toplumsal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacağı yolundaki çok isabetli bir teşhisten kaynaklanmaktadır. Kısacası GAP, yukarı Mezopotamya'ya medeniyeti yeniden getirmektedir.

Bölge'nin zengin su kaynaklarını (Fırat ve Dicle nehirleri) sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirmek üzere 13 büyük proje oluşturulmuştur. Bu projelerin 7'si Fırat, 6'sı ise Dicle Havzası'nda yer almaktadır. Projeler tamamlandığında, 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral inşa edilmiş olacak, 7 485 MW kurulu güç ile yılda 27 milyar kwh enerji üretilecek ve DSİ tarafından yaklaşık 1.7 milyon hektar brüt alanda sulama yapılacaktır. Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine koşut ya da bunun bir sonucu olarak tarım, sanayi, kırsal-kentsel altyapı ile eğitim ve sağlık hizmetleri ve diğer hizmetler gelişecek ya da geliştirilecektir.

Başlangıçta su ve toprak kaynaklarını geliştirme amaçlı olarak tasarlanan GAP, 1989 yılında tamamlanan GAP Master Planı ile çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. Baraj, hidroelektrik santraller ve sulama yapılarının inşasına koşut olarak, tarımsal ve sınai kalkınma, kırsal-kentsel altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık vb. alanlardaki gelişme birbirleriyle ilişkili projeler demeti olarak ele alınmıştır. Bu faaliyetler arasındaki eşgüdümü sağlamak üzere, 1989'da Başbakanlık'a bağlı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri dikkate alarak, bir takvime bağlamış, bu değişimin 2005 yılı itibariyle ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kent ve kır itibariyle muhtemel dağılımını saptamış, eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur.

Master Plan'da, temel amaç "Bölge'nin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede Ülke'nin genel düzeyine yükseltmek" olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler

belirlenmiş ve temel strateji olarak Bölge'nin "**tarıma dayalı ihracat üssü**" haline getirilmesi benimsenmiştir.

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı'ndan bu yana geçen sürede, Bölge'de, ülkede ve Ortadoğu'daki hızlı gelişmeler nedeniyle, Plan'da öngörülen hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Irak ambargosu ve terör, Bölge'de kalkınma faaliyetlerini ve Bölge'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ticaretini olumsuz etkilemiş, Türkiye'nin kamu finansman dengesindeki bozulma, Proje'nin kaynak gereksiniminin yeterli ve zamanlı bir biçimde karşılanamamasını neden olmuştur. Bu arada, uluslararası camiada kalkınma tanımı ve felsefesine yeni boyutlar eklenmiş; Master Plan'da üzerinde yeterince durulmayan, çevre ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla Plan hazırlanırken hiç dikkate alınmayan katılımcılık gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler ve Bölge'nin kalkınmaya olan artan ihtiyaçları, GAP Bölge Kalkınma Planı'nın yeni bir anlayışla hazırlanmasını gündeme getirmiştir.

Planda en belirgin ilke sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımıdır. Bu yaklaşımla, üç önemli kaynağın hareketlenmesi ve etkenleşmesi beklenmektedir. Bunlar;

- i. Kamu kaynak ve potansiyelinin rasyonel kullanımı,
- ii. Halk katılımının güçlendirilmesi,
- iii. İnsani gelişme hedeflerinin yakalanmasıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı'nın (GAP BKP) makro çerçevesini 27.6.2000 tarih ve 697 Karar sayılı Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) belirlemektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne tam üyelik doğrultusunda hazırlanan Ulusal Program ve son olarak Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çalışmaların çerçevesini oluşturmuştur.

www.gap.gov.tr

6. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Anket Sonuçları

Tablo 1 : Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyetiniz ?	n	%
Erkek	65	65
Bayan	35	35
Toplam	100	100

Örneklem grubunun eğitim düzeyi, gelir düzeyi vb. açılardan heterojen özellik taşıması amacıyla çalışma hem erkek (% 65) hem de bayan (% 35) deneklerle yapılmıştır. Bayanların eğitim düzeyleri göz önüne alındığında yaşanabilecek iletişim eksikliği göz önünde bulundurularak ağırlıklı olarak erkek deneklerle çalışılmıştır

Tablo 2: Doğum Yeri Dağılımı

Doğum Yeriniz ?	n	%
Diyarbakır	61	61
Mardin	4	4
Batman	6	6
Bingöl	8	8
Şanlıurfa	3	3
Van	4	4
Hakkari	2	2
Siirt	3	3
Gaziantep	2	2
Yozgat	1	1
Adana	2	2
Aydın	1	1
Kayseri	1	1
Samsun	1	1
Kocaeli	1	1
Toplam	100	100

Eğitim, yaş ve cinsiyet kriterleri bakımından heterojen olarak oluşturulmaya çalışılan örneklem grubumuz, Diyarbakır ve bölge halkıyla, çeşitli sebeplerle (eğitim, tayin vb.) geçici olarak Diyarbakır'da ikamet eden, ülkenin batısından gelenlerin siyasete bakış açıları bakımından ne gibi farklılıklar sergilediklerinin anlaşılabilmesi için doğum yeri açısından da heterojen olarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Tablo 2'ye baktığımızda örneklem grubumuzun doğum yeri açısından %61'lik kısmının Diyarbakır , %32'lik kısmının çoğu Gap kapsamındaki doğu illerinden, %7 gibi küçük bir kesimin de bölge dışından gelenlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bölgenin başta sanayi olmak üzere ekonomik açıdan cazip olmayışı ve buna bağlı olarak dış göçünü daha çok bağlı ilçe ve köylerden alan çevre illerden gelenlerin ise daha çok yine ekonomik kaygılardan dolayı il merkezinde bulunan Dicle Üniversitesi'nde eğitim görmek için gelen öğrencilerinden oluştuğunu ,

son olarak bölge dışından gelen ve geçici olarak ikamet eden %7'lik küçük kemsin de eğitim ve memuriyet nedeniyle Diyarbakır'da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Tablo 3: Yaş Dağılımı

Yaşınız ?	n	%
18-25	37	37
26-35	29	29
36-50	16	16
51-65	17	17
65 ve üstü	1	1
Toplam	100	100

Tablo 3 örneklemin yaş profilini yansıtmak amacıyla oluşturulmuştur. Baktığımızda örneklemin büyük çoğunluğu gençlerden (18-25) %37 yetişkinlerden (26-35) oluşmaktadır. Orta yaş grubundan örneklem olarak alınanların oranı %16 yine 50 yaş ve üstünden alınan örneklem sayısı ise 18'dir

Tablo 4: Eğitim Durumu

Eğitim Durumunuz ?	n	%
Okur-Yazar Değil	8	8
Okur-Yazar	13	13
İlkokul Mezunu	14	14
Ortaokul Mezunu	16	16
Lise Mezunu	28	28
Myo Mezunu	8	8
Fakülte Mezunu	11	11
Master Veya Doktora	2	2
Toplam	100	100

Cinsiyet dağılımı, yaş dağılımı ve doğum yeri dağılımında da sözkonusu olan örneklem grubunun heterojenlik özelliği eğitim düzeyi için de göz önünde bulundurulmuş örneklem oluşturulurken bu durum göz önünde bulundurularak bir başka ifadeyle toplumun her kesiminden bireyi ilgilendiren kaçınılmaz olarak etkileyen bir konu 'siyaset' işlendiği için çeşitli eğitim düzeyleri için belli kotalar konmuş buna göre saha çalışması yürütülmüştür.

Tablo 5: Meslek Durumu

Mesleğiniz Nedir ?	n	%
Öğrenci	25	25
Esnaf	10	10
İşçi	8	8
Memur	15	15
Tüccar	4	4
Serbest M.	2	2
İşportacı	3	3
Topraklı Çiftçi	6	6
Topraksız Çiftçi	5	5
Diğer (Emekli)	10	10
Diğer (Ev Hanımı)	5	5
Diğer (İşsiz)	7	7
Toplam	100	100

Toplumun çeşitli meslek gruplarından bireyler örneklem olarak seçilerek farklı değişkenlerle bu meslek grubundan bireylerin tutumları arasındaki ilişkinin yönü anlaşılacak istenmiş, bölgenin yapısı göz önünde tutularak topraklı çiftçi ve topraksız çiftçi meslek grubundan bireyler de örnekleme dahil edilmiştir. Son olarak Diyarbakır il merkezinde üniversitenin (Dicle Üniv.) bulunması ve farklı bölge ve sosyo-ekonomik yapıya sahip toplumsal grupları temsil eden bireylere kolayca ulaşabilmek için yeterli sayıda çeşitli fakültelerden her iki cinsten olması vb. şartlar da gözetilerek %25'lik kesim öğrenci olarak seçilmiştir.

Tablo 6: Toprak Mülkiyeti

Sahip Olunan Toprak Mülkiyeti ?	n	%
0-50 Dönüm Arası	3	37,5
51-100 Dönüm Arası	3	37,5
101 Dönüm Ve Üzeri	2	25
Toplam	8	100

Tablo 6 incelendiğinde iki sonuca ulaşmak mümkün görünmektedir. Bunlardan birincisi toprak mülkiyeti olanların örneklem grubu içindeki oranın düşüklüğü diğeri ise toprak mülkiyetine sahip olan bu küçük grubun hiç de küçük miktarlarda toprağa sahip olmayışıdır. Bu durumun Cumhuriyet tarihimiz boyunca birçok kez tasarlanan bazen vaat edilen kimi kez de girişimlerde bulunulan, fakat nihayetlendirilemeyen toprak reformu projeleriyle ilgili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sözkonusu durum büyük toprak sahiplerine ekonomik olarak bağımlı durumda bulunan köylülerin her türlü karar alırken (siyasal tercih de dahil olmak üzere) bağımsız davranmadıkları göz önünde tutulduğunda büyük önem arz etmektedir.

Tablo 7: Toplam Aylık Gelir

Toplam Aylık Gelir ?	n	%
1-250 YTL	35	35
251-500 YTL	2	2
501-750 YTL	21	21
751-1000 YTL	30	30
1001-1250 YTL	10	10
Diğer (3000) YTL	1	1
Diğer (5000) YTL	1	1
Toplam	100	100

Tablo 7 incelendiğinde örneklem içinde çok küçük bir grup dışında kalan kısmın gelir durumunun düşük olduğu göze çarpmaktadır. %58 (750 ytl ve altı gelir düzeyine sahip bireylerden oluşmaktadır.) Ekonomik faktörün, bireylerin siyasal tercihlerinin oluşumunda ne denli etkili olduğu reddedilmez bir gerçeklik olarak karşımızda durduğu için bu tablo ilerde farklı değişkenlerle karşılaştırılmak içinde büyük önem arz etmektedir.

Tablo 8: Sahip Olunan Toplam Çocuk Sayısı

Sahip Olunan Toplam Çocuk Sayısı ?	n	%
1	4	11,5
2	3	8,5
3	1	3
4	5	14
5	3	8,5
6	8	23
7	6	17
8 ve üstü	5	14
Toplam	35	100

Örneklem olarak seçilen grubun heterojen olarak oluşturulmak istenmesi beraberinde tayin vb. sebeplerle bölge insanın farklı kriterler açısından karşılaştırılması sonucunu beraberinde getirdiği gibi bölge insanının da zamanla geçirmiş olduğu değişimi anlamamazı buradan hareketle siyasal tutumla sahip olunan çocuk sayısı (az veya çok çocuklu ailelerin siyasal tutumunun nasıl şekillendiği) ilişkisini irdelememizi gerekli kılmış bunun için de yukarıdaki tablo oluşturulmuştur. Tablo incelendiğinde bölgenin çok çocuklu yapısının sürdüğünü söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim evli olan grubun (35 kişi) %77'lik kısmı 4 ve daha fazla çocuk sahibidir. Doğrusu yalnızca bu veri dahi bölgede bazı şeylerin pek de değişmediğini görmemizi çok çocukluğun sebeplerinin başlıca eğitimsizlik ve ekonomik sebepler olduğu hatırlanca kolaylıkla sağlamaktadır.

Tablo 9: Aile İçi Karar Almada Yetki Kullanma Dağılımı

Ailenizi İlgilendiren Bir Karar Alınırken Kimin Sözü Geçerli Olmaktadır ?	n	%
Büyükanne	-	-
Büyükbaba	3	3
Baba	32	32
Anne	2	2
Büyük Ağabey	5	5
Büyük Abla	-	-
Anne-Baba	18	18
Anne-Baba ve Çocuklar	11	11
Kendim	29	29
Toplam	100	100

Tabloya bakıldığında aile içi yetki dağılımında babanın ezici bir üstünlüğünün sözkonusu olduğu görülmektedir (baba %32 ve 'kendin' seçeneğini belirten baba durumundaki %29'luk, toplamda ise %61'lik bir oran) Yine bu sonuç da yalnız başına değerlendirildiğinde dahi bölgenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında hayli güçlü ipuçları vermektedir. Bu durumun bazı toplumsal dinamiklerden kaynaklandığı bunların ise; eğitim oranının düşüklüğü, ekonomik bazı sebepler vb. olduğu dikkate alındığında önümüzde duran karar alma mekanizmasına ilişkin böylesi bir tablo bölge gerçeğiyle ilgili değişimin pek de hızlı gerçekleşmediği belki de daha doğru bir ifadeyle bölgenin toplumsal dinamiklerinin temelde korunduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Daha Önce Başka Bir Yerleşim Biriminde İkamet Edenlerin Göç Etme Sebepleri

Daha Önce Farklı Bir Yerde Yaşıyordusanız Göç Etme Nedeninizi Belirtiniz ?	n	%
Eğitim İmkanlarının Yetersizliği	2	6
İş Olanaklarının Yetersizliği	7	20
Sağlık Olanaklarının Yetersizliği	4	11
Tayin	5	15
Diğer (Devlet Eliyle Göç Ettirilme)	11	31
Diğer (Çatışmalardan Uzak Kalma İsteği)	6	17
Toplam	35	100

Tablo 10'a baktığımızda başlıca göç sebebinin çatışma / şiddet ortamı kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim göç etmiş toplam birey sayısı 22 bunlardan devlet eliyle göç ettirildiğini belirtenlerin sayısı 11 (% 31) çatışmalardan uzak durmak için göç ettiğini belirtenlerin sayısı ise 6 (% 17) dır. Yine şunu belirtmek gerekir ki, sağlık, iş ve eğitim olanaklarının yetersizliğinden göç ettiğini belirten bireyler de aynı temel göç sebebi olarak başta belirttiğimiz çatışma / şiddet ortam kaynaklı sebeplerden göç ettiklerini belirtmişlerdir. Göç edenlerden 5'i (% 15) ise tayin sebebiyle göç etmiş bulunmaktadır.

Tablo 11: Köyden Kente Göç Etme Nedenleri

Köyden Kente Göç Etme Nedeniniz ?	n	%
Eğitim İmkanlarının Yetersizliği	2	6
İş Olanaklarının Yetersizliği	7	22
Sağlık Olanaklarının Yetersizliği	4	13
Kan Davası	2	6
Devlet eliyle Göç Ettirilme	11	34
Çatışma Ortamından Uzak Kalmak İsteme	6	19
Toplam	32	100

Bölge içinde gerek bir ilden başka bir ile gerekse köy ve ilçelerden şehir merkezlerine göçün temel sebepleri bir yandan geri kalmışlığın doğurduğu eğitim sağlık ve ekonomik alandaki

yetersizlikler diğer yandan da yaşanan çatışma/ şiddet ortamının olumsuz sonuçları neticesinde gerçekleşmektedir. Nitekim tabloya baktığımızda köyden kente göç etme nedenlerinin çatışma / şiddet olaylarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Göç edenlerin % 34'lük kısmı 11 kişi devlet eliyle göç ettirildiğini belirtmiştir. Sözkonusu grup göç etmelerinde sağlık iş ve eğitim olanaklarının yetersizliğinin de göç etmelerine etki ettiğini ancak asıl göç etme nedenlerinin çatışma / şiddet ortamının meydana getirdiği olumsuz koşullarından olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 12: Bölgenin (Güneydoğu) Ekonomik Olarak Geri Kalma Nedeninin Nasıl Algılandığı

Bölgenin (Güneydoğu) Ekonomik Olarak Geri Kalmasının Nedeni Nedir ?	n	%
Bölgenin Yatırıma Uygun Olmayışı (Coğrafi Şartlar, Hammadde vb. Dolayısıyla)	2	2
Eğitim Yetersizliği (Halkın Hakkını Arama Konusundaki Bilinçsizliği)	13	13
Kürt Sorunu	40	40
Feodal Yapının Aşılammaması	30	30
Terör Sorunu	15	15
Toplam	100	100

Tablo 12'ye baktığımızda bölgenin ekonomik olarak geri kalmışlığının temel nedeninin daha çok belli alanlarda yoğunlaştığını bunların da feodal yapının aşılammaması (30 kişi) Kürt sorunu (40 kişi) yine terör sorunu (15 kişi) ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin yatırımlara uygun olmayışı ve eğitimsizlik dahi bölgenin ekonomik geri kalmışlığına söz konusu faktörler kadar etkide bulunmamıştır şeklinde bir sonuç da mümkün görünmektedir.

Tablo 13: Bölgenin Ekonomik Olarak Geri Kalmışlığının Şiddet/Çatışma Ortamına Olan Etkisinin Nasıl Algılandığı

Bölgenin Ekonomik Olarak Geri Kalmışlığının Şiddet/Çatışma Ortamına Etkisi Var mıdır	n	%
Evet	69	69
Hayır	20	20
Fikrim Yok	11	11
Toplam	100	100

Yukarıdaki tablo bölgede uzun yıllar yaşanan çatışma / şiddet ortamının bölgenin sahip olduğu bozuk ekonomik şartlardan nasıl beslendiğini bir başka ifadeyle ekonomik alanda yaşana sıkıntıların olaylara bir etkisinin olup olmadığını irdelemeye yöneliktir. Verilere baktığımız da bölgenin sahip olduğu bozuk ekonomik koşulların yaşanan olaylara etkisi olduğu bozuk ekonomik koşulların yaşanan olaylara etkisi olduğunu düşünenlerin oranının yüksekliği görülmektedir.

Tablo 14: Bölgeye (Güneydoğu) Devlet Eliyle Yapılan Yatırımların Yetersiz Olduğunu Düşünme Nedenleri

Bölgeye (Güneydoğu) Devlet Eliyle Yapılan Yatırımların Yetersiz Olmasının Nedeni Nedir ?	n	%
Coğrafi Faktörler	5	5
Siyasi Faktörler	49	49
Bölgedeki Feodal Yapının Bireylerin Refaha Kavuşmasını Engellemesi	24	24
Yaratılacak Artı Değerin Devlet Karşıtı Güçlerin Eline Geçebileceği Düşüncesi	15	15
Gap'ın İhmal Edilmesi	1	1
Bölge İnsanının Farklı Etnik Kökene Sahip Olması	6	6
Toplam	100	100

Yukarıdaki tablo Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne devlet eliyle yapılan yatırımların yetersiz olduğunu düşünenleri bunun altında yatan nedenleri nasıl algıladıklarını / değerlendirdiklerini anlamaya yöneliktir. Cumhuriyet Türkiye'sinde uluslaşma çabaları dikkate alındığında farklı etnik dini vb. gruptan bireylerin T.C. vatandaşlığı çatısı altında toplumun oluşturan diğer tüm gruptan bireylerle eşit haklara sahip olduğu / olacağı iddiasının geçerliliği /doğruluğu, atılacak ekonomik adımlar yapılacak yatırımlarda da kendini göstermek durumundaydı.

Alkan'ında belirttiği üzere 'bu gün bölgede yaşanan sorun Kürt meselesi adıyla kabullenebildiğinden beridir bölgeler arası kalkınma adaletsizliği artık eskisi kadar hararetle müdafaa edilmiyor, bugünün talepleri daha ziyade Kürtlerin dili ve kültürüyle ayrı bir hak olduğu noktasında hareketle, Cumhuriyet'in kuruluşunda 'kurucu halk' sıfatıyla söz ve pay sahibi sayılması ve bu olgunun anayasa metnine geçilerek Türkiye'nin en azından iki veya daha çok halktan mürekkep konfederal bir yapıya dönüştürülmesi yolundadır. Zaman içinde mesele kapsam ve isim değiştirilmiş, batıların 'salam politikası' dediği tarzda dilim dilim mesafe almak suretiyle geri kalmışlıktan, ayrı konfederal yapı taleplerine kadar tırmandırılmış olmasına rağmen sorunun başlangıç noktası ya da başka bir ifadeyle başlangıçta sorunun neden kaynaklandığı noktasında kabul gören yaygın kanı; Türkiye'nin batısı gelişmiş, doğusu ise geri kalmıştı ve bundan birinci derecede devlet sorunluydu. Yapılacak şey basitti; devlet politikaları ile bölgeler arası kalkınmışlık farklar ortadan kaldırılmalıydı, öyle olursa mesele sona erecekti. (Alkan) Gerçekten böyle mi olacaktı. Yani kalkınma sorunu ortadan kaldırıldığında mesele tamamıyla çözülmüş olacak mıydı? Yoksa kalkınma sorununda daha öncelikli belki de kalkınamama sorununa neden başka sebepler var mıydı? Bu konu farklı bir sorula irdelenmeye çalışmıştır ve belki de bu sorunun cevabı araştırmamızın da temel hareket noktasıdır diyebiliriz. Bir başka ifadeyle sorduğumuz tüm bu sorulara alacağımız cevaplardan çıkaracağımız en genel sonuç; bölgede yaşanan çatışma / şiddet ortamının altında yatan gerçek neden ya da bu olumsuz durumun aşılabilmesi için öncelikli olarak hangi alanda adımların atılması gerektiğinin anlaşılmasıdır. Doğrusu bu nokta da bölgede yaşanan sorunun algılanmasından ve buna bağlı olarak isminin konmasında farklılıklara değinen Kongar'ın tespitini hatırlamak yerinde olacaktır.

Ona göre sorun,

Kimilerine göre bir terör sorunudur ve adı da bellidir: 'PKK sorunu'

Kimilerine göre sorun, Türkiye'nin bölünmesi sorunudur. Bu görüşü benimseyenlerin soruna koyduğu isim, 'bölücülük' tür.

Kimilerine göre, sorun Türkiye'nin bir bölgesel dengesizlik sorunudur. Bu görüşü benimseyenlerin kullandığı isim 'Güneydoğu Sorunu'dur.

Konuya ırkçı ya da milliyetçi açıdan bakarlar, (ister Türkçü, isterse Kürtçü olsunlar) olaya 'Kürt sorunu' demektedirler.

Kimileri, konuyu emperyalizmin bir saldırısı olarak algılamaktadır. Bunlara göre de sorunun ismi 'Emperyalizmin oyunu' dur. (Kongar, 1999: 296).

Şunu belirtmek gerekir ki, sorunun kaynağına yönelik olan bu açıklamaları yapan farklı kesimlerin üzerinde anlaşabilecekleri belki de tek nokta, kanımızca, sorunun farklı nedenden kaynaklanmış olmasına rağmen ekonomik alanda yaşanan sıkıntıların yani bölgenin geri kalmışlığının sorunun çözümsüzlüğüne katkıda bulunduğudır. Yani bölgenin ekonomik anlamda geri kalmışlığı bölgede yaşanan çatışma / şiddet ortamının temel nedeni değilse bile sorunun büyümesi ve ağılaşması noktasında etkili olmaktadır. Bu nedenle bölgenin ekonomik yapısıyla ilgili olarak ankette çeşitli sorulara yer verilmiş konu ayrıntılı olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Tablo 21'de denildiği üzere örneklem grubundan bölgeye devlet eliyle yapılan yatırımların yetersiz olduğunu, düşünenlerin bu durumun altında yatan temel nedeni nasıl addettiklerini anlamaya çalışmış ve siyasi faktörlerin bu durumun altında yatan temel neden olduğu seçeneğinin ön plana çıktığı (49 kişi) görülmektedir. Yine bölgedeki feodal yapıyı durumun temel nedeni olarak görenler (24 kişi), yaratılacak artı değer devlet karşıtı güçlerin eline geçeceğinden dolayı bölgeye devlet eliyle yapılan yatırımların yetersiz olduğunu düşünenlerin sayısı (15) bölge insanının farklı etnik kökene bağlı olmasını temel faktör olarak görenlerin sayısı (6) bölgenin sahip olduğu olumsuz coğrafi koşulların devletin bu bölgeye yatırım yapmasını engelleyen temel faktör olarak görenlerin sayısı 5 ve son olarak GAP'ın ihmal edilmiş olmasını sorunun kaynağı olarak görenlerin sayısı (5) dir.

Tablonun sonuçlarına baktığımızda siyasi faktörler seçeneğinin ve buna yakın olan bir başka seçenek bölge insanının farklı etnik kökene sahip olması seçeneğini belirtenlerin sayısını dikkate aldığımızda bölgede uzun süre tüm şiddetiyle yaşanan, şimdi ise şiddetin kısmen düşmüş olmakla birlikte tekrar hız kazanma potansiyellerine sahip olduğunu yaşanan olaylardan (yakın tarihte Şemdinli Olayları, Silopi'deki patlamalar vb.) rahatlıkla kestirebildiğimiz çatışma / şiddet ortamının yeniden yaşanmaması / hız kazanmaması için sadece ekonomik yatırımların yeterli olamayacağı sonucunun ve beraberinde devletin bu bölgeye yeterli ekonomik yatırımları aktarmayışının nedeni olarak ekonomik sebepler, bölgenin yatırıma uygun olmayışı vb. nedenlerden çok siyasi faktörlerin asıl neden olarak addedildiği görülmektedir.

Tablo 15: Bölgede (Güneydoğu) Huzur Ortamının Sağlanması İçin Ekonomik Kalkınmanın Yeterli Olup Olmadığını Algılama Dağılımı

Bölgede (Güneydoğu) Huzur Ortamının Sağlanması İçin Ekonomik Kalkınma Yeterli midir ?	n	%
Evet	11	11
Hayır	81	81
Fikrim Yok	7	7
Toplam	100	100

Yaşanan çatışma / şiddet ortamıyla bölgenin ekonomik yapısı arasındaki durumu irdeleyen bir başka tablo da 15 no'lu bölgede huzur ortamının sağlanması için ekonomik kalkınmayı yeterli bulup bulmamayı irdeleyen tablodur.

Bölgede devlet eliyle yapılan yatırımların neden yetersiz olduğunu anlamaya çalıştığımız ve sondajlama amaçlı sorduğumuz diğer sorulara paralel cevaplar alınmış ve örneklerimin büyük çoğunluğu sadece ekonomik alanda atılacak olumlu adımların bölgede huzur ortamının yaşaması ve bunun kalıcı olması için yeterli olmayacağını belirtmiştir.

Tablo 16: GAP'ın Bölgeye (Güneydoğu) Refah Getireceğine İnananlar

GAP'ın Bölgeye (Güneydoğu) refah getireceğine inanıyor musunuz ?	n	%
Evet	31	31
Hayır	43	43
Fikrim Yok	26	26
Toplam	100	100

Tablo 16 GAP'ın bölgeye refah getireceğine inanların oranını anlamaya yönelik olarak oluşturulmuştur. Nitekim projenden halkın çoğunluğunun ve hatta tamamının haberdar olması dahi halkın bu proje hakkında ne düşündüğü hakkında yeterli bilgi vermekten uzak görünmektedir. Yukarıdaki tablo da dolaylı olarak sorunun ekonomik kaynaklı olup olmadığını bir başka ifadeyle sadece ekonomik yatırımlarla bölgenin huzur ortamına kavuşup kavuşmayacağını anlama yönelik bir

önceki tabloyu sondajlamaya yönelik olarak oluşturulmuştur. Tablodan alınan sonuçlara baktığımızda önceki verilerle paralel olarak bölge halkı (örneklerini büyük çoğunluğu) sadece ekonomik anlamda atılacak adımların bölgede huzurun sağlanması için yeterli bulunmamaktadır (%43)

Tablo 17: GAP'ın Bölgeye (Güneydoğu) Refah Getirmeyeceğine İnanma Nedenleri

GAP'ın Bölgeye (Güneydoğu) Refah Getirmeyeceğini Düşünme Nedeniniz Nedir ?	n	%
Sadece Ekonomik Anlamda Düzeltme Yetmez, Kültürel Haklar Konusunda Da Adımlar Atılmalı	32	74
Yatırımın Amacından Uzaklaşarak Siyasi Bir Araç Olarak Komşu Ülkelere Karşı Kullanılması	5	12
Projenin Bir Türü Tamamlanamaması Ve Rant Kapısı Haline Gelmesi	6	14
Toplam	43	100

Tablo 15'te GAP'ın bölgeye refah getireceğini düşünenlerin oranı tespit edilmeye çalışılırken dolaylı olarak sadece "ekonomik anlamda atılacak olumlu adımların" bölgede yaşanan sorunların çözümünü sağlayıp sağlamayacağını düşünenlerin oranı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki tabloda ise GAP'ın bölgeye refah getirmeyeceğini düşünenlerin bu durumu başka hangi nedenlere bağladığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Tablo 17'nin sonuçlarına baktığımızda GAP'ın bölgeye refah getirmeyeceğini düşünenlerin bu durumu daha çok "sadece ekonomik anlamda düzelmenin yetmeyeceği kültürel haklar konusunda da adımların atılmasını zorunlu olarak görmesiyle ilgili olduğu" anlaşılmaktadır. (kişi) projenin bir türlü tamamlanamaması ve projenin bir rant kapısı haline gelmesinden dolayı GAP'ın bölgeye refah getirmeyeceğini düşünenlerin oranı ise (% 74) 'tür. Son olarak projenin bölgede refahı sağlamaktan uzak olma nedeni olarak "yatırımın amacından uzaklaşarak siyasi bir araç olarak komşu ülkelere karşı kullanılması"nın görenlerin oranı ise (% 12) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: Aşiret Yapısının Bölgede Varlığını Sürdürme Nedenleri

Aşiret Yapısının Bölgede Varlığını Sürdürmesinin Nedenleri Nelerdir ?	n	%
Halkın Sürü Psikolojisini Kanıksamış Olması	4	4
Toprağa Bağımlı Ekonomik Yapı	32	32
Oy Kaygısıyla Feodal (Aşiret) Yapının Siyasilerce Sürdürülmek İstenmesi	19	19
Eğitimsizlik	37	37
Toprak Sahiplerinin Konumlarını Devam Ettirmek İstemesi	8	8
Toplam	100	100

Tablo 18'in sonuçlarını incelediğimizde örneklemin büyük çoğunluğunun aşiret yapısının bölgede varlığını sürdürmesinin nedeni olarak; eğitimsizliği (37 kişi) ve toplam bağımlı ekonomik yapıyı gördüğünü anlamaktayız.

Oy kaygısıyla feodal (aşiret) yapının siyasilerce de sürdürülmek istenmesine bağlı olarak bu yapının aşılmadığının düşünenlerin sayısı da hayli yüksek çıkmıştır (19 kişi)

Tablo 19: Aşiret Yapısının Bölgedeki (Güneydoğu) Varlığını Devam Ettirmesinde Siyasilerin Aşiretlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygılarının Etkili Olduğunu Düşünenler

Aşiret Yapısının Bölgedeki (Güneydoğu) Varlığını Devam Ettirmesinde Siyasilerin Aşiretlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygılarının Etkili Olduğunu Düşünüyor musunuz ?	n	%
Evet	71	71
Hayır	12	12
Fikrim yok	17	17
Toplam	100	100

Bölgede yaygın olarak görülen aşiret yapısıyla ilgili bir önceki tabloyu aşiret yapısının bölgede varlığını korumasının nedenleri sondajlama niteliği de taşıyan tablo 19'un sonuçlarına baktığımızda bir önceki tabloda 43 kişinin belirttiği oy kaygısıyla siyasilerin bölgedeki aşiret yapısını sürdürmek istemeleri seçeneğini burada da örneklemin çoğunluğunun (71 kişi) belirttiğini görmekteyiz.

Tablo 20: Bir Aşirete Bağlı Olanların Siyasal Tercihlerini Belirlerken Aşiretten/Aşiret Reisinden Etkilenme Durumu Dağılımı

Bir Aşirete Bağlıysanız Aşirete Bağlı Olmak Siyasal Tercihlerinizi Belirlerken Etkili Olmakta Mıdır ?	n	%
Evet, Kısmen	12	66
Evet, Tamamen	4	22
Hayır Kendi Tercihimi Kendim Belirlerim	1	5,5
Fikrim Yok	1	5,5
Toplam	18	100

Bir aşirete bağlı olan / bağlı olduğunu belirten 18 kişinin bağlı olduğu aşiret reisinden siyasal tarihini belirlerken etkilenme durumunu irdeleyen tablo 30'a baktığımızda aşiret üyesi 18 kişiden büyük çoğunluğu (%66) aşirete bağlı olmanın siyasal tercihlerinin belirlerken kısmen belirleyici olduğunu belirtirken %22'lik kısım tamamen belirleyici olduğunu belirtmiştir.

Tablo 21: Dini Cemaatleşmenin Bölgede (Güneydoğu) Varlığını Koruma Nedenleri

Dini Cemaatleşmenin Bölgede (Güneydoğu) Varlığını Toruma Nedeni Nedir ?	n	%
Eğitim Yetersizliği	26	26
Feodal Yapının Korunması	27	27
Dini Anlamda Hassasiyetin Bölgede Yoğun Olarak Yaşanması	14	14
Ekonomik Olarak Oluşmuş Boşluğun Bu Sayede Doldurulmak İstenmesi	9	9
Siyasilerin Cemaatlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygısı	22	22
Fikrim Yok	2	2
Toplam	100	100

Örneklemin büyük çoğunluğunun eğitim yetersizliği 26 kişi, ve feodal yapının sürdürülmesine 27 kişi bağladığı bölgedeki dini cemaatleşmenin nedenlerini irdelemeye yönelik oluşturulan tablo 21'in ilgi çeken sonuçlarından biri de ekonomik yatırımların yetersizliğine bağlı olarak oluşmuş rahatsızlığın daha az hissedilmesi için bu yapının devlet eliyle sürdürüldüğü seçeneğini belirtenlerin sayısıdır (9 kişi). Yine söz konusu durumu bölgede dini hassasiyetin yoğun olarak yaşanmasına bağlayanların sayısı ise (14 kişi)'dir. Son olarak üzerinde durulması gereken nokta, 22 kişilik bir bölümün siyasilerin oy kaygısıyla cemaat yapısını sürdürmek istemelerinin bu durumu doğrduğunu belirtmeleridir.

Tablo 22: Dini Cemaatleşmenin Bölgede (Güneydoğu) Varlığını Korumasında Siyasilerin, Cemaatlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygılarının Etkili Olduğunu Düşünenler

Dini Cemaatleşmenin Bölgede (Güneydoğu) Varlığını Korumasında Siyasilerin, Cemaatlerin Varlığından Faydalanarak Siyasal Üstünlük Elde Etme Kaygılarının Etkili Olduğunu Düşünüyor Musunuz ?	n	%
Evet	73	73
Hayır	11	11
Fikrim Yok	16	16
Toplam	100	100

Bölgede yaygın olarak görülen cemaat yapısıyla ilgili bir önceki tabloyu dini cemaatleşmenin bölgede varlığını korumasını nedenleri sondajlama niteliği de taşıyan tablo 22'nin sonuçlarına baktığımızda bir önceki tabloda 32 kişinin belirttiği oy kaygısıyla siyasilerin cemaatleşme olgusunun sürmesini istemeleri seçeneğini burada da örneklemin çoğunluğu tarafından (%73) tercih edildiğini görmekteyiz.

Tablo 23: Türkiye'nin En Önemli Sorununu Algılama Dağılımı

Türkiye'nin En Önemli Sorunu Hangisidir ?	n	%
Ekonomik Sorunlar	44	44
Kürt (Kültürel Haklar) Sorunu	41	41
Terör Sorunu	7	7
Yolsuzluk Ve Rüşvet	7	7
Doğal Afetler(Deprem, Sel Vb.)	1	1
Toplam	100	100

Türkiye'nin en önemli sorununu algılama durumunu anlamaya yönelik olarak oluşturulan tablo 23'e baktığımızda örneklem grubunun büyük çoğunluğu ülkenin en önemli sorununun 'ekonomik sorunlar' 44 kişi ve 'Kürt sorunu' 41 kişi olduğunu belirtmiştir. Yine 'yolsuzluk ve rüşveti' ülkenin

en önemli sorunu olarak görenler 7 kişi, ‘terör sorunu’nu belirtenler ise 7 kişidir. ‘Doğal afetler’ seçeneğini belirten örneklem sayısı ise sadece 1 kişi şeklinde gerçekleşmiştir olarak değerlendirmektedir. Türkiye’nin en önemli sorununu ‘Kürt (kültürel haklar) sorunu’ olarak nitelendiren aynı zamanda ekonomik sorunları da belirtmiş ancak bu sorunun ‘Kürt sorunu’nun çözülmesiyle kolaylıkla aşılabileceği düşündükleri, nitekim uzun süreli yaşanan çatışma / şiddet ortamına aktarılan kaynaklar yerine fabrikaların kurulması durumunda ekonomik sorunların da büyük ölçüde aşılabileceğini düşündüklerini belirtmiştir.

Tablo 24 Türkiye’nin En Önemli Sorununun Nasıl Çözüleceğine Dair Çözüm Önerileri

Türkiye’nin En Önemli Sorununu Olarak Gördüğünüz Sorun Nasıl Çözülünebilir	n	%
Ekonomide Uygun Politikalar Geliştirmek	24	24
Adil Vergi Politikası	5	5
Karşılıklı Güven Ortamının Tesis Edilmesi	25	25
Eğitim Alanında Daha Fazla Yatırım Yapmak	6	6
Kültürel Hakların Yeterince “Daha Fazla” Tanınmasını Sağlayacak Yasal Düzenlemelerin Yapılması	19	19
Yabancı Sermayenin Özendirilmesi Yoluyla	2	2
Yolsuzlukların Önlenmesiyle	14	14
Sorunların Aşılabileceğine İnanmıyorum	5	5
Toplam	100	100

Yukarıdaki tabloyu değerlendirdiğimizde bir önceki tabloda aldığımız yanıtlarla paralel olarak çözüm önerileri de, ekonomi ve Kürt sorununa yönelik seçenekler de yoğunlaşmıştır. Örneklem büyük çoğunluğu (24 kişi) Türkiye’nin en önemli sorununu ekonomik sorunlar olarak görmesine paralel olarak bu sorunun çözümünü uygun ekonomi politikaları geliştirmeye bağlarken, yine Kürt sorununu ülkenin en önemli sorunu olarak görenler ise bu sorunun çözümü için genel af ve karşılıklı güven ortamının sağlanması 25 kişi ve kültürel hakların yeterince daha fazla tanınmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılmasına karşın bu durum aslında bir çelişki arz etmemekte temel sorun olarak işsizliği belirtenlerin bu sorundan muzdarip olmalarına karşın yine bu sorunun çözümü noktasında öncelikle Kürt sorunuyla ilgili çözüm çabalarının gerekliliğini ifade ettikleri belirtmek gerekmektedir.

Tablo 25: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Önemli Sorununu Algılama Dağılımı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Önemli Sorunu Nedir ?	n	%
Eğitim Oranının Düşüklüğü	17	17
Kürt Sorunu Kaynaklı İşsizlik Sorunu	5	5
Şiddet/Çatışma Ortamı	13	13
İşsizlik	40	40
Kürt Sorunu (Kültürel Haklar Sorunu)	20	20
Teknoloji Yoksunluğu	5	5
Toplam	100	100

'Milletvekili genel seçimlerinde' ülke genelindeki sonuçlarla GAP illerindeki sonuçların karşılaştırılması doğrultusunda örneklem grubuna Türkiye'nin en önemli sorununun ne olduğu ve bu sorunun nasıl alımlacağı sorusu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli sorununun ne olduğu sorusu sorulmuş ve şu yanıtlar alınmıştır.

Tablo sonuçları değerlendirildiğinde örneklemin büyük çoğunluğunun bölgenin en önemli sorununu 'işsizlik' olarak değerlendirilmesi daha önceki sonuçlarımızla, yani bölgenin yalnızca ekonomik anlamda refaha kavuşmasının bölgede huzur ortamının tesisi için yeterli olmadığına dair sonuçlarla çelişkili görünüyor olmasına karşın örneklem grubunun bu durumun nedenini yani ekonomik sebeplerin altında yatan asıl nedenin siyasal nedenler olarak addettiği göz önünde tutulduğunda sözkonusu durumun bir çelişki arzetmediği anlaşılmaktadır

Tablo 26: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Önemli Sorununun Nasıl Çözüleceğine Dair Çözüm Önerileri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Önemli Sorunu Nasıl Çözülünebilir ?	n	n
Eğitim Alanında Daha Fazla Yatırım Yapmak	17	17
Karşılıklı Ateşkes Ve Genel Af	25	25
Demokrasinin Sağlıklı İşleyişi	32	32
Adil Vergi Ve Uygun Ekonomik Yatırımlar	22	22
Yabancı Ülkelerin (Güçlerin) Müdahalesinin Engellenmesi	4	4
Toplam	100	100

Bir önceki tablo sonuçlarında bölgenin en önemli sorunu olarak İşsizlik ve Kürt sorununun belirtilmesine paralel olarak bu sorunların nasıl aşılacağına dair çözüm önerileri de bu sorunlar ekseninde gerçekleşmiştir.

Tablo 26'ya baktığımızda bölgenin en önemli sorunlarının aşılması için öncelikli olarak 'demokrasinin sağlıklı işleyişi' 32 kişi ile 'karşılıklı ateşkes ve genel af 25 kişi seçeneklerinin en önemli sorun olarak gerçekleştiğini ve yine işsizlik sorunun da aşılması için 'adil vergi ve uygun ekonomik yatırımların yapılması 22 kişi şeklinde gerçekleştiğini görmekteyiz. 'Yabancı ülkelerin (güçlerin) müdahalesinin engellenmesini' sorunların çözümü için önerilerin sayısı da azımsanmayacak gibidir (4kişi).

Tablo 27: 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Bir Dernek, Sendika Veya Partiye Üye Olanların Dağılımı

12 Eylül 1980 Darbesi Öncesinde Bir Dernek, Sendika Veya Partiye Üye Miydiniz ?	n	%
Evet	4	8
Hayır	46	92
Toplam	50	100

Örneklem grubumuz yaş kriteri açısından 1980'den günümüze sivil toplum örgütlerine üye olma olgusu açısından değişimi anlayabilmeye yönelik oluşturulan Tablo 27 12 Eylül 1980 Darbesi öncesinde bir dernek sendika veya partiye üye miydiniz? Sorusuna yanıt aranmaktadır. Tablo sonuçlarına baktığımızda darbenin yapıldığı 1980 yılı öncesinde bir sivil toplum kuruluşu veya siyasi partiye üye olabilecek örneklem sayımız yaş itibariyle 50 civarındadır. (bugün itibariyle 40 yaş ve üstü) Örneklem içindeki bu grubun bir sivil toplum kuruluşu ve siyasi partiye üye olma yüzdesinin %8 gibi çok düşük bir yüzdeye sahip olması ülkemizdeki sivil toplum gerçeğinin yakın tarihteki durumunu anlayabilmemiz için anlamlı görünmektedir.

Tablo 28: Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda Vb.) Üye Olanlar

Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda Vb.) Üye Misiniz ?	n	%
Evet	22	22
Hayır	88	88
Toplam	100	100

Örneklem grubumuz yaş kriteri itibariyle sivil toplum kuruluşlarına üye olma durumunun 1980'den günümüze geçirdiği değişimi anlayabilmeye yönelik oluşturulduğu için ve yine daha önce tablo 39'da yaş itibariyle 1980 darbesi yıllarında sivil toplum kuruluşlarına üye olanların oranı tespit edildiği için burada da bugün itibariyle bir sivil toplum kuruluşuna üye olanların sayısı belirlenerek aradaki değişim anlaşılacak istenmiştir. Tablonun sonuçlarına baktığımızda bugün itibariyle bir sivil toplum örgütüne üye olanların oranı %22 gerçekleşmiştir. Darbe yıllarında bir sivil toplum örgütüne üye olanların oranı hatırlandığında (%8) aradaki değişimin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 29: Eğitim Durumu İle Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda vb.) Üye Olma Durumu Arasındaki İlişki

Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda Vb.) Üye Olma Dağılımı	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Okur-Yazar Değil	-	-	8	10
Okur-Yazar	2	9	11	14
İlkokul Mezunu	3	14	11	14
Ortaokul Mezunu	5	23	11	14
Lise Mezunu	1	5	27	35
Myo Mezunu	6	27	2	2
Fakülte Mezunu	3	14	8	10
Master Veya Doktora	2	9	-	-
Toplam	22	100	78	100

Tablo 29'a baktığımızda bir sivil toplum kuruluşuna bağlı olanların daha çok üniversite eğitimi almakta olan/almış'lardan oluştuğu görülmektedir; (MYO, Fakülte, Master veya doktora mezunu) % 50. Yine ilkokul mezunlarının yüzdesi % 14 ve ortaokul mezunlarının yüzdesi % 23 olup dikkate değer görülmektedir. Okur-yazarların oranı % 9, lise mezunu % 5 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 30: Meslek Durumu İle Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda vb.) Üye Olma Durumu Arasındaki İlişki

Herhangi Bir Sivil Toplum Örgütüne (Dernek, Sendika, Oda Vb.) Üye Olma Dağılımı	Evet		Hayır		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Meslek Durumu						
Öğrenci	8	36	17	22	25	25
Esnaf	5	23	5	6	10	10
İşçi	2	8	6	8	8	8
Memur	-	-	15	19	15	15
Tüccar	1	5	3	4	4	4
Serbest M.	1	5	1	1	12	12
İşportacı	1	5	2	3	3	3
Topraklı Çiftçi	-	-	6	8	6	6
Topraksız Çiftçi	-	-	5	6	5	5
Diğer (Emekli)	3	13	7	9	10	10
Diğer (Ev Hanımı)	-	-	5	6	5	5
Diğer (İşsiz)	1	5	6	8	7	7
Toplam	22	100	78	100	100	100

Tablo 30 bir sivil toplum örgütüne üye olanların daha çok hangi meslek grubundan kişilerden oluştuğunu anlamaya yöneliktir. Tablonun sonuçlarına baktığımızda örneklem grubumuzdan bir sivil toplum örgütüne üye olan toplam 22 kişinin daha çok öğrencilerden oluştuğunu görmekteyiz (%36). Yine mesleği esnaflık olan 10 kişiden 5'i (%23) bir sivil toplum örgütüne üye olduğunu belirtirken, emeklilerden 3 kişi (%13), serbest meslekten 1 kişi (%5), işportacı 1 kişi (%5) ve tüccar olduğunu belirten bir kişi ile işsiz olduğunu belirten kişi de bir sivil toplum örgütüne üye olduğunu belirtmiştir.

Tablo 31: Ülkemizde Zaman Zaman Gündeme Gelen “Azınlık Tartışmaları” Konusunda Ne Düşünüldüğü

Ülkemizde Zaman Zaman Gündeme Gelen “Azınlık Tartışmaları” Konusunda Ne Düşünüyorsunuz ?	n	%
Toplumda Azınlıklar Vardır Bunun Kabul Edilmesi Gerekir	21	21
Tartışmaya Açılması Gereken Bir Konu	8	8
Gereksiz Bir Tartışma	21	21
Kasıtlı Çıkarılmış Provakatif Bir Çaba	9	9
Ülkemizde Azınlık Diye Bir Grup Yoktur Herkes Eşit Haklara Sahiptir	12	12
Herkes TC Vatandaşıdır Azınlık Diye Bir Grup Yoktur	16	16
Gereksiz Ama Gereksiz Olduğunun Anlaşılması İçin Tartışılabilir	4	4
Fikrim Yok	9	9
Toplam	100	100

Ülkemizde zaman zaman gündeme gelen azınlık tartışmaları konusunda ne düşünüldüğünü anlamaya yönelik oluşturulan tablo 44’ten çıkarılabilecek en genel sonuç belki de, (bu kadar geniş yelpazede cevaplar alınmasına bağlı olarak) bölge halkının bu konuda bilinçsiz oluşudur. Tablo 31’in sonuçlarını değerlendirdiğimizde konunun haklılığına daha yakın cevaplar olarak addedilebilecek olan ‘toplumda azınlıklar vardır, bunun kabul edilmesi gerekir’ yanıtı ile ‘tartışmaya açılması gereken bir konu’ yanıtını verenlerin oranı %29 iken bu tartışmayı gereksiz, provakatif vb. olarak addedenlerle bir fikrim yok yanıtını verenlerin oranı %71 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 32: Oy Verilecek Partide Aranılan Başlıca Özellik

Oy Vereceğiniz Partide Aradığımız Başlıca Özellik Nedir ?	n	n
Ekonomi Politikaları	41	41
Dinsel Konulardaki Hassasiyeti	15	15
Demokrasi Alanındaki Açılımları (Kültürel Haklar Konusundaki Adımları)	42	42
Milli Duygular Konusunda Duyarlı Olması	2	2
Toplam	100	100

Tablo 32'ye baktığımızda oy verilecek partide aranılan başlıca özelliklerin 'demokrasi alanındaki açılımları (kültürel haklar konusundaki adımları) (42 kişi), 'Ekonomi politikaları' (41 kişi) ve 'dinsel konulardaki hassasiyet' (15 kişi olduğu görülmektedir. Ayrıca 'Milli duygular konusunda duyarlı olması' seçeneğini belirtenlerin sayısı 2'dir. Bu verilerin de bölgede yaşanan sorunların kaynağında hangi faktörlerin yattığını anlamaya çalıştığımız tablo 35'in sonuçlarıyla paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 33: Etnik Kimliğin Nasıl Değerlendirildiği

Etnik Kimliğinizi Nasıl Tanımlarsınız ?	n	%
Kürt	16	16
Kürt Asıllı Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı	67	67
TC Müslüman	2	2
TC Vatandaşı	3	3
Melez Bir Türk	4	4
Türk	18	18
Toplam	100	100

Örneklem grubunun etnik kimliğini nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak üzere oluşturulan tablo 33'ün sonuçlarına baktığımızda kendimi 'Kürt asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı' olarak hissediyorum diyenlerin çoğunlukta olduğu %67 görülmektedir. Türk yanıtı

verenlerin oranı %18, yine Kürt olarak hissettiğini belirtenlerin oranı ise %16 olarak tespit edilmiştir. Sadece T.C. vatandaşı olarak hissettiğini belirtenlerin oranı %3 olarak tespit edilirken, ilginç bir veri olarak kendini melez bir Türk olarak hissettiğini belirtenlerin oranı da %4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 34: Bölgenin (Güneydoğu) Ekonomik Olarak Geri Kalma Nedeninin Nasıl Algılandığı İle Etnik Kimliği Değerlendirme Durumu Arasındaki İlişki

Bölgenin (Güneydoğu) Ekonomik Olarak Geri Kalmasının Nedenleri Dağılımı	Kürt		Kürt Asıllı Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı		TC Müslüman		TC Vatandaşı		Melez Bir Türk		Türk	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Bölgede (Güneydoğu) Uzun Süredir Yaşanan Çatışma/Şiddet Ortamının Nedenlerini Değerlendirme Dağılımı												
Bölgenin Yatırıma Uygun Olmayışı (Coğrafi Şartlar, Hammadde vb. Dolayısıyla)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	11
Eğitim Yetersizliği (Halkın Hakkını Arama Konusundaki Bilinçsizliği	-	-	8	14	1	50	-	-	1	25	3	17
Kürt Sorunu	14	87,5	22	36	1	50	1	100	2	50	1	5,5
Feodal Yapının Aşılammaması	2	12,5	21	34	-						7	39
Terör Sorunu	-	-	9	16					1	25	5	27,5
Toplam	16	100	62	100	2	100	1	100	4	100	18	100

Bölgenin ekonomik olarak geri kalma nedenini Kürt sorunu olarak belirtenlerin etnik kimliğini 'Kürt' olarak niteleyen 16 kişilik gruptan, 14'ü olduğu, Kendini 'Kürt asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak görenlerin (67 kişi) bölgenin ekonomik olarak geri kalmışlığının daha çok Kürt sorununa bağlı olarak oluştuğunu (19 kişi) ancak bununla birlikte aynı gruptan 17 kişi sözkonusu durumun bölgenin feodal yapısından kaynaklandığını belirtmiştir. Yine aynı gruptan 16 kişi eğitim yetersizliğini, 13 kişi de terör sorununu temel neden olarak görmektedir. Kürt asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanlardan sorunun nedeni olarak bölgenin yatırıma uygun olmayışını görenlerin sayısı ise 2 kişi olarak tespit edilmiştir. Etnik kimliğini Türk olarak tanımlayanların ekonomik geri kalmışlığın nedenini daha çok bölgenin feodal yapısına bağladığı (9 kişi) görülmektedir. Yine aynı gruptan 4 kişi eğitim yetersizliğini 2 kişi bölgenin yatırımlara uygun olmayışını 1 kişi , terör sorununu temel neden olarak görürken aynı gruptan iki kişi de Kürt sorununu bölgenin ekonomik geri kalmışlığının nedeni olarak görmektedir. Asıl etnisitesini Türklük olarak görmekle birlikte toplumdaki çeşitli kültürlerin farklı davranış kalıplarını vb. kendi kimliğinde bütünleştirmiş olanların tercih ettiği 'Melez bir Türk yanıtını verenlerden 2 kişi ekonomik geri kalmışlığın nedenini eğitim yetersizliğine 1 kişi bölgenin yatırımları uygun olmayışına, bir kişi de feodal yapının aşılamamasına bağlamıştır. Etnik kökenden çok TC. vatandaşlığını ön planda tutanların sayısı ise 3'tür. Bu grupta 1 kişi bölgenin ekonomik yatırımlara uygun olmayışını, 1kişi feodal yapının aşılamaş olmasını, 1 kişi de terör sorununu temel neden olarak görmekteyken, son olarak Müslüman bir TC. vatandaşı yanıtını vererek etnisiteden çok dini unsurları ön planda tutan ve bununla beraber TC. vatandaşlığını sözkonusu öğeyle bütünleştiren iki kişiden 1'i ekonomik geri kalmışlığın nedenini Kürt sorununa 1 diğeri de Terör sorununa bağlamıştır.

Tablo 35: Bölgede (Güneydoğu) Uzun Süredir Yaşanan Çatışma/Şiddet Ortamının Nedenlerini Değerlendirme Dağılımı

Bölgede (Güneydoğu) Uzun Süredir Yaşanan Çatışma/Şiddet Ortamının Nedeni Nedir ?	n	n
Devletin (Resmi İdeolojinin) Kürt Halkına Yönelik İnkâr Ve İmha Politikası	18	18
Zengin-Fakir Uçurumunun Yüksekliği	6	6
Ekonomik Sebepler	37	37
Dış Güçlerin Kürt Sorununu Provoke Etmesi	15	15
Rant Kavgası	8	8
Fikrim Yok	16	16
Toplam	100	100

Başta ‘ekonomik sebepler’ (37 kişi) ve resmi ‘resmi ideolojinin Kürt halkına yönelik inkâr ve imha politikasının’ (18 kişi) bölgede uzun süredir yaşanan çatışma/şiddet ortamının nedenleri olarak saptanan tablo 35’in verilerine baktığımızda söz konusu durumun yaşanmasına neden olarak yine ‘dış güçlerin Kürt sorununu provoke etmesini’ belirtenlerin sayısının ise (6 kişi) olduğu görülmektedir. Fikrim yok seçeneğini belirtenlerin sayısının da hiç de azımsanmayacak olması (16 kişi) ise siyasetle ilgili fikirlerini belirtirken bölge halkının yaşamakta olduğu tedirginlikle açıklamak mümkündür.

Tablo 36 Son Yıllarda Kültürel Haklar Konusunda Atılan Adımları Değerlendirme Dağılımı

Son Yıllarda Kültürel Haklar Konusunda Atılan Adımları Nasıl Değerlendiriyorsunuz ?	n	%
Olumlu Ve Yeterli	23	23
Olumlu Fakat Yetersiz	49	49
Olumsuz	12	12
Fikrim Yok	16	16
Toplam	100	100

Tablo 36'nın sonuçlarına baktığımızda son yıllarda kültürel haklar konusunda atılan adımları 'olumlu fakat yetersiz' bulanların oranı %49 'olumlu ve yeterli' bulanların oranı %23 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu durumu 'olumsuz' olarak değerlendirenlerin oranı ise %12 iken konu hakkında fikrini belirtmek istemeyenlerin oranı ise %16'dır

Tablo 37: Son Yıllarda Kültürel Hakların Tanınması Ve Korunması Yönündeki Çabaların Şiddet Olaylarının Azalmasına Katkıda Bulunup Bulunmadığını Değerlendirme Dağılımı

Son Yıllarda Kültürel Hakların Tanınması Ve Korunması Yönündeki Çabaların Şiddet Olaylarının Azalmasına Katkıda Bulunduğuna İnanıyor Musunuz ?	n	%
Evet	32	32
Hayır	48	48
Fikrim Yok	20	20
Toplam	100	100

Bir önceki tabloda 'son yıllarda kültürel haklar konusunda atılan adımların nasıl değerlendirildiği' ortaya konmaya çalışılmışken tablo 37'de 'Son yıllarda kültürel hakların tanınması ve korunması yönündeki çabaların şiddet olaylarının azalmasına katkıda bulunup bulunmadığının' nasıl değerlendirildiği anlaşılmasına çalışılmıştır. Sonuçlarını değerlendirdiğimizde tablo 37'nin verilerine göre söz konusu durumun şiddet olaylarının azalmasına etkide bulunduğunu düşünmeyenlerin oranı %48, buna karşın atılan adımların şiddet olaylarının azalmasına olumlu katkıda bulunduğunu düşünenlerin oranı ise %32 olarak belirlenmiştir. Yine bu konuda fikrimi belirtmekten kaçınanlar olmuş ve bunların oranı da %20 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 38: Çatışma/Şiddet Ortamının Son Yıllarda Etkisini Yitirmesinin Nedenini Değerlendirme Dağılımı

Çatışma/Şiddet Ortamının Son Yıllarda Etkisini Yitirmesinin Nedeni Nedir ?	n	%
Örgütün Tek Taraflı Ateşkes İlan Etmesi	34	34
Bölge Halkının Çoğunluğunun Gerçekleri Fark Etmeye Başlaması	14	14
Örgüt Liderinin Yakalanması Ve Çatışma/Şiddet Yoluyla Bir Sonuç Alınamayacağını Anlaşılması	23	23
Kültürel Haklar Konusunda Atılan Adımlar	20	20
Fikrim Yok	19	19
Toplam	100	100

Kültürel hakların tanınması ve korunması yönünde atılan adımların şiddet olaylarının azalmasına katkıda bulunup bulunmadığını anlamaya yönelik oluşturulan tablo 59'un yanısıra yukarıda tablo 38'de söz konusu durumun oluşmasına yani çatışma ortamının etkisine yitirmesine başka hangi faktörlerin yol açabileceği irdelenmiştir. Sonuçlarına baktığımızda tablo 38'den hareketle bu durumun daha çok örgütün tek tarafla ateş kes ilan etmesi (%34) ve örgüt liderinin yakalanması ve çatışma/şiddet yoluyla bir sonuç alınamayacağını anlaşılması'nın (%23) neticesinde gerçekleştiği ve edilmişken, yine söz konusu duruma neden olarak Kültürel haklar konusunda atılan adımları belirtenlerin oranı %20 ve 'bölge halkının çoğunluğunun gerçekleri fark etmeye başlaması' belirtenlerin oranı ise %14'tür. Daha önce de belirttiği üzere siyaset söz konusu olunca duyulan tedirginlik nedeniyle ilgili olarak görünen 'fikrim yok' seçeneğini belirtenlerin oranı da %19 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 39: Son Yıllarda Yaşanan Huzur Ortamının Kalıcı Olacağını Düşünenler

Son Yıllarda Yaşanan Huzur Ortamının Kalıcı Olacağına İnanıyor Musunuz	n	%
Evet	48	48
Hayır	32	32
Fikrim Yok	20	20
Toplam	100	100

Daha önce belirtmiş olduğumuz tablo 35’de bölgede uzun süre yoğun olarak yaşanmış olan, son dönemde ise yoğunluğu azalmakla birlikte yaşamaya devam eden çatışma /şiddet olaylarının ortaya çıkma nedenleri ve yine tablo 60’ta ‘son yıllarda’ , ‘yaşanan şiddet olaylarının’ etkisini yitirme nedenleri ortaya konmaya çalışılmışken tablo 38’de söz konusu durumun ‘görece de olsa yaşanan huzur ortamının’ kalıcı olup olmayacağını algılama durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tablonun sonuçlarına baktığımızda yaşanan huzur ortamının kalıcı olacağına inanların oranının %48 kalıcı olmayacağına inanların oranının ise %32 olduğu öngörülmektedir. ‘Fikrim yok’ diyenlerin oranı ise %20 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 40: Yaşanan Huzur Ortamının Kalıcı Olacağına İnanmama Nedenleri

Yaşanan Huzur Ortamının Kalıcı Olacağına İnanmama Nedeniniz	n	%
Devletin (Resmi İdeolojinin) Kürt Sorununu İnkâr Politikasında İsrar Etmesi	14	44
Bu Durum Sadece Bir Sessizlik, Bekleme Dönemi, Bu Dönem Sonunda Olaylar Tekrar Hız Kazanacaktır.	6	19
Kuzey Irak’taki Gelişmeler Bölgeyi De Kaçınılmaz Olarak Etkileyecek	8	25
Fikrim Yok	4	12
Toplam	32	100

Son yıllarda yaşanan huzur ortamının kalıcı olamayacağını düşünenlerin oranının bir önceki tabloda %32 olarak belirlenmiş olması böylesi bir düşüncenin ortaya çıkma nedenlerinin önemini daha da arttırmıştır. Tablo 40'a baktığımızda son yıllarda yaşanmaya başlanan huzur ortamının geçici olacağını düşünenlerin % 44'ünün buna neden olarak 'devletin Kürt sorununu inkar politikasında ısrar etmesi'ni görürken 'Kuzey Irak'taki gelişmelerin bölgeyi de kaçınılmaz olarak etkileyeceğini düşündüğünden' huzur ortamının kalıcı olmayacağını düşünenlerin oranı ise % 25 dir. Bir fikrim yok yanıtını verenlerin oranı ise %12'dir.

Tablo 41: Uluslar Arası Bazı Kuruluşların (AB, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Vb.) Bölgede Yaşanan Olayları Yakından Takip Etmesini Değerlendirme Dağılımı

Uluslar Arası Bazı Kuruluşların (AB, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Vb.) Bölgede Yaşanan Olayları Yakından Takip Etmesini Nasıl Değerlendiriyorsunuz ?	n	%
Olumlu	46	46
Olumsuz	18	18
Kısmen Olumlu	21	21
Fikrim Yok	25	25
Toplam	100	100

Gerek 3 Ekim Müzakereleri öncesinde gerekse müzakerelerden sonra daha yoğun hissedilen uluslar arası bazı kuruluşların demokrasi alanında atılan adımları izleme adına bölgede yaşanan olayları yakından takip etmesini örneklem grubunun nasıl değerlendirildiğini irdeleyen tablo 41 incelendiğinde söz konusu kuruluşların bölgeyi yakından takip etmesini 'olumlu' değerlendirenlerin oranı %46 'olumsuz' değerlendirenlerin oranı %18 olarak tespit edilmişken yine söz konusu kuruluşların bölgeyle yakından ilgilenmesini 'kısmen olumlu' olarak değerlendirenler %21 oranındadır. Burada da fikrini belirtmek istemeyenler olmuş ve bunların oranı da %25 olarak gerçekleşmiştir.

MÜLAKAT SONUÇLARI

Tablo-1

GAP bölgesindeki illerin özellikle Diyarbakır'ın öncelikli sorunu sizce nedir? Ve bu sorun nasıl aşılabılır?	n	%
Demokrasi ve insan hakları sorunu. Daha fazla demokratikleşmeyle çözülür.	3	60
İşsizlik.Köye dönüş politikasıyla çözülür.	1	20
İşsizlik.daha fazla devlet yardımıyla çözülebilir.	1	20
Toplam	5	100

Tablo 1'e baktığımızda mülakata katılan sivil toplum örgütlerinden 3'ü (%60) Gap bölgesindeki illerin, özellikle Diyarbakır'ın öncelikli sorunu olarak Demokrasi alanında atılan adımların yetersizliğini belirtmişlerdir. En önemli sorun olarak 'işsizlik' seçeneğini belirtenlerin oranı (%40)'dır. İşsizlik seçeneğini belirtenlerden %20'si sorunun çözümü için 'köye dönüş politikasını' önerirken, %20'lik bölüm ise devlet eliyle kalkınma hamlesini önermiştir.

Tablo-2

Bölgede ve özellikle Diyarbakır'da sanayinin yerleşip gelişmesine engel olan faktörler nelerdir? Bunlar nasıl aşılabılır?	n	%
Beyin ve sermaye göçü.. Özellikle yerli ve yine dış sermayenin gelmesiyle	1	20
Çatışma ortamı. Devletin ciddi yaklaşımıyla	4	80
Toplam	5	100

Bölgede ve özellikle Diyarbakır'da sanayinin yerleşip gelişmesine engel olan faktörlerin neler olduğunu ve bunun nasıl çözümleneceğini irdeleyen tablo 2'nin sonuçlarına baktığımızda sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu %80'i bu durumun nedeni olarak

uzun süre yoğun olarak yaşanan ve kısmen sürmekte olan çatışma ortamını belirtirken, %20'si ise beyin ve sermaye göçünü sözkonusu durumun nedeni olarak belirtmiştir. Yine sorunun aşılması için 'devletin yaşanan çatışma ortamına ciddi çözüm önerileri üretmesi gerektiğini düşünenlerin oranı %80 iken çözüm önerisi olarak yerli ve dışarıdan sermaye aktarımını önerenlerin oranı ise %20'dir

Tablo-3

Bölgede uzun süre yoğun olarak yaşanan ve hala düşük yoğunlukta da olsa yaşanmaya devam eden çatışma/şiddet ortamının bölge kalkınmasına, bölgedeki sorunların bütününe olan etkisi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?	n	%
Demokratikleşmeyle ilgili	3	60
Bölge kalkınması önünde büyük engel	2	20
Toplam	5	100

Bölgenin kalkınmışlık düzeyi ile bölgede yaşanan çatışma ortamı arasındaki ilişkiyi irdeleyen tablo 3'ün sonuçlarına baktığımızda çatışma ortamının bölge kalkınması önünde büyük engel olduğunu belirtenlerin oranı %20 ve sözkonusu durumu yetersiz demokratikleşmeyle ilişkilendirenlerin oranı ise %60 olarak saptanmıştır.

Tablo-4

Demokratikleşme açısından Başbakanın son dönemdeki girişimlerini, sorunu "Kürt sorunu olarak değerlendirmesini nasıl karşılıyorsunuz?	n	%
Olumlu ancak yetersiz çünkü somut adımlarla desteklenmeli	5	100
Toplam	5	100

Tablo 4'te son dönemde başbakanın bölgede bir 'Kürt sorunun' varlığını kabul etmesinin nasıl değerlendirildiği anlaşılmalı çalışılmıştır. Mülakat uygulanan 5 sivil toplum

kuruluşunun ortak bir noktada bulunduğu bir soru olarak karşımızda duran bu soruya tüm sivil toplum örgütleri sözkonusu adımı olumlu ancak somut adımlarla desteklenmemesi durumunda anlamsız, sığ bir adım olarak görmektedir.

Tablo-5

3 Ekim'de resmen başlayan Türkiye AB müzakere sürecinin bölgenin sosyo-ekonomik yönden kalkınmasına ve gelişmesine ne gibi etkileri olabilir?	n	%
Somut anlamda katkısı olmasa dahi moral motivasyon adına anlamlıdır.	1	20
Sağlanan projeler ve desteklerle bölge kalkınmasına olumlu etkide bulunmakta	4	80
Toplam	5	100

AB. ile ilişkilerin ivme kazanmasının bölgenin sosyo-ekonomik yapısına muhtemel etkilerinin neler olabileceğini irdeleyen tablo 5'e baktığımızda ilişkilerin artmasının 'sağlanan projeler ve desteklerle bölge kalkınmasına olumlu etkileri olacağını belirtenlerin oranı %80 olarak tespit edilmiş, yine direk olmasa da sağlayacağı moral motivasyon sayesinde olumlu etkileri olacağını düşünenlerin oranı ise %20 olarak tespit edilmiştir.

Tablo-6

AB-Türkiye ilişkilerinin bölgede yıllardır çözülemeyen insan hakları ihlallerine olumlu bir etkisinin olacağını düşünüyor musunuz?	n	%
Ekonomik refah sayesinde insan haklarına dolayısıyla demokratikleşmeye olumlu etki yapar	4	80
İnsan hakları ihlalleri ciddi boyutta değil ancak daha fazla demokrasi doğurur	1	20
Toplam	5	100

Bir önceki tabloda AB. İle ilişkilerin bölgenin sosyo-ekonomik yapısına etkilerinin nasıl olacağı irdelenmişken tablo 6 ise yoğunlaşan ilişkilerin bölgede yaşanan insan hakları ihlallerine dolayısıyla demokratikleşme çabalarına nasıl etkide bulunacağı irdelenmiştir. Sağlayacağı ekonomik refah sayesinde sözkonusu durum üzerinde olumlu etkileri olacağını düşünenlerin oranı %80 olarak belirlenmiştir. Geriye kalan %20'lik kısım da daha fazla demokrasi doğuracağını belirtirken diğer gruptan farklı olarak bölgede insan hakları ihlallerinin ciddi boyutta olmadığını vurgulamıştır.

Tablo-7

Sizce bölgesel olarak tanımlanması gereken bir kimlik probleminden söz edilebilir mi?	n	%
Bölgede bir kimlik problemi yaşandığına inanmıyorum	2	40
Bir kimlik probleminden ziyade demokratikleşmeyle ilgili sorunlar yaşanmaktadır.	3	60
Toplam	5	100

Bölgesel anlamda tanımlanması gereken bir 'kimlik sorununun' varlığına inananların oranını anlamaya çalışmak üzere oluşturulan tablo 7'nin sonuçlarına baktığımızda bu anlamda bir sorunun yaşandığına inanmayanların oranı %40, bir kimlik probleminden ziyade demokratikleşmeyle ilgili sorunların yaşandığına inananların oranı ise %60 olarak saptanmıştır

Tablo-8

Bulduğunuz bölgedeki üniversitelerin bölgeyle ilgili yaptığı araştırmaları takip ediyor ve yeterli buluyor musunuz?	n	%
Yakından takip etme fırsatı olmuyor. Ancak yeterli olduğunu düşünmüyorum.	3	60
Belki yeterlidir ama üniversiteler bunu halkla paylaşmıyor.	2	40
Toplam	5	100

Bölgede faaliyet gösteren üniversitelerin bölgenin sosyo-ekonomik anlamda nabzını tutacak çalışmalar yaptığına inanların oranını anlamının yanısıra sözkonusu kuruluşların bu çalışmaları takip edip etmediğini irdeleyen yukarıdaki tabloya baktığımızda: yapılan çalışmaların yeterli olmadığını düşünmenin yanısıra bu çalışmaları takip etme fırsatı bulamadığını belirtenlerin oranı %60, üniversitelerin yaptıkları çalışmaları yeterince kamuoyu paylaşmadığından dolayı sözkonusu çalışmaları yeterince takip edemediğini belirtenlerin oranı ise %40 olarak tespit edilmiştir.

Tablo-9

Bölgede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını sürdürürken karşılaştıkları en önemli sorunlar sizce nelerdir?	n	%
Aralarında sinerji yaratılamaması	2	40
Siyasete karışmasalar da sürekli bir yere çekilmek istenmeleri	3	60
Toplam	5	100

Sivil toplum kuruluşlarına yönelik hazırlanan mülakat formunda son olarak faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları en önemli sorunların neler olduğu sorulmuş, cevap olarak sivil toplum örgütleri arasında yeterli sinerjinin yaratılamaması %40 olarak yansımış, ayrıca siyasete karışmasalar dahi sürekli olarak siyasi yelpazenin bir yerinde gösterildikleri için yeterince aktif olmadıklarını belirtenler ise %60 oranında tespit edilmiştir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Doğu ve Güneydoğu üzerine gezmişte olduğu gibi günümüzde de çokça bilimsel araştırma yapılmakta, yine komplo teorisi diye nitelendirilebilecek teoriler üretilmektedir. Bölgenin bu denli araştırmaya konu olması kimilerince zengin petrol yataklarına yakın olması nedeniyle farklı güç odaklarının bölge üzerinde politikalar üretmesi, yine bölgede varlığını hala koruyan feodal yapı ve ayrıca bölge nüfusunun farklı etnik kökenlerden oluşmasından dolayı siyasal düzlemde ülke genelindeki genel tablodan farklılık arzemesiyle yakından ilgilidir.

Bölgede 1980 Darbesi sonrasında yoğun olarak yaşanan çatışma/şiddet ortamının temel nedeni olarak ileri sürülen yaygın iddialardan biri, Cumhuriyetin ilanı ile hız kazanan uluslaşma çabaları sonucu bölge halkının kültürel anlamda asimile edilmek istenmesi. Bir diğeri ise bölgenin ülkenin batısına oranla gelişmişlik bakımından hayli geride kalmış olmasıdır. Bu iki başat diyebileceğimiz iddianın yanısıra sorunun tanımlanmasında görece cılız farklı iddialar farklı kavramlar altında tartışma konusu olmuştur ki, bunlar; sorunun Türkiye'nin gelişmesini engellemek isteyen dış güçlerin müdahalesine bağlayan ve buna benzer iddialardır.

Bugüne kadar bölge üzerinde yapılan araştırmalar daha çok teorik bazda gerçekleşmiş, sahaya fazla inilmemiştir. Bu araştırmayla temel olarak bölge siyasetine etki eden faktörler ve bölgede 'Diyarbakır örneğinde' faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin bölge siyasetine bakışı irdelenirken dolaylı olarak bölgelerarası kalkınmışlık düzeyi bakımından cereyan eden eşitsizlik dolayısıyla mı, yoksa demokratikleşme adına atılan adımların yetersizliğine bağlı olarak kültürel haklar konusunda yaşanan olumsuzluklardan mı kaynaklandığı irdelenmeye çalışılmış, yapılan kaynak taraması sonrası örneklem olarak seçilen 100 kişi üzerinde uygulanan anket verileri ve 5 sivil toplum kuruluşuna uygulanan mülakat sonuçları değerlendirildiğinde bölgede yaşanan çatışma/şiddet ortamının nedeni olarak sözkonusu iki temel faktörün yani bölgesel kalkınmışlık farkı ve demokrasi alanındaki açılımların yetersizliğinin biri diğerine öncüllenebilecek biçimde karşılıklı bağımlılık içinde rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle bölgenin geri kalmasının nedeni olarak kültürel farklılıkları yani demokrasi alanındaki açılımların yetersizliğini görenlerin aynı şekilde kalkınmışlık sorunun çözülmesiyle kültürel alanda yaşanan sıkıntıların da aşılabileceğini belirtmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, Hüsnü. **‘Uygarlığın Paradoksları ve Marksizm’** Doz Yayınları, İstanbul, 1997.
- Baysal, Nurcan. **‘T.C. Başbakanlık BKi. Bask. Hacettepe üniversitesi Sosyal Hizmetler Meslek Yüksek Okulu Ortak Yayınları Sosyal Hizmet Sempozyumu-Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet 20-21-22- Ekim 1999, Diyarbakır.**
- Bora, Tanıl. **‘Türkiye’de Siyasal İdeolojilerde ABD/Amerika İmgesi’ ‘Modernleşme ve Batıcılık’** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Duman, M.Zeki. **‘Yeni Dünya Düzeninde Siyasal Yapılanmalar’** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2003.
- Duverger, Maurice.. **‘Siyasal Rejimler’** (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1986.
- Duverger, Maurice.. **‘Metodoloji Açısından Siyasal Bilimlere Giriş’,** (Çev. Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- Ergil, Doğu. **‘Yabancılaşma ve Siyasal Katılma’,** Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasal Davranış Kürsüsü, Olguç Matbaası, Ankara, 1980.
- Hall, John A& İkenberry, G John. **‘Devlet’** (Çev. Yeşeren Olgu Alibeyligil, A. Murat Şıpal), Doruk Yayınları, Ankara, 2000.
- Kaleli, A.Dursun. **‘Siyasetin Temel Unsurları’,** Kemer Matbaacılık; Ankara, 1995.
- Keyman, E.Fuat-Sarıbay A.Yaşar. **‘Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam’,** Vadi Yayınları, Konya, 1997.
- Kılıç, Derya. **‘Türkiye’de Hizbullah Terör Örgütü’** (Eylemleri ve Teşkilatlanma Şekli), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2004.
- Kongar, Emre. **‘12 Eylül Kültürü ‘** Remzi Kitabevi 2.Baskı, İstanbul, 1993.
- Kongar, Enre. **‘21. Yüzyılda Türkiye’** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Lewis, Bernard. **‘Modern Türkiye’nin Doğuşu’** (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi 8. Baskı, Ankara, 2000.
- Mardin, Şerif. **‘Türkiye’de Toplum ve Siyaset’** İletişim Yayınları, 8. Baskı İstanbul, 2000.
- Özarslan, Mustafa. **‘Ulus, Ulus Devlet ve Ulusçuluk’** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2001.
- Özlem, Doğan. **‘Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset’ Modernleşme ve Batıcılık ‘** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Öztekin, Ali **‘Siyaset Bilimine Giriş’** eni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri Basımı Malatya, Tarihsiz.

Sönmez, Mustafa. **‘Doğu Anadolu’nun Hikayesi’**, Arkadaş Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1992.

Sönmez, Mustafa. **‘Bölgesel Eşitsizlik’**, Alan Yayınları, İstanbul, 1998.

Tanilli, Servet. **‘Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz’**, Adam Yayınları, İstanbul, 2003.

Tanör, Bülent. **‘Türkiye Tarihi’** Cilt 4, Cem Yayınları, İstanbul, 1997.

Taşdelen, Musa. **‘Siyaset Sosyolojisi’** Kocav Yayınları, İstanbul, 1997.

Toker, Nilgün ve Tekin, Serdar. **‘Kamusuz Cumhuriyetten Kamusuz Demokrasiye’, ‘Modernleşme ve Batıcılık’**; İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Tunçay, Mete. **‘Türkiye Tarihi’** Cilt4, Cem Yayınları, İstanbul, 1997.

Ulukanlıgil, Metin. **‘Tanzimattan Günümüze Askeri Yargı ve Temyiz Mahkemesi’nin Tarihsel Gelişimi’** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2003.

Zürcher, Erik John. **‘Modernleşen Türkiye’nin Tarihi’** (Çev.. Yasemin Soner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

www.belgenet.com.

www.gap.gov.tr

Ek-1
ANKET FORMU

Bu anket formu 1980'den günümüze kadar olan süreçte GAP illerinde (Diyarbakır, Şanlıurfa, Siirt, Batman, Mardin, Şırnak, Kilis, Adıyaman) siyasal tercihin şekillenmesinde (belirlenmesinde) etkili olan unsurların anlaşılmasını böylece söz konusu illerde siyasal yapının analiz edilmesini amaçlayan yüksek lisans çalışması için düzenlenmiş olup anketten elde edilecek veriler 3. kişiler tarafından kullanılmayacak olup istatistik amaçlı kullanılacaktır. Araştırma sonuçlarının sağlıklı olabilmesi için sorulara samimi cevap vermeniz büyük önem taşımaktadır. Ankete katıldığınız için teşekkür ederiz.

-Genel (Tanıtıcı) Sorular-

1) Cinsiyetiniz?

- 1 Erkek 2 Bayan

2) Bitirdiğiniz yaşınız?

-

3) Doğum Yeriniz?

- 1 İl 2 İlçe 3 Köy.....

4) Eğitim Durumunuz?

- 1 Okur – yazar değil 5 Lise mezunu
2 Okur – yazar 6 Meslek Yüksekokulu mezunu
3 İlkokul mezunu 7 Fakülte mezunu
4 Ortaokul mezunu 8 Master veya doktora mezunu
9 Diğer (Belirtiniz.....)

5) Mesleğiniz?

- 1 Öğrenci 6 Serbest meslek
2 Esnaf 7 İşportacı
3 İşçi 8 Topraklı çiftçi

- ()4 Memur ()9 Topraksız çiftçi
 ()5 Tüccar ()10 Diğer (Belirtiniz

6) Daha önce başka bir yerleşim biriminde (il, ilçe, köy) ikamet ediyordusanız şuanda yaşadığınız yerleşim birimine gelmenizin nedeni nedir?

- ()1 Eğitim imkanlarının yetersizliği
 ()2 İş olanaklarının yetersizliği
 ()3 Sağlık olanaklarının yetersizliği
 ()4 Tayin sebebiyle
 ()5 Diğer (Belirtiniz

7) Köyden kente göç ettiyseniz / bunun nedeni nedir?

- () Belirtiniz (.....)

8) Bölgenin (Güneydoğu) ekonomik olarak geri kalmasının nedeni sizce ne olabilir?

- () Belirtiniz (.....)

9) Ekonomik olarak geri kalmışlığın bölgede yaşanan şiddet olaylarına etkisi olmuş mudur?

- ()1 Evet ()2 Hayır ()3 Fikrim yok

10) Bölgeye devlet eliyle yapılan yatırımların yetersiz olduğunu düşünüyorsanız / sizce bunun nedeni nedir?

- () Belirtiniz (.....)

11) Bölgenin ekonomik anlamda kalkınması huzur ortamının sağlanması için yeterli midir?

- ()1 Evet ()2 Hayır ()3 Fikrim yok

12) GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi)'nin bölgeye refah getireceğine inanıyor musunuz?

- ()1 Evet ()2 Hayır ()3 Fikrim yok

13) Bir önceki soruya cevabınız 'hayır' ise sizce bunun nedeni nedir?

() Belirtiniz (.....)

Siyasi eğilime yönelik sorular (aşiret yapısı, cemaat yapısı ve siyasi tercihle ilgili sorular)-

14) Aşiret yapısının bölgede varlığını korumasının nedeni sizce ne olabilir?

() Belirtiniz (.....)

15) Aşiret yapısının bölgedeki varlığını devam ettirmesinde, siyasilerin aşiretlerin varlığından faydalanarak siyasal üstünlük elde etme kaygılarının etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

()1 Evet ()2 Hayır ()3 Fikrim yok

16) Bir aşirete bağlısınız / aşirete bağlı olmak siyasal tercihinizi belirlerken (oy kullanırken) etkili olmaktadır?

()1 Evet, kısmen
 ()2 Evet, tamamen
 ()3 Hayır, kendi tercihim kendim belirlerim.
 ()4 Fikrim yok
 ()5 Diğer (Belirtiniz)

17) Dini cemaatleşmenin bölgede (Güneydoğuda) varlığını korumasının nedeni sizce ne olabilir?

() Belirtiniz (.....)

18) Dini cemaatlerin bölgede varlığını korumasında siyasilerin cemaatlerin varlığından faydalanarak siyasal üstünlük elde etme kaygılarının etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

()1 Evet ()2 Hayır ()3 Fikrim yok

19) Size göre Türkiye'nin en önemli sorunu hangisidir?

()1 Ekonomik sorunlar
 ()2 Kürt sorunu (Kültürel haklar sorunu)
 ()3 Terör sorunu

- ()4 Yolsuzluk ve rüşvet
 ()5 Doğal afetler (deprem, sel vb.)
 ()6 Diğer (Belirtiniz)

20) Size göre yukarıda belirttiğiniz sorun nasıl aşılabılır?

- () Belirtiniz (.....)

21) Size göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli sorunu nedir?

- () Belirtiniz (.....)

22) Size göre yukarıda belirttiğiniz sorun nasıl aşılabılır?

- () Belirtiniz (.....)

23) 12 Eylül 1980 Darbesi öncesinde bir dernek, sendika veya partiye üye miydiniz?

- ()1 Evet ()2 Hayır

24) Herhangi bir sivil toplum örgütüne (dernek, sendika, oda vb.) üye misiniz?

- ()1 Evet ()2 Hayır

25) Ülkemizde zaman zaman gündeme gelen 'azınlık tartışmaları' konusunda ne düşünüyorsunuz?

- () Belirtiniz (.....)

26) Oy vereceğiniz partide aradığınız başlıca özellik nedir?

- () Ekonomi politikalar
 () Dinsel konulardaki hassasiyeti
 () Demokrasi alanındaki açılımları (kültürel haklar konusundaki adımları)
 () Milli duygular konusunda duyarlı olması
 () Diğer (Belirtiniz)

-Kültürel Haklar ve Çatışma /Şiddet Ortamıyla İlgili Sorular-

27) Etnik kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

- () Belirtiniz (.....)

28)Bölgede (Güneydoğu'da) uzun süre yaşanan çatışma / Şiddet ortamının nedeni sizce nedir?

() Belirtiniz (.....)

29) Son yıllarda kültürel haklar konusunda atılan adımları nasıl değerlendiriyorsunuz?

()1 Olumlu ve yeterli

()2 Olumlu fakat yetersiz

()3 Olumsuz

()4 Fikrim yok

()5 Diğer (Belirtiniz)

30) Son yıllarda kültürel hakların tanınması ve korunması yönündeki çabaların şiddet olaylarının azalmasına katkıda bulunduğuna inanıyor musunuz?

()1 Evet

()2 Hayır

()3 Fikrim yok

40) Size göre yaşanan çatışma / şiddet ortamının son yıllarda etkisini yitirmesinin nedeni nedir?

() Belirtiniz (.....)

41) Son yıllarda yaşanan huzur ortamının kalıcı olacağına inanıyor musunuz?

()1 Evet

()2 Hayır

()3 Fikrim yok

42) Bir önceki soruya cevabınız 'hayır' ise bunun nedeni nedir?

() Belirtiniz (.....)

43) Uluslar arası bazı kuruluşların (AB. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi vb.) bölgede yaşanan olayları yakından takip etmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

()1 Olumlu

()2 Olumsuz

()3 Kısmen olumlu

()4 Diğer (Belirtiniz)

Ek-2**MÜLAKAT (GÖRÜŞME FORMU)**

**DIYARBAKIR İL MERKEZİNDEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI
YÖNETİCİLERİNE YÖNELİK (12 EYLÜL 1980 DARBESİ'NDEN GÜNÜMÜZE
GAP İLLERİNDE SİYASAL TERCİH ve SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN
SİYASETE BAKIŞI 'DIYARBAKIR ÖRNEKLEMİ') ; konulu yüksek lisans tez
çalışması**

GAP bölgesindeki illerin ve özellikle Diyarbakır'ın öncelikli sorunu sizce nedir? Ve bu sorun nasıl aşılabılır?

Bölgede ve özellikle Diyarbakır'da sanayinin yerleşip gelişmesine engel olan faktörler nelerdir? Bunlar nasıl aşılabılır?

Bölgede uzun süre yoğun olarak yaşanan ve hala düşük yoğunlukta da olsa yaşamaya devam eden çatışma/şiddet ortamının bölge kalkınmasına, bölgedeki sorunların bütününe olan etkisi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Demokratikleşme açısından Başbakanın son dönemdeki girişimlerini, sorunu 'Kürt sorunu olarak değerlendirmesini nasıl karşılıyorsunuz?

3 Ekimde resmen başlayan Türkiye AB müzakere sürecinin bölgenin sosyo-ekonomik yönden kalkınmasına ve gelişmesine ne gibi etkileri olabilir?

AB-Türkiye ilişkilerinin bölgede yıllardır çözülemeyen insan hakları ihlallerine olumlu bir etkisinin olacağını düşünüyor musunuz?

Sizce bölgesel olarak tanımlanması gereken bir kimlik probleminden söz edilebilir mi?

Bulduğunuz bölgedeki üniversitelerin bölgeyle ilgili yaptığı araştırmaları takip ediyor ve yeterli buluyor musunuz?

Bölgede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını sürdürürken karşılaştıkları en önemli sorunlar sizce nelerdir?

Ek-3**VALİLİK İZNI**

ALINDI BELGESİ

İlimiz Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans 2.Sınıf öğrencisi Kadri GÜRÜŞEN, Valilik Makamından havaleli 24.12.2004 tarihli dilekçe ile müracaatta bulunarak, "1980'den günümüze GAP illerinde Siyasal Tercih" konulu yüksek lisans (Sosyoloji) çalışmasının "Tez Çalışması" saha araştırması için hazırlanmış olduğu anket formunun teknik açıdan bir sakıncasının olmadığını ve Devlet İstatistik Enstitüsünden aldığı belge ile sabit olduğunu belirterek, söz konusu anket çalışmasını İlimiz sınırları içerisinde uygulaması için bildirimde bulunmuştur.

Bahse konu anket çalışması ile ilgili;

1-Diyarbakır Valiliğine verilen dilekçe,

2- Anketin ilk hali,

3- Devlet İstatistik Enstitüsünün şahsın 04.11.2004 tarihli dilekçesine istinaden vermiş olduğu ve anket ile ilgili olarak düzeltmeler yazısını içeren cevap yazısı,

4-Anketin son halini içeren evrakların tarafımızdan alındığına dair;

İşbu alındı belgesi tarafımızdan tanzimle altı birlikte imzalandı.24/12/2004 Saat:17.00

TESLİM ALAN
182962

HAZURUN
235079

TESLİM EDEN

ALINDI BELGESİ

Kadri GÜRÜNEŞ adlı şahsın, Valilik Makamından havaleli 24 Aralık 2004 tarihli dilekçesinde, "1980'den Günümüze GAP İllerinde Siyasal Tercih" konulu Yüksek Lisans Tez çalışmasında saha araştırması için hazırlanmış olduğu anket formunu, 09.12.2004 tarihinde Devlet İstatistik Enstitüsü Diyarbakır Bölge Müdürlüğü Başkanlığına müracaatla inceleyerek, Devlet İstatistik Enstitüsü Diyarbakır Bölge Müdürlüğü Başkanlığının anketin alanda uygulanmasında bir sakıncanın bulunmadığı yazıları ile anket çalışmasının alanda uygulanmasına 31.12.2004 tarihli Valilik Makamının olurları ile olur verilmiştir.

İş bu alındı belgesi tarafımızdan tanzim edilerek imza altına alınmıştır.

178459

Polis Memuru
Teslim Eden

Kadri GÜRÜŞEN
Teslim Alan

F. G.
DIYARBAKIR VALİLİĞİ
Emniyet Müdürlüğü
Güvenlik Şube Müdürlüğü